

TAMPEREEN YLIOPISTO

Katja Pajukangas

POLYBIOS JA DIONYSIOS – KREIKKALAISTEN YKSITYISOPETTAJIEN SIDOSSUHTEET
ROOMALAISSA YLIMYSTÖPERHEISSÄ TASAVALLAN AJAN LOPULLA

Yleisen historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2008

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

PAJUKANGAS KATJA: Polybios ja Dionysios – Kreikkalaisten yksityisopettajien sidossuhteet roomalaisissa ylimystöperheissä tasavallan ajan lopulla

Pro gradu –tutkielma, 85 s., 9 liitess.

Yleinen historia

Heinäkuu 2008

Tutkimukseni aiheena ovat kreikkalaiset yksityisopettajat, jotka tasavallan ajan lopulla opettivat roomalaisten ylimystöperheiden lapsia. Tutkin kreikkalaisten yksityisopettajien sidossuhteita perheenjäseniin. Sidossuhteita tutkin kahden kreikkalaisen yksityisopettajan, Polybioksen ja Dionysioksen kautta. Polybios toimi Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus nuoremman opettajana ja ohjaajana noin vuosina 167–150 eKr., ja Dionysios toimi Marcus Tullius Ciceron pojan ja veljenpojan opettajana noin vuosina 56–50 eKr. Päälähteinäni ovat Polybioksen historiateos *Historiai*, ja Ciceron kirjeet Atticukselle (*Ad Atticum*).

Tutkin Polybioksen sidossuhteita Scipio Aemilianukseen ja Dionysioksen sidossuhteita Ciceroon kahdesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin tutkin millaisia erilaisia sidossuhteita heidän välillään oli, ja miten nuo sidossuhteet muuttuivat ajan myötä. Käyttämässäni lähteissä suhteen kuvaajana on vain suhteen toinen osapuoli, Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhteessa Polybios, ja Dionysioksen ja Ciceron suhteessa Cicero. Sen vuoksi tutkin myös sitä, miten Polybios ja Cicero kuvaavat suhteen toista osapuolta. Toisena näkökulmana on kreikkalaisten yksityisopettajien asema ylimystöperheen sisäisessä hierarkiassa. Tutkin millainen asema Polybioksella ja Dionysioksella oli perheen sisäisessä hierarkiassa. Tutkimukseni jäsentely on kronologinen.

Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen välillä on ollut sekä opetussuhde että neuvonantajasuhde. Suhteen alkuvaiheessa Polybios toimi Scipio Aemilianuksen opettajana, ja ajan myötä Polybioksen rooli muuttui opettajasta neuvonantajaksi. Polybios itse korostaa suhdetta ennen kaikkea ystävyysuhteena. Polybioksen suhtautuminen Roomaan, roomalaisiin ja Scipio Aemilianuksen biologiseen perheeseen Aemiliuksiin oli myönteistä, ja sen vuoksi hänen kuvauksensa Scipio Aemilianuksesta on pelkästään positiivista. Hän luo Scipio Aemilianuksesta kuvan omien ihanteidensa mukaisena kreikkalaisena heeroksena, jonka tehtävänä on olla esimerkkinä tuleville sukupolville. Dionysioksen ja Ciceron välillä on ollut tuttavuusuhde ja neuvonantajasuhde. Ajan myötä tuttavuusuhde on syventynyt lähelle ystävyysuhdetta. Ciceron antama kuva Dionysioksesta on aluksi positiivinen. Dionysioksen tärkeimpinä ominaisuuksina hän pitää nöyryyttä ja kuuliaisuutta. Kun heidän välilleen syntyy riita, Ciceron kuvaus muuttuu negatiiviseksi. Dionysioksen pahimpina ominaisuuksina Cicero pitää kiittämättömyyttä ja ylimielisyyttä. Polybioksen ja Dionysioksen asemaa perhehierarkiassa on vaikea arvioida tämän lähdeaineiston pohjalta. Molemmat ovat kuitenkin hyötynet oppineisuudestaan, sillä on ollut positiivinen vaikutus heidän asemaansa perhehierarkiassa. Ajan myötä heidän asemansa perhehierarkiassa ei välttämättä ole muuttunut, mutta heidän merkityksensä perheen jäsenten elämässä voimistui.

Antiikin tutkimuksen saralla perheitä on tutkittu paljon viime vuosina. Kreikkalaisten yksityisopettajien sidossuhteiden tutkiminen on tärkeä osa perhetutkimusta. Kreikkalaisten yksityisopettajien vaikutus perheenjäsenten elämään ja ajatuksiin on ollut merkittävä, ja siten he ovat yhtenä tärkeänä tekijänä olleet vaikuttamassa roomalaisen kulttuurin kehittymiseen.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1. KREIKKALAISET YKSITYISOPETTAJAT	1
1.2. ROOMALAINEN YLIMYSTÖPERHE	5
1.3. TUTKIMUSKYSYMYKSET	6
1.4. LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	8
2. OPETTAJA JA OPPILAS - POLYBIOS JA SCIPIO AEMILIANUS	14
2.1. LUCIUS AEMILIUS PAULLUKSEN PERHE	14
2.1.1. AEMILIUKSET	14
2.1.2. SCIPIO AEMILIANUKSEN KOULUTUS	15
2.2. POLYBIOS	18
2.2.1. POLYBIOS KREIKASSA	18
2.2.2. POLYBIOKSEN PANTTIVANKEUS	20
2.2.3. POLYBIOS JA AEMILIUKSET	22
2.3. POLYBIOS SCIPIO AEMILIANUKSEN OPETTAJANA	25
2.3.1. NUOREN SCIPIO AEMILIANUKSEN OPETTAMINEN	25
2.3.2. UJOSTA NUORUKAISESTA ULJAAKSI VALTIOMIEHEKSI	30
2.3.3. PANAITIOS JA SCIPION PIIRI	33
2.4. POLYBIOS SCIPION NEUVONANTAJANA	35
2.4.1. KARTHAGON PIIRITYS	35
2.4.2. SCIPIO AEMILIANUKSEN KYYNELEET	38
2.5. POLYBIOKSEN PALUU KREIKKAAN	42
3. OPETTAJA JA PATRONUS - DIONYSIOS JA CICERO	45
3.1. MARCUS TULLIUS CICERON PERHE	45
3.1.1. CICEROT	45
3.1.2. CICERON PERHEEN MUUT OPETTAJAT	46
3.2. DIONYSIOS	49
3.2.1. ATTICUKSEN VAPAUTETTU	49
3.2.2. CICERON PALKOLLINEN	51
3.3. DIONYSIOS, CICERO JA POJAT KILIKIASSA	55
3.3.1. DIONYSIOS POIKIEN OPETTAJANA	57
3.3.2. DIONYSIOS CICERON NEUVONANTAJANA	59
3.4. DIONYSIOKSEN JA CICERON VÄLIRIKKO	62
3.4.1. KIITTÄMÄTÖN DIONYSIOS	63
3.4.2. YLIMIELINEN DIONYSIOS	70
4. TUTKIMUSTULOKSET	75
LÄHDELUETTELO	81

LIITE 1: KREIKKALAISIA YKSITYISOPETTAJIA

LIITE 2: KREIKAN- JA LATINANKIELISET ALKUPERÄISTEKSTIT

LIITE 3: AEMILIUS PAULLUKSEN JA SCIPIO AFRICANUKSEN PERHEET

LIITE 4: VÄHÄN-AASIAN KARTTA

1. JOHDANTO

1.1. KREIKKALAISET YKSITYISOPETTAJAT

Tämän tutkimuksen kohteena ovat kreikkalaiset yksityisopettajat, jotka tasavallan ajan lopulla opettivat roomalaisten ylimystöperheiden lapsia. Perheen sisäistä kommunikaatiota tutkimalla selvitan millaisia erilaisia sidossuhteita kreikkalaisilla yksityisopettajilla oli ylimystöperheiden jäseniin, ja millaisena nämä suhteet lähteissä kuvataan. Tutkin myös miten nämä sidossuhteet muuttuivat ajan myötä. Tutkin lisäksi opettajan asemaa ja aseman muuttumista perheen sisäisessä hierarkiassa. Ennen tutkimuskysymysten tarkempaa esittelyä on kuitenkin tarpeen määritellä tämän tutkimuksen kaksi tärkeintä käsitettä: kreikkalainen yksityisopettaja ja roomalainen ylimystöperhe.

Kaikkein tärkein asia tutkittaessa kreikkalaisia yksityisopettajia on muistaa, että antiikin aikaan opettajan ja muiden oppi rooli ja tehtävät olivat erilaiset kuin nykyään. Tässä tutkimuksessa sanan ”opettaja” määritelmä on sen vuoksi erilainen kuin mitä opettajan määritelmä on nykypäivänä. Toki antiikin aikanaikin opettajan tehtävänä oli opettaa. Mutta tässä tutkimuksessa tutkin nimenomaan kreikkalaisia yksityisopettajia, ja varsinkin heidän tapauksessaan opettaminen oli vain yksi heidän tehtävistään.

Nykypäivänä opettajan suhde oppilaaseen tai oppilaan vanhempaan määrittyy useimmiten pelkästään opettajuuden tasolla. Kreikkalaisten yksityisopettajien suhde oppilaaseen tai oppilaan vanhempaan määrittyi monella muullakin tasolla. Ensinnäkin ennen opettajuussuhdetta näiden ihmisten välillä oli usein jo olemassa tuttavuussuhde, ja opettajuussuhde syntyi nimenomaan tuon tuttavuussuhteen vuoksi. Tuttavuussuhde saattoi myöhemmin syvetä ystävyysuhteeksi, joka kesti koko eliniän. Tässäkin tutkimuksessa mukana olevat opettajat tunsivat jo ennestään sen perheen, jossa he myöhemmin toimivat opettajina.

Opettaja toimi usein myös perheenjäsenten neuvonantajana. Vaikka ylimystöperheiden jäsenet olivat koulutettuja ja sivistyneitä, varsinkin kaikkein oppineimmilla opettajalla oli jotakin sellaista tietämystä, mikä perheenjäseniltä puuttui. Opettaja saattoi myös huolehtia talouden kirjastosta ja kirjahankinnoista. Kreikkalainen yksityisopettaja ei siis ollut pelkästään opettaja, hän oli myös perhetuttava, ystävä, neuvonantaja, kirjastonhoitaja tai kirjainhankkija. Sen vuoksi tässä

tutkimuksessa en tutki ainoastaan opettajuussuhdetta, vaan kaikkia suhteen eri tasoja, joita opettajan ja perheenjäsenten välillä oli.

Seuraavaksi kerron, miksi ja miten kreikkalaisia yksityisopettajia alettiin roomalaisiin ylimystöperheisiin hankkia, ja miten yksityisopettajat erosivat julkisista opettajista. Tutkimusten mukaan tasavallan ajan alkupuolella roomalaislapset koulutettiin pääasiallisesti kotona. Karkeasti voidaan sanoa, että lasten ensimmäiset elinvuodet koulutuksesta huolehti pääasiassa äiti, myöhemmin isä. Tasavallan ajan lopulla, noin 200–100-lukujen eKr. tienoilla, Rooman valtakunta alkoi laajeta itään, jolloin roomalaiset tulivat kosketuksiin kreikkalaisen kulttuurin kanssa, ja sen vuoksi kiinnostus Kreikan kieleen ja kulttuuriin nousi nopeasti ylempien yhteiskuntaluokkien keskuudessa. Kiinnostusta kreikan opintoihin lisäsivät myös kreikkalaiset oppineet, jotka saapuivat lähetystöinä Roomaan mm. luennoimaan. Näin syntyi tarve kreikan kielen ja kulttuurin opetukselle.¹

Puhetaito oli tärkeä taito roomalaisessa yhteiskunnassa, koska kirjoitettua tekstiä oli saatavilla rajoitetusti. Puhetaidon eli retoriikan opetuksen paino oli kreikkalaisessa filosofiassa, kirjallisuudessa ja kielessä. Siten aikaisemmin lähinnä käytäntöön keskittynyt opetus sai vähitellen rinnalleen kielen, kirjallisuuden, puhetaidon, ja jossain määrin myös kreikkalaisen filosofian opetusta. Roomalaisilla vanhemmilla oli harvoin taitoa opettaa tällaisia aineita, joten sen vuoksi ne vanhemmat, joilla oli vaadittavia suhteita, toivat tätä tarkoitusta varten opettajia kreikankielisiltä alueilta. Ylhäisimmät roomalaiset ottivat talouteensa myös henkilökohtaisiksi ystäviksi kreikkalaisia kirjailijoita, puhujia ja filosofeja. Kirjailijoiden saatettiin edellyttää käyttävän taitojaan kirjoittamalla heidän isäntänsä urotöistä, kun taas puhujat ja filosofit toimivat enemmän juuri perheen lasten opettajina. Sitä mukaa kun tällaisia kreikan kielentaitoisia opettajia oli yhä enemmän saatavilla, vanhempien, erityisesti isän, rooli lasten opettamisessa väheni.²

Aluksi, noin 200-luvun puolivälistä eKr. alkaen, kreikkalaiset opettajat tulivat Italian kreikankielisistä kaupungeista. Ensimmäisiä tunnettuja kreikkalaisia opettajia olivat Livius Andronicus ja Ennius. Livius Andronicus oli kotoisin kreikankielisestä Tarentumin kaupungista, Ennius Rudiaen kaupungista Calabriasta. He erosivat myöhemmistä kreikkalaisista opettajista siinä suhteessa, että molemmat olivat syntyperäisiä Rooman kansalaisia.³ He ovat myös tulleet enemmän tunnetuksi kirjoituksillaan kuin opetuksellaan. Varsinkin toisen puunilaissodan ja sitä seuranneen Kreikan valloituksen jälkeen kreikkalaiset opettajat tulivat yhä kauempaa; Kreikan mantereelta,

---

¹ Bonner 1977, 12-23; Rawson 1986, 40.

² Balsdon 1979, 41; Rawson 2003, 147-148 ja 153.

³ Suet. *De gramm.* 1. Suetonius luonnehtiikin heitä puolikreikkalaisiksi (*semigraeci*).

saarilta, ja Vähän-Aasian kreikankielisistä kaupungeista. Kolmannen Makedonian sodan jälkeen tuhansia sotavankeja tuotiin Roomaan, ja monet näistä vietiin lasten kaitsijoiksi tai opettajiksi roomalaisiin perheisiin.⁴

Kreikkalaiset opettajat sopeutuivat varsin nopeasti uuteen ympäristöönsä, ja joistakin tuli hyvin taitavia myös latinan kielessä, vaikka heidän ensisijaisena tehtävänä oli siis opettaa kreikan kieltä ja kulttuuria. Osa opettajista oli vapaasyntyisiä, osa orjia, osa sotavankeja, mutta nekin, jotka orjan asemassa tai sotavangin asemassa tuotiin roomalaisperheisiin, saivat oppineisuutensa vuoksi vapauden yleensä varsin nopeasti. Lahjakas ja menestyvä yksityisopettaja saattoi kerätä omaa kirjastoa, harrastaa korkeampia opintoja omalla alallaan, ja jopa julkaista omia töitään. Kaikki kreikkalaiset opettajat eivät kuitenkaan tulleet perheisiin orjina tai sotavankeina. Osa ryhtyi opettajaksi oma-aloitteisesti, ja etsi hyvää ja varakasta perhettä, johon pääsisi opettajaksi.⁵

Vasta aivan tasavallan ajan lopulla ja Augustuksen aikana roomalainen kirjallisuus pystyi jollakin tavalla kilpailemaan kreikkalaisen kanssa. Sen vuoksi kreikkalainen kirjallisuus, mytologia ja historia olivat pitkään roomalaisen koulutuksen perusta. Ei siis ole ihme, että kreikkalaiset opettajat olivat niin haluttuja. Jo melko varhain 100-luvulla eKr. suurin osa huomattavista roomalaismiehistä puhui kreikkaa sujuvasti. 100-luvun lopulla eKr. kreikka oli roomalaisen koulutuksen ykköskieli, ja opiskelu aloitettiin sillä. Tasavallan ajan lopulle tultaessa roomalainen grammatiikan, retoriikan ja filosofian koulutus oli lähestulkoon kokonaan kreikkalaisten käsissä.⁶

Yksityisopettajan pestäminen oli luksusta, johon vain varakkaimmilla perheillä oli varaa. Yksityinen opettaminen oli silti esimerkiksi nykyaikaan verrattuna paljon laajemmin käytössä. Suurin osa lapsista kävi kuitenkin tavallista, julkista koulua. Ei ole varmaa tietoa siitä, milloin ensimmäiset julkiset koulut on perustettu, todennäköisesti jossain vaiheessa 500–300-lukujen eKr. välillä. Tasavallan ajan lopulla julkisia kouluja on kuitenkin ollut jo yleisesti niin pääkaupungissa Roomassa kuin muissakin kaupungeissa. Roomassa ei ollut minkäänlaista valtion koulujärjestelmää, vaan kuka tahansa yksityinen henkilö saattoi perustaa oman koulun.⁷

Lapsi aloitti koulutaipaleensa alkeiskoulusta, ja jos halua ja vanhemmilla maksukykyä riitti, hän jatkoi siitä grammaatikkokouluun, ja sen jälkeen reetorikouluun. Alkeisopettajaa kutsuttiin nimellä

---

⁴ Bonner 1977, 20-23.

⁵ Bonner 1977, 20-21, 32, 47; Treggiari 1969, 11 ja 146; Rawson 1985, 66.

⁶ Balsdon 1979, 36-43; Corbeill 2001, 267; Morgan 1998, 23-24; Rawson 2003, 168.

⁷ Morgan 1998, 25; Rawson 1986, 40; Rawson 2003, 197-209.

litteratus, grammatiikan opettaja oli *grammaticus*, ja retoriikan opettaja *rhetor*. Tosin erottelu eri koulutasojen tai eri opettajien välillä ei ollut selkeä, opettaja opetti oppilaita näiden kykyjen mukaan, riippumatta esimerkiksi siitä, minkä ikäisiä oppilaat olivat.⁸ Yksityisopettajista käytettiin samoja nimityksiä kuin julkisista opettajista, useimmiten yksityisopettajan tittelinä oli *grammaticus*. Tyttöjen koulutuksesta tiedetään vähemmän kuin poikien, mutta koska lähteistä tunnetaan useampia koulutettuja naisia, ovat tytötkin todennäköisesti saaneet opetusta, ja ainakaan tyttöjen alkeisopetus ei ilmeisesti eronnut juurikaan poikien vastaavasta.⁹

Julkisten koulujen opettajat olivat pääasiassa vapautettuja orjia. Palkkansa he saivat oppilaidensa vanhemmilta, ja palkka oli useimmiten huono. Opettajan työ ei ylipäätään ollut kovin arvostettua, ja varsinkin alkeiskoulujen opettajien toimeentulo oli jatkuvasti vaakalaudalla. Koska yksityisopettajia oli vain varakkaimmissa perheissä, yksityisopettajana toimiminen loi siten opettajalle jonkinlaisen mahdollisuuden elintason ja yhteiskunnallisen statuksen kohottamiseen.¹⁰ Jotkut kreikkalaiset yksityisopettajat perustivat myöhemmin oman koulun. Syynä oli ehkä halu päästä esiintymään vähän suuremmalle yleisölle. Entiset yksityisopettajat oman koulun perustaessaan opettivat yleensä joko grammatiikkaa tai retoriikkaa, tai molempia.¹¹

Roomalaisessa yhteiskunnassa koulutus ja oppineisuus olivat yhteiskunnallisen statuksen kohottamisen välineitä. Kreikkalaisten opettajien, varsinkin tunnettujen kreikkalaisten oppineiden, hankkiminen perheeseen oli siten myös statussymboli. Mitä enemmän kreikkalaisia oppineita talouteen kuului, ja mitä oppineempia he olivat, sitä suurempi oli myös isäntäperheen kulttuurinen ja poliittinenkin status muiden perheiden silmissä. Sen vuoksi kilpailu parhaista opettajista oli kovaa, ja heidän palveluksistaan oltiin valmiita maksamaan paljon.¹²

On kuitenkin tärkeää muistaa, että jo pelkästään se, että perhe pystyi kouluttamaan lapsensa haluamallaan tavalla, oli itsessään jo korkean statuksen merkki. Koska kreikkalaisista opettajista kertovat lähteet ovat eliitin kirjoittamia, niin esimerkiksi grammatiikan opiskelusta saattaa syntyä sellainen kuva, että se on pelkkää perustason opiskelua, mitä se varmasti eliitin silmissä olikin. Mutta kun ajatellaan koko yhteiskuntaa, niin todella pienellä osalla roomalaislapsista oli ylipäätään mahdollisuutta opiskella grammatiikkaa. Kaikkein suurin arvo oli retoriikan opinnoilla. Ne jotka

---

⁸ Morgan 1998, 28; Rawson 2003, 164-165.

⁹ Morgan 1998, 25; Rawson 1986, 40; Rawson 2003, 197-209.

¹⁰ Corbeill 2001, 268; Rawson 1986, 38-39, viite 117.

¹¹ Bonner 1977, 34-35, 47.

¹² Corbeill 2001, 270-271; Morgan 1998, 4 ja 21. Suetonius kertoo, että esimerkiksi Quintus Catulus maksoi grammaatikko Lutatius Dafniksesta 700 000 sestertiusta. Suet. *De gramm.* 3.5.

opiskelivat retoriikkaa, ja jatkoivat sen harjoittamista koko elämänsä ajan, olivat yhteiskuntansa kaikkein huomattavimpia ja vaikutusvaltaisimpia jäseniä. Siten myös retoriikan ja filosofian opettajilla oli yleensä paljon korkeampi julkinen profiili (ja heille maksettiin enemmän) kuin alkeisopettajilla tai grammatiikan opettajilla.¹³

1.2. ROOMALAINEN YLIMYSTÖPERHE

Roomalainen eliittiperhe, tai pikemminkin talous, koostui varsin suuresta joukosta ihmisiä. Perheen päähenkilö, *paterfamilias*, oli perheen vanhin elossa oleva mies. Talouteen kuului yleensä niin sanottu ydinperhe, eli mies, vaimo ja heidän naimattomat lapsensa. Lisäksi talouteen kuului vapautettuja orjia, orjia ja näiden lapsia, ja mahdollisesti myös vieraana olevia ystäviä ja oppineita. Ydinperhe oli yleensä aika pieni, lapsia oli harvoin enemmän kuin kaksi tai kolme. Lapsia kyllä syntyi paljon, mutta vain osa heistä jäi henkiin. Lisäksi varsinkin tytöt avioituivat nuorina, ja muuttivat siten varhain pois vanhempiansa luota. Pojatkin saattoivat muuttaa vanhempiansa taloudesta jo varhain, joko armeijan palvelukseen, tai omaan talouteensa.¹⁴

Perhehierarkiassa ylimpänä oli ydinperhe, sen alapuolella vapautetut orjat, ja näiden alapuolella orjat. Vapautettujen orjien ja orjien asema perheessä riippui kuitenkin hyvin paljon siitä, mikä oli heidän tehtävänsä perheessä, ja sitä kautta suhteensa perheenjäseniin. Orjan ja perheenjäsenen suhde saattoi olla hyvinkin läheinen.¹⁵ Oppineisuudella oli positiivinen vaikutus vapautetun tai orjan asemaan perhehierarkiassa. Siten opettajana toimineen vapautetun tai orjan aseman perhehierarkiassa voisi olettaa olleen jonkin verran parempi kuin talouden muiden vapautettujen tai orjien.

Talouden koko vaihteli paljolti varallisuudesta riippuen, mutta roomalaisissa ylimystötalouksissa asui todennäköisesti vähintäänkin kymmeniä ihmisiä. Ylimystöperheillä oli yleensä useita taloja ympäri Italiaa, ja jopa kauempanakin. Siirtyessään talosta toiseen, perheenjäsenet ottivat mukaansa tarpeellisen määrän henkilökuntaa. Jokaisessa talossa oli jonkin verran myös pysyvää henkilökuntaa. Roomalaisille koti ei ollutkaan samalla tavoin yksityinen paikka kuin nykyihmiselle. Kotoa käsin hoidettiin esimerkiksi monet työasiat, koti ei ollut pelkästään asumista varten.¹⁶

---

¹³ Morgan 1998, 88, 163, 190; Rawson 2003, 147, 165.

¹⁴ Bradley 1991b, 9; Dixon 1992, 2; Rawson 1986, 7-8; Rawson 1991b, 22; Rawson 2003, 22; Saller 1997, 81-82.

¹⁵ Bradley 1991a, 88-89; Treggiari 1969, 215-218.

¹⁶ Bradley 1991b, 8-9; Rawson 2003, 211-212.

Roomalainen lapsi oli jo pienestä pitäen monien erilaisten hoitajien ympäröimä.¹⁷ Enimmäkseen nämä hoitajat olivat orjia. Vauvaiässä lasta hoiti *nutrix*, imettäjä, ja myöhemmin erilaiset hoitajat ja suojelijat, kuten *nutritor*, *educator*, tai *paedagogus*. *Nutritor* oli mieshenkilö, joka huolehti lapsista vanhempien poissa ollessa. *Educator* oli verrattavissa *nutritoriin*, hän huolehti erityisesti pienistä lapsista. *Paedagoguksen*¹⁸ tehtävänä oli varsinkin lasten päivärutiinien valvominen, lapsen suojeleminen koulumatkoilla, ja esimerkiksi käytöstapojen opettaminen. *Nutritorin*, *educatorin* ja *paedagoguksen* tehtävät eivät eronneet paljoakaan toisistaan, ja samasta henkilöstä saatettiinkin käyttää kaikkia kolmea nimitystä.¹⁹

Tasavallan ajan lopulla suuri osa orjistakin oli kotoisin kreikankielisiltä alueilta, ja siten myös lasten hoitajat olivat useimmiten kreikankielisiä.²⁰ Roomalaiset lapset oppivatkin sen vuoksi jo pienestä pitäen puhumaan kreikkaa. Näillä lasten hoitajilla saattoi olla jonkin verran koulutustakin, ja varsinkin *paedagoguksen* valinnassa vanhemmat olivat hyvin tarkkoja, koska *paedagogus* vietti lasten kanssa paljon aikaa, ja siten hänellä oli suuri vaikutus lapsiin. Kukaan edellä mainituista lasten hoitajista ei kuitenkaan huolehtinut lasten koulutuksesta, vaan se oli nimenomaan opettajien tehtävä.²¹

1.3. TUTKIMUSKYSYMYKSET

Antiikin tutkimuksen saralla perheitä on tutkittu paljon viime vuosina. Tutkimuksessani onkin mukana useita antiikin roomalaisia perheitä käsitteleviä teoksia. Perhetutkimus on kuitenkin enimmäkseen keskittynyt ydinperheen jäsenten välisiin suhteisiin, suhteita esimerkiksi opettajiin on tutkittu vähemmän. Roomalaisen perheen ja talouden määrittely on vaikeaa,²² ja jotta todella ymmärtäisimme, millainen roomalainen perhe oli, on tärkeää tutkia myös muita kuin ydinperheen jäsenten välisiä suhteita.

Kreikkalaisten yksityisopettajien tutkiminen on tärkeää myös koulutushistorian ja roomalaisen kulttuurin kehittymisen kannalta. Tasavallan ajan loppu oli merkittävää kehitysvaihetta sekä

---

¹⁷ Dixon 1992, 118; Rawson 1991b, 20-21; Rawson 2003, 157.

¹⁸ *Paedagogus* oli suora lainaus kreikan sanasta *paidagogos*. Kreikassa *paidagogoksen* asema ja tehtävät olivat samanaikaiset kuin Roomassa, tärkeimpänä tehtävänä oli lapsen suojeleminen. Lacey 1980, 157-158.

¹⁹ Bradley 1991b, 49-53.

²⁰ Tasavallan ajan lopun piirtokirjoituksissa esimerkiksi suurin osa *paedagoguksista* vaikuttaa olleen kreikkalaisia. Bonner 1977, 40.

²¹ Balsdon 1979, 43; Rawson 1986, 39; Rawson 2003, 165 ja 174.

²² Bradley 1991b, 4-11; Dixon 1992, 1-11; Gardner 1998, 1-5; Rawson 1986, 1-8; Rawson 1991a, 2-4.

roomalaisen koulutuksen että roomalaisen kulttuurin nousun kannalta, ja kreikkalaisilla yksityisopettajilla oli tässä kehityksessä keskeinen rooli.

Kreikkalaisten yksityisopettajien aseman tutkiminen perhehierarkiassa on mielenkiintoista, koska he olivat usein syntyperältään vapaita, ja olivat joissakin tapauksissa olleet Kreikassa yhteiskunnallisesti korkeassa asemassa, ja olivat saavuttaneet mainetta oppineisuudellaan. Saapuessaan roomalaiseen perheeseen he kuitenkin saapuivat usein orjan tai vangin asemassa. Heidän asemansa Roomassa oli siten siinä mielessä ristiriitainen, että heidän yhteiskunnallinen asemansa oli matala, mutta heidän kulttuurinen asemansa oli korkea. Oppineimmat yksityisopettajat toimivat toisaalta perheenjäsenten mentoreina, toisaalta heidän palvelijoinaan.²³ Tästä syystä yksityisopettajien asema perhehierarkiassa on ollut erilainen verrattuna talouden muihin jäseniin, ja on sen vuoksi tutkimisen arvoista.

Tutkin opettajan sidossuhteita roomalaisessa ylimystöperheessä kahden kreikkalaisen yksityisopettajan kautta. Kreikkalaisella tarkoitan kreikkaa äidinkielenään puhuvaa henkilöä. Ensimmäisenä esimerkkinä on historioitsija Polybios, joka toimi Roomassa Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus nuoremman opettajana ja ohjaajana noin vuosina 167–150 eKr. Toisena esimerkkinä on Titus Pomponius Atticuksen vapautettu orja Dionysios Marcus Pomponius, joka toimi Marcus Tullius Ciceron pojan ja veljenpojan opettajana noin vuosina 56–50 eKr. Nämä kaksi olen valinnut tutkimukseni kohteeksi sen vuoksi, että he ovat ainoat tasavallan ajan lopun kreikkalaiset opettajat, joista lähdeaineistoa on säilynyt sen verran, että heidän persoonaansa ja ihmissuhteitaan on mahdollista kunnolla tutkia. Lisäksi heidän elämänsä pystyy jollain tavoin seuraamaan tietyn ajanjakson ajan, joten heidän kauttaan on mahdollista pohtia myös opettajan sidossuhteiden ja aseman muuttumista perheessä.

Tutkin Polybioksen ja Dionysioksen sidossuhteita perheisiin kahdesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin tutkin millaisia erilaisia sidossuhteita kreikkalaisilla yksityisopettajilla oli ylimystöperheiden jäseniin, ja miten nuo sidossuhteet muuttuivat ajan myötä. Opettajan ja perheenjäsenten välillä oli opettajuussuhteen lisäksi suhteita muillakin tasoilla, kuten tuttavuus- tai ystävyysuhde ja neuvonantajasuhteet. Tutkin millaisia erilaisia suhteita Polybioksella ja Dionysioksella on perheenjäseniin ollut. Millaisia suhteen eri tasoja lähteissä näkyy, ja mikä suhteen taso lähteissä korostuu? Tutkin myös millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä on näiden kahden kreikkalaisen

---

²³ Rawson 1985, 83.

yksityisopettajan sidossuhteiden välillä. Miten Polybioksen ja Dionysioksen sidossuhteet eroavat toisistaan? Entä mitä yhtäläisyyksiä niissä on? Käyttämässäni lähteissä kertojana on vain suhteen toinen osapuoli. Tutkin sen vuoksi myös sitä, miten hän suhteen toista osapuolta kuvaa? Mitä asioita hän suhteen toisesta osapuolesta kertoo? Millaisia sanoja hän käyttää suhteen toista osapuolta kuvatessaan?

Tutkin myös Polybioksen ja Dionysioksen sidossuhteiden muutosta. Osa kreikkalaisista yksityisopettajista asui perheessä vielä silloinkin, kun perheen lapset olivat jo aikuisia. Myös Polybioksen ja Dionysioksen sidossuhteet perheisiin jatkuivat usean vuoden ajan. Miten heidän sidossuhteensa muuttuivat ajan myötä? Entä millainen oli muutos Polybioksen ja Dionysioksen sidossuhteiden välillä?

Toisena näkökulmana tutkimuksessani on kreikkalaisen yksityisopettajan asema ylimystöperheen sisäisessä hierarkiassa. Vaikka suuri osa kreikkalaisista opettajista saapui perheeseen orjana tai sotavankina ainakin vielä 100-luvulla eKr., he kuitenkin poikkesivat talouden muista orjista siinä, että he olivat yleensä korkeasti koulutettuja ja oppineita, ja saivat sen vuoksi melko pian vapauden. Oppineisuudella on siis ollut positiivinen vaikutus opettajan sijoittumiseen perhehierarkiassa. Tutkin miten Polybioksen ja Dionysioksen asemaa perhehierarkiassa. Mihin perheen sisäisessä hierarkiassa Polybios ja Dionysios ovat sijoittuneet? Myös perhehierarkian kohdalla pohdin muutosta. Muuttuiko Polybioksen ja Dionysioksen asema perhehierarkiassa vuosien myötä, ja jos muuttui, niin miten?

Tutkimukseni jäsentely on kronologinen. Tutkin muun muassa sidossuhteiden ja perhehierarkian muutosta, ja muutoksen tutkiminen onnistuu mielestäni tässä tutkimuksessa parhaiten juuri kronologisen jäsentelyn kautta.

1.4. LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Polybiosta tutkittaessa päälähteenäni on hänen historiateoksensa *Historiai*. Polybios kirjoitti kyseisen teoksensa kreikkalaisen historioitsijan Timaioksen historiateoksen jatkoksi. Timaios kirjoitti oman teoksensa 200-luvun puolivälissä eKr. Timaioksen teos ulottuu ajallisesti ensimmäisen puunilaissodan alkuun (220 eKr.), josta Polybios aloitti oman teoksensa. Alun perin Polybioksen tarkoituksena oli kuvata Rooman valtakunnan nousu Välimeren alueen valtiaaksi toisen puunilaissodan alusta kolmannen Makedonian sodan loppuun (168 eKr.). Hän jatkoi kuitenkin

teosta vielä Karthagon ja Korintin kukistumiseen asti (146 eKr.). Walbank, joka on tutkinut Polybiosta, arvioi, että Polybios jatkoi teosta, koska hänellä sattui olemaan riittävästi materiaalia, ja hän halusi kertoa oman tarinansa; teoksen lopussa pääosassa on enimmäkseen Polybios itse.²⁴ Teos koostui alkujaan 40 kirjasta, joista ensimmäiset viisi ovat säilyneet kokonaan. Lopuista kirjoista on säilynyt eripituisia katkelmia, yhteensä noin kolmannes kirjojen alkuperäisestä tekstistä.²⁵ Teoksessaan Polybios kertoo myös ystävyysuhteestaan Scipio Aemilianukseen. Polybios tuli Aemiliusten perheeseen panttivankina kolmannen Makedonian sodan jälkeen vuonna 167 eKr., ja toimi monta vuotta Scipio Aemilianuksen ohjaajana ja opettajana.

Koska Polybioksen teos on suurelta osin säilynyt vain katkelmina, on hänen tekstiään jouduttu osittain tulkitsemaan niiden antiikin historioitsijoiden ja kirjailijoiden kautta, jotka ovat käyttäneet Polybiosta lähteenään joko suoraan tai toisen lähteen kautta. Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen kanssakäymisestä Polybioksen teoksessa on alkuperäisenä säilynyt vain kaksi tekstikatkelmaa, joista toinenkin vain osittain. Muut Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhteesta kertovat katkelmat joudun tulkitsemaan muiden historioitsijoiden ja kirjailijoiden, eli Plutarkhoksen, Diodoros Sisilialaisen, Appianoksen, Strabonin ja Liviuksen kautta.

Kreikkalainen historioitsija Plutarkhos (noin 45 - 125 jKr.) tunnetaan erityisesti elämäkertoista, joita hän kirjoitti tunnetuista kreikkalaisista ja roomalaisista valtiomiehistä. Näitä elämäkertoja on säilynyt 48 kappaletta, joista muutama on mukana tässä tutkimuksessa. Scipio Aemilianuksen elämänvaiheiden lähteenä olen käyttänyt hänen isänsä Aemilius Paulluksen elämäkertaa, ja Polybioksen tekstin tulkinnassa olen käyttänyt Cato vanhemmasta kertovaa elämäkertaa. Toinen Plutarkhoksen tunnettu teos on noin 70 filosofista kirjoitelmaa käsittävä teos *Ethika*, joka tunnetaan paremmin latinankielisellä nimellään *Moralia*. Myös tätä teosta olen käyttänyt lähteenä tutkiessani Polybiosta.

Kreikkalainen historioitsija Diodoros Sisilialainen vaikutti ajanlaskun alun molemmin puolin, hänen tarkkaa syntymä- tai kuolinvuottaan ei tiedetä. Hän kirjoitti 40 kirjaa käsittävän maailmanhistorian *Bibliothēke historike*, joka ulottuu maailman synnystä vuoteen 54 eKr. saakka. Teos on säilynyt osittain. Diodoros on käyttänyt Polybiosta yhtenä lähteenään, ja siten Polybioksen tekstiä on mahdollista tulkita Diodoroksen kautta.

---

²⁴ Walbank 1972, 183.

²⁵ Sacks 1981, 11.

Kreikkalainen historioitsija Appianos vaikutti 100-luvulla jKr., hän kuoli noin vuonna 160 jKr. Appianos kirjoitti Rooman valtakunnan historiaa käsittelevän teoksen, joka ulottuu Aeneaan saapumisesta Italiaan aina keisari Trajanuksen kuolemaan saakka. Teoksesta on säilynyt noin puolet. Myös Appianos on käyttänyt Polybiosta yhtenä lähteenään, ja Polybioksen tekstin tulkinta on siten mahdollista myös hänen kautta.

Kreikkalainen historioitsija ja maantieteilijä Strabon (64 eKr. - noin 23 jKr.) vaikutti samoihin aikoihin kuin Diodoros Sisilialainen. Hänen maantieteellinen teoksensa *Geografia* on säilynyt melkein kokonaan. Tässä teoksessaan hän on käyttänyt lähteenään sellaisia Polybioksen tekstin maantiedettä koskevia osioita, jotka eivät ole säilyneet. Siten nämä Polybioksen tekstit on tulkittava Strabonin kautta.

Roomalainen historioitsija Titus Livius (59 eKr. – 17 jKr.) vaikutti myös samoihin aikoihin kuin Diodoros Sisilialainen ja Strabon. Livius kirjoitti 142 kirjaa käsittäneen Rooman valtakunnan historiaa käsittelevän teoksen *Ab urbe condita*. Teos on jaettu kymmenen kirjan kokosiin ryhmiin eli dekadeihin, joista on säilynyt muutama teoksen alkupään dekadi. Muista on jäljellä vain myöhempiä lyhennelmiä. Livius on käyttänyt Polybiosta yhtenä lähteenään, ja siten Polybioksen tekstin tulkinta on mahdollista myös hänen kautta.

Viitatessani Plutarkhoksen, Diodoroksen, Appianoksen, Strabonin ja Liviuksen niihin teksteihin, joissa he ovat käyttäneet Polybiosta lähteenään, olen viitannut myös Polybioksen tekstiin. Vaikka Polybioksen teksti ei näiltä osin olekaan säilynyt, on kuitenkin pystytty melko hyvin päättelemään missä kohdin tekstiä hän on mitäkin asioita käsitellyt, ja sen vuoksi tutkimuskirjallisuudessa on tapana viitata myös Polybioksen tekstiin. Kun siis tekstissäni on esimerkiksi viite ”Plut. *Cato mai.* 9 = Pol. 35.6.”, se tarkoittaa sitä, että varsinaisena lähdetekstinä on Plutarkhoksen teksti, ja Polybioksella vastaava tekstikohta on ollut 35.6. Tällainen tapa on yleinen myös tässä tutkimuksessa käyttämässäni tutkimuskirjallisuudessa, ja sen vuoksi käytän sitä myös itse.

Dionysiosta tutkittaessa päälähteenäni on Marcus Tullius Ciceron kirjeenvaihto. Cicerolla ja hänen veljellään Quintuksella oli suurin piirtein saman ikäiset pojat, nuorempi Quintus syntyi vuonna 67 eKr. ja nuorempi Marcus vuonna 65 eKr. Kun Ciceron veli Quintus vuonna 56 eKr. lähti roomalaisen sotapäällikön Gnaeus Pompeius Magnuksen legaattina²⁶ Sardiniaan, ja pari vuotta

---

²⁶ Lähettiläs (lat. *legatus*). Tasavallan ajan lopulla myös provinssia hallitsevan virkamiehen lähin apulainen.

myöhemmin Caesarin legaattina Galliaan, hän uskoi poikansa koulutuksen ja kasvatuksen veljensä huostaan. Näiden serkusten opettajista Cicero on kirjoittanut varsinkin kirjeissään ystävälleen Titus Pomponius Atticukselle.

Titus Pomponius Atticus (110 – 32 eKr.) oli varakas kirjankustantaja ja kulttuurin edistäjä. Cicero ja Atticus tutustuivat toisiinsa jo koulupoikina. Noin vuoden 86 eKr. tienoilla Atticus muutti Roomasta Ateenaan, jossa hän asui seuraavat parikymmentä vuotta. Syynä muuttoon oli 1. kansalaissota, ja sen aiheuttamat jälkikuohunnat. Hän kuitenkin vieraili varsin usein Roomassa, ja vuodet 64–62 eKr. ja 53–52 eKr. Atticus on mahdollisesti asunut Roomassa, ainakaan kirjeitä ei näiltä vuosilta ole. Sen jälkeen, aina sisällissodan alkuun vuonna 49 eKr., hän oleskeli paljon Epeiroksessa Lounais-Kreikassa, josta hän oli hankkinut tilan vuonna 68 eKr. Atticuksella ja Cicerolla oli myös sukulaisuussuhde, koska Atticuksen sisar Pomponia oli naimisissa Ciceron veljen Quintuksen kanssa.²⁷

Ciceron kirjeitä Atticukselle (*Ad Atticum*) on säilynyt yli 400 kpl vuosilta 68–44 eKr. Atticuksen kirjeitä Cicerolle ei ole säilynyt. Tämän tutkimuksen lähteinä olen käyttänyt myös Ciceron kirjoittamia kirjeitä veljelleen Quintukselle (*Ad Quintum fratrem*) ja Ciceron kirjoittamia kirjeitä ystävilleen ja läheisilleen (*Ad familiares*). Ciceroa koskevasta lähdeaineistosta löytyy maininta yhteensä neljästä eri opettajasta, jotka ovat opettaneet Ciceron ja hänen veljensä Quintuksen poikia. Käyn tutkimuksessani läpi kaikki nämä neljä opettajaa, mutta keskityn Dionysiokseen, koska hänestä mainintoja on niin paljon enemmän kuin muista, että tutkimuskysymysten kunnollinen pohdinta on mahdollista vain hänen kohdallaan. Tasavallan ajan lopun kreikkalaisia yksityisopettajia tutkittaessa Dionysios on paras esimerkki, kenestäkään muusta kreikkalaisopettajasta ei ole säilynyt yhtä paljon lähdeaineistoa. Kaikki maininnat Dionysioksesta ovat Ciceron Atticukselle kirjoittamissa kirjeissä.

Nämä tutkimukseni lähteet ovat varsin erilaisia, mikä asettaa haasteita tutkimuksen teolle. Ensinnäkin lähteiden välillä on aikaa noin 100 vuotta. Ciceron aikana kreikkalaiset yksityisopettajat olivat jo paljon yleisempiä kuin Polybioksen aikana, jolloin kreikkalaisten yksityisopettajien käyttö alkoi vasta yleistyä. Lähteiden luonne on täysin erilainen, Polybioksella lähteenä on historiateos, Cicerolla kirjeet. Polybios kirjoitti siten isommalle ihmisjoukolle, Cicero kirjoitti tietylle ihmiselle, vaikka elämänsä loppupuolella suunnittelikin jo kirjeidensä julkaisemista.²⁸

---

²⁷ Nep. *Att.* 2-4; Rawson 1985, 100; Shackleton Bailey 1965a, 1-4.

²⁸ Shackleton Bailey 1965a, 59.

Polybios kirjoitti teostaan useiden vuosien ajan, kirjoittamisessa olleet tauot mukaan lukien yhteensä jopa 50 vuoden ajan.²⁹ Todennäköisesti hän aloitti kirjoittamisen ollessaan Roomassa, mahdollisesti ainakin teoksen ensimmäiset 15 kirjaa hän kirjoitti siellä. Osan teoksestaan hän joka tapauksessa kirjoitti palattuaan Kreikkaan, eli vuoden 150 eKr. jälkeen.³⁰ Polybios teki varmasti koko ajan muistiinpanoja tapahtumista, mutta on muistettava, että hän saattoi kirjoittaa tapahtumista vasta useita vuosia jälkeenpäin, jolloin hän ei välttämättä muistanut asioita enää kovin tarkasti. Hänellä oli myös runsaasti aikaa tekstin muokkaamiseen. Cicero taas kirjoitti kirjeensä jopa saman päivän tapahtumista. Hän kirjoitti lähteinä käyttämäni kirjeet läheisille ihmisille, joten kirjeiden sävykin on hyvin yksityinen. Teksteinä nämä päälähteeni ovat siis hyvin erityyppiset.

Molemmat lähteet kertovat opettajan suhteista perheenjäseniin varsin rajoittuneesti. Polybios kertoo ainoastaan suhteestaan Scipio Aemilianukseen, eli oppilaaseensa. Hän on kirjoittanut teoksessaan myös muista Scipio Aemilianuksen perheenjäsenistä, mutta hän ei kerro millainen oli hänen oma suhteensa näihin muihin perheenjäseniin. Myös Cicero kertoo pääasiassa vain itsensä ja Dionysioksen välisestä suhteesta. Kirjeistä löytyy vähän Ciceron kommentteja Dionysioksen suhteesta oppilaisiinsa Marcukseen ja Quintukseen, mutta Dionysioksen suhteet muihin Ciceron perheenjäseniin jäävät pimentoon. Sen vuoksi näiden opettajien sidossuhteita perheenjäseniin on tutkittava pääasiallisesti yhden ihmissuhteen kautta. Polybioksen teksteissä tutkimuksen keskipisteenä on Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen, eli opettajan ja oppilaan suhde, ja Ciceron teksteissä Dionysioksen ja Ciceron, eli opettajan ja isännän, *patronuksen* suhde.

Yhteisenä piirteenä näille lähteille on myös se, että molemmat ovat ensi käden lähteitä, vaikka Polybioksen tekstiä joutuukin osittain tulkitsemaan toisen käden lähteiden kautta. Vain näissä lähteissä kirjoittajana on henkilö, joka on itse ollut osallisena tapahtumissa, Polybios opettajana, Cicero opettajan *patronuksena* ja oppilaan isänä. Kaikki muut tasavallan ajan kreikkalaisista opettajista kertovat lähteet ovat muiden kuin asianosaisten kirjoittamia. Mainintoja kreikkalaisista yksityisopettajista on melko useissa lähteissä, mutta suurin osa maininnoista on hyvin lyhyitä. Yksittäinen opettaja on lisäksi mainittu yleensä vain yhden kerran, niin että opettajan persoonasta tai elämästä ei pysty muodostamaan mitään laajempaa kuvaa. Tutkimusta tehdessäni olen kuitenkin käynyt läpi nämä muutkin lähteet, ja ottanut ne huomioon, vaikka keskityn Polybiokseen ja Dionysiokseen. Liitteessä 1 on joitakin esimerkkejä kirjallisista lähteistä löytyvistä kreikkalaisista yksityisopettajista.

---

²⁹ Walbank 1972, 25.

³⁰ id. 15-19.

Tutkimuskirjallisuuden osalta tärkeimpinä apuvälineinä tekstien tulkinnassa ovat olleet tekstikommentaarit, Polybioksella Walbankin kommentaari, ja Cicerolla Shackleton Baileyn kommentaari. Walbankilta olen käyttänyt internetissä olevaa kommentaaria, jossa ei ole sivunumerointia. Koska en sen vuoksi pysty viittaamaan kommentaarin sivuihin, viittaan kommentaarin kommentteihin. Walbank on kirjoittanut sekä yleisempiä kommentteja tekstikatkelmista, että tarkempia kommentteja yksittäisistä lauseista tai sanoista. Yleiset kommentit on otsikoitu nimellä ”overview”, ja tarkemmat kommentit otsikolla ”specifics”. Siten esim. ”Commentary overview 31.22.1–31.30.4” viittaa koko kyseiseen tekstikatkelmaan, ja ”Commentary specifics 31.24.6” viittaa tuossa katkelmassa olevaan tekstikohtaan. Viitatessani Walbankin kommentaariin käytän siten näitä kahta tapaa.

Pelkästään kreikkalaisiin yksityisopettajiin keskittyvää tutkimuskirjallisuutta ei juuri ole. Balsdonin, Christesin ja Treggiarin teoksissa on niin kreikkalaisia kuin muitakin oppineita sisältäviä luetteloja, joiden avulla kreikkalaisista yksityisopettajista kertovia lähteitä voi etsiä.

Luvussa 2.4.2. olevat Homeroksen *Iliaan* säkeet on kääntänyt Otto Manninen. Kaikki muut kreikan- ja latinankieliset käännökset ovat omia käännöksiäni. Suorat käännökset olen erottanut muusta tekstistä kursivoituna. Myös kreikan- ja latinankieliset sanat ja termit on kursivoitu. Lyhyiden käännösten alkuperäiskielisen tekstin olen laittanut alaviitteisiin, pidemmät käännökset ovat tutkimukseni lopussa liitteenä (Liite 2).

2. OPETTAJA JA OPPILAS - POLYBIOS JA SCIPIO AEMILIANUS

2.1. LUCIUS AEMILIUS PAULLUKSEN PERHE

Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen välisiä sidossuhteita tutkittaessa on tärkeää tietää millainen oli heidän taustansa ennen kuin he tutustuivat toisiinsa. Sen vuoksi tutkin ensin sitä, millaisista perheistä he olivat kotoisin ja millainen oli heidän yhteiskunnallinen asemansa siinä vaiheessa kun he tutustuivat. Tutkin myös heidän koulutustaastaansa. Perehtymällä Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen saamaan koulutukseen on mahdollista pohtia, millaista koulutusta Polybioksen oli mahdollista tarjota, ja millaista koulutusta Scipio Aemilianus heidän tutustuessaan tarvitsi. Tässä luvussa käyn läpi Scipio Aemilianuksen taustan. Ensin tutkin millainen oli hänen perhetaustansa, ja sen jälkeen tutkin millaista koulutusta hän sai ennen kuin Polybios ryhtyi hänen opettajakseen.

2.1.1. AEMILIUKSET

Aemiliukset olivat vanhimpia ja arvostetuimpia roomalaisia patriiisisukuja. Suvun tunnettuja haaroja olivat Lepidukset ja Paullukset. Scipio Aemilianuksen isä, Lucius Aemilius Paullus, lisänimeltään Macedonicus, toimi ediinä vuonna 193 eKr., preetorina 191 eKr., konsulina vuosina 182 eKr. ja 168 eKr., kensorina 164 eKr., ja auguurina noin vuodesta 192 eKr. eteenpäin.³¹

Toisen puunilaissodan aikana roomalaiset joutuivat sotaan Makedonian kuningasta Filippos V:tä vastaan, joka oli liittoutunut Hannibalin kanssa. Ensimmäinen Makedonian sota päättyi 205 eKr. Uusi sota alkoi viisi vuotta myöhemmin ja päättyi 197 eKr. Filippos V:n vanhin poika Perseus nousi valtaan vuonna 179 eKr., ja ryhtyi sotaan Roomaa vastaan 172 eKr. Ollessaan toisen kerran konsulina vuonna 168 eKr. Aemilius Paullus voitti kuningas Perseuksen Pydnassa, ja saattoi siten kolmannen Makedonian sodan päätökseen. Plutarkhoksen mukaan Aemilius Paullus oli tuolloin noin 60-vuotias.³² Hän kuoli vuonna 160 eKr.³³

Aemilius Paulluksen ensimmäinen vaimo oli nimeltään Papiria, joka myös oli vanhan patriiisisuvun, Papiriusten, jäsen.³⁴ Tästä avioliitosta tiedetään syntyneen ainakin neljä lasta, kaksi tytärtä ja kaksi poikaa. Poikien nimet olivat Quintus Fabius Maximus Aemilianus (s. noin 186 eKr.) ja Publius

³¹ Astin 1967, 12; RE 1.1, sivut 576-580.

³² Plut. *Aem.* 10.1-2.

³³ Astin 1967, 12; RE 1.1, sivut 576-580.

³⁴ Papirian isä oli C. Papirius Maso, joka toimi konsulina 231 eKr., ja valloitti Korsikan.

Cornelius Scipio Aemilianus Africanus nuorempi (s. noin 185 eKr.), joista jälkimmäinen on siis tämän tutkimuksen kohteena. Myöhemmin Aemilius Paullus erosi Papiriasta ja avioitui uudelleen. Toisen vaimonsa kanssa hän sai kaksi poikaa, jotka syntyivät noin kahden vuoden välein vuosien 182–179 eKr. tienoilla. Cicero on maininnut myös tyttären, Tertian.³⁵ Liitteessä 3 on kaavio Aemilius Paulluksen perheestä. Nuoremmat poikansa Aemilius Paullus piti luonaan, mutta kaksi vanhempaa poikaa ensimmäisestä avioliitosta adoptoitiin muihin roomalaisperheisiin. Fabius Maximuksen adoptoi Quintus Fabius Maximus Verrucosus Cunctatorin³⁶ poika tai pojanpoika, ja Scipio Aemilianuksen adoptoi Publius Cornelius Scipio Africanus vanhemman poika.³⁷ Liitteessä 3 on kaavio myös tästä Scipio Aemilianuksen adoptioperheestä. Aemilius Paulluksen vanhemmat pojat tunnetaan lähteissä yllämainituilla nimillä, jotka he saivat siis adoption jälkeen. Tutkimuskirjallisuudessa heistä käytetään yleensä nimiä Fabius Maximus ja Scipio Aemilianus.

2.1.2. SCIPIO AEMILIANUKSEN KOULUTUS

Ensimmäisen konsulikautensa jälkeen Aemilius Paullus pyrki konsuliksi toistamiseen. Häntä ei kuitenkaan valittu, joten hän keskittyi velvollisuuksiinsa auguurina, ja poikiensa koulutukseen. Elleivät julkiset velvollisuudet estäneet, Aemilius Paullus oli aina läsnä poikiensa opinnoissa ja harjoituksissa. Historioitsija Plutarkhoksen mukaan poikia ei perehdytetty ainoastaan perinteisiin roomalaisiin tieteisiin, vaan myös kreikkalaisiin, ja kaikki poikien opettajat olivat kreikkalaisia. Opettajia oli Aemiliuksen perheessä useita: grammaatikkoja, filosofeja, reetoreita, kuvanveistäjiä, taidemaalareita, hevosten ja koirien kouluttajia ja metsästystaidon opettajia.³⁸ Koska Aemilius Paulluksen nuoremmat pojat vasta syntyivät näihin aikoihin, edellä mainitut opettajat ovat opettaneet vanhempia poikia.

Scipio Aemilianuksen ja Fabius Maximuksen adoption ajankohdasta ei ole varmaa tietoa. Sekä Plutarkhoksen että Liviuksen teksteistä on tulkittavissa, että pojat adoptoitiin siinä vaiheessa, kun

---

³⁵ Cic. *De div.* 1.103. Cicero kertoo tarinan päivästä, jolloin Aemilius Paullus oli valittu johtamaan sotaa Perseusta vastaan. Hän oli tuolloin toista kertaa konsulina. Aemilius Paullus saapui illalla kotiin, ja suudellesaan pientä tytärtään, hän huomasi, että tyttö oli surullinen. Kun Aemilius Paullus kysyi tyttäreltä mikä on hätänä, tytär vastasi että Persa on kuollut. Persa oli perheen koiranpentu. Aemilius Paullus tulkitsi tämän enteeksi Perseuksen kukistumisesta. Saman tarinan kertoo Plutarkhos, joka mainitseekin lukeneensa tarinan Cicerolta. Plut. *Aem.* 10.6-8.

³⁶ Fabiusten suku oli vanha roomalainen patriisusuku. Q. Fabius Maximus Verrucosus oli konsulina vuosina 233, 228, 215, 214 ja 209 eKr., diktaattorina vuosina 221 ja 217 eKr., ja *princeps senatus* hän oli vuosina 209 ja 204 eKr. Hannibalin hyökätessä Italiaan hän sai varovaisen sodankäyntitaktiikkansa johdosta liikanimen *Cunctator*, vitkastelijä. RE 6.2, sivut 1814-1830.

³⁷ Plut. *Aem.* 5.5-6; Astin, 13. Publius Cornelius Scipio Africanus vanhempi (noin 253 – 183 eKr.) oli Rooman tunnetuimpia sotapäälliköitä. Hän kukisti Hannibalin vuonna 202 eKr.

³⁸ Plut. *Aem.* 6.8-10.

Aemilius Paulluksen kaksi nuorempaa poikaa olivat jo syntyneet, eli vuoden 179 eKr. jälkeen.³⁹ Vastaavasti kaikki Fabius Maximuksesta ja Scipio Aemilianuksesta kertovat lähteet vuodesta 168 eKr. eteenpäin viittaavat siihen, että molemmat pojat oli tuolloin jo adoptoitu. Todennäköisesti pojat siis adoptoitiin vuosien 179–168 eKr. välillä.⁴⁰ Tällöin he ovat olleet iältään noin 6-18 ikävuoden välillä.

Koska Fabius Maximuksen ja Scipio Aemilianuksen adoption ajankohdasta ei ole varmuutta, on vaikea arvioida kuka lopulta pääasiallisesti vastasi poikien koulutuksesta, biologinen vai adoptioisä. Jos heidät on adoptoitu heti arvioidun adoptioajan alussa, koulutuksesta on vastannut pääasiassa adoptioisä. Jos heidät on adoptoitu vasta arvioidun adoptioajan lopulla, koulutuksesta on pääasiassa vastannut biologinen isä. On mahdollista, että sekä biologinen että adoptioisä ovat osallistuneet poikien koulutukseen. Yleensä adoptoidut olivat lähellä aikuisikää⁴¹, joten se lienee todennäköisintä myös Scipio Aemilianuksen ja Fabius Maximuksen kohdalla. Aikuisen pojan tai tytön⁴² adoptointi oli paljon varmempaa kuin pienen lapsen, koska silloin pystyi jo näkemään millainen ihminen perillinen oli ominaisuuksiltaan ja luonteeltaan.⁴³

Roomalaisessa yhteiskunnassa adoptoijat olivat aina miehiä, naisilla ei ollut adoptio-oikeutta. Adoptoijilla ei yleensä ollut miespuolista perillistä. Heillä oli joko pelkästään tyttäriä, tai he olivat lapsettomia tai kokonaan perheettömiä.⁴⁴ Suurimpana syynä adoptiolle oli saada itselleen perillinen, joka jatkaisi suvun nimeä ja huolehtisi perheen riiteistä adoptioisän kuoleman jälkeen.⁴⁵ Adoptio oli myös ystävyuden ele, jolla vahvistettiin perheiden tai sukujen välisiä suhteita. Myös poliittiset ja taloudelliset syyt saattoivat olla vaikuttimena.⁴⁶ Aemilius Paulluksella oli yhteensä neljä poikaa, ja antamalla kaksi vanhempaa poikaa adoptoitavaksi, hän turvasi jokaisen poikansa taloudellisen tulevaisuuden. Vanhemmat pojat adoptoitiin varakkaisiin perheisiin, ja Aemilius Paulluksen oma perintö jäi siten jaettavaksi vain nuorempien lasten kesken.⁴⁷ Adoptoijalla ja adoptoidulla oli yleensä jonkinlainen sukulaisuussuhde, enimmäkseen adoptoitiin lähisukulaisia.⁴⁸ Myös Scipio Aemilianuksella oli sukulaisuussuhde adoptioisäänsä, he olivat äidinpuoleisia serkkuja (Liite 3).

---

³⁹ Plut. *Aem.* 5.5; Liv. 45.41.12.

⁴⁰ Astin 1967, 13.

⁴¹ Dixon 1992, 112; Gardner 1998, 115; Rawson 1986, 12. Quintilianuksen 9-vuotias poika on nuorin adoptoitu, joka lähteistä tunnetaan. Rawson 2003, 250.

⁴² Yleensä adoptoitiin poikia, mutta lähteissä on myös mainintoja adoptoiduista tytöistä. Corbier 1991, 66.

⁴³ Lindsay 2001, 201; Rawson 1986, 12.

⁴⁴ Corbier 1991, 66; Gardner 1998, 159.

⁴⁵ Dixon 1991, 103; Gardner 1998, 116; Rawson 1986, 12.

⁴⁶ Gardner 1998, 116.

⁴⁷ id. 139.

⁴⁸ Corbier 1991, 67; Dixon 1992, 112.

Scipio Aemilianuksen adoptioisänkin tiedetään olleen hyvin perehtynyt kreikan kieleen ja kulttuuriin, mikä olikin tyypillistä tuon ajan roomalaisille aristokraateille.⁴⁹ Scipio Aemilianuksen adoptioisällä oli heikko terveys, joten hän ei pystynyt luomaan normaalia julkista uraa, mutta hän oli kuitenkin hyvin sivistynyt ja Ciceron mukaan kirjoittanut historiaa kreikaksi.⁵⁰ Kenties heikon terveytensä vuoksi hän ei myöskään saanut omaa perillistä, ja sen vuoksi adoptoi Scipio Aemilianuksen.⁵¹ Kuten edellä kerroin, Scipio Aemilianuksen biologinen isä Aemilius Paullus oli hankkinut pojilleen kreikkalaisia opettajia. Lähteissä ei ole tietoa siitä, osallistuiko Scipio Aemilianuksen adoptioisä hänen koulutukseensa, ja jos osallistui, niin kuinka paljon. Adoptioisän syvä perehtyneisyys kreikan kieleen ja kulttuuriin viittaisi kuitenkin siihen, että hänen mahdollisesti tarjoamansa opetus on ollut hyvin samantyyppistä kuin Aemilius Paulluksen tarjoama, ja siten adoptiolla ei liene ollut suurta vaikutusta Scipio Aemilianuksen saaman koulutuksen sisältöön.

Vaikka adoptoitu siirtyikin virallisesti adoptioisänsä perilliseksi, adoptiolla ei muutoin ollut vaikutusta hänen suhteisiinsa biologisen perheen kanssa.⁵² Myös Scipio Aemilianuksen ja Fabius Maximuksen suhde biologiseen perheeseen vaikuttaa säilyneen läheisenä adoption jälkeenkin. He olivat esimerkiksi vuonna 168 eKr. Aemilius Paulluksen mukana Makedoniassa taistelemassa kuningas Perseusta vastaan.⁵³ Voitettuaan Perseuksen Aemilius Paullus antoi Plutarkhoksen mukaan poikiensa valita itselleen kirjoja Perseuksen kirjastosta.⁵⁴ Aemilius Paullus antoi myös Perseuksen metsästysjoukot ja metsästysalueet Scipio Aemilianuksen käyttöön. Polybioksen mukaan Makedonian kuningasperheen jäsenet olivat aina olleet innokkaita metsästäjiä, ja metsästysalueista oli pidetty hyvää huolta myös sodan aikana. Alueilla ei ollut sodan vuoksi metsästetty neljään vuoteen, joten riistaa oli runsaasti tarjolla.⁵⁵

Voittonsa jälkeen Aemilius Paullus pyysi ateenalaisia lähettämään hänelle jonkun arvostetun filosofin opettamaan hänen lapsiaan, ja taidemaalarin koristamaan hänen triumfikulkuettaan. Ateenalaiset valitsivat tällöin keskuudestaan Metrodoroksen, joka oli arvostettu sekä filosofina että taidemaalarina.⁵⁶ Tässä lapsilla tarkoitetaan varmaankin jo Aemilius Paulluksen nuorempia poikia, jotka olivat tuohon aikaan teini-ikäisiä. Aemilius Paullus kierteli Kreikassa katsomassa kuuluisia

---

⁴⁹ Astin 1967, 15.

⁵⁰ Cic. *Brut.* 19.77; *De sen.* 11.35; *De off.* 1.121; Astin 1967, 12.

⁵¹ Gardner 1998, 140.

⁵² Dixon 1992, 112; Gardner 1998, 117-118.

⁵³ Liv. 44.35.14 ja 44.44.1-3; Plut. *Aem.* 22.3-7.

⁵⁴ Plut. *Aem.* 28.10-11.

⁵⁵ Pol. 31.29.3-6.

⁵⁶ Plin. *NH* 35.135.

nähtävyyksiä ja paikkoja ennen palaamistaan Roomaan. Myös Scipio Aemilianus oli mukana tällä Kreikan kierroksella.⁵⁷

Scipio Aemilianus ja Fabius Maximus osallistuivat Aemilius Paulluksen Makedonian voiton triumfiin vuonna 167 eKr. Myös Aemilius Paulluksen nuorempien poikien oli tarkoitus olla mukana, mutta näistä pojista vanhempi, tuolloin 14-vuotias, kuoli viisi päivää ennen triumfia, ja nuorempi poika, tuolloin 12-vuotias, kuoli kolme päivää triumfin jälkeen.⁵⁸ Nuorempien poikien kuolinsyystä ei ole tietoa, mutta kyseessä on voinut olla esimerkiksi jokin tarttuva tauti, koska he kuolivat näin lyhyen ajan sisällä. Siten Aemilius Paullus, jolla alkujaan oli ollut neljä poikaa, jäi lopulta kokonaan ilman miespuolista perillistä, koska vanhemmat pojat oli tuolloin jo adoptoitu muihin perheisiin.

2.2. POLYBIOS

Tässä luvussa tutkin Polybioksen taustaa. Aluksi tutkin hänen elämän vaihteita ja koulutustaustaansa ennen hänen saapumistaan Roomaan. Sen jälkeen tutkin Polybioksen panttivankeuden luonnetta, ja sitä miten se vaikutti hänen asemaansa Roomassa ja suhteessa Scipio Aemilianukseen. Lopuksi tutkin Polybioksen suhtautumista Roomaan, roomalaisiin ja erityisesti Aemiliukseen, ja pohdin miten se on huomioitava Polybioksen tekstin tulkinna.

2.2.1. POLYBIOS KREIKASSA

Kreikkalainen historiankirjoittaja Polybios syntyi Arkadian Megalopoliissa noin vuonna 200 eKr. Hänen isänsä Lykortas oli yksi Akhaian liiton⁵⁹ johtohahmoista. Siten Polybios pääsi jo nuorena seuraamaan läheltä Kreikan ja Rooman poliittisia tapahtumia, ja myös osallistumaan niihin itse. Vuonna 182 eKr. Akhaian liiton johtaja Filopoimenin murhattiin. Polybios osallistui rankaisuretkeen, ja sai kunnian kantaa Filopoimenin tuhkauurnan kotiin.⁶⁰ Vuonna 181 eKr. Polybios valittiin yhdeksi lähettilääksi kuningas Ptolemaioksen luo Egyptiin, vaikka hän ei ollut vielä saavuttanut

---

⁵⁷ Liv. 45.27.5-28.6; Plut. *Aem.* 28 = Pol. 30.10.

⁵⁸ Plut. *Aem.* 35.1-3; Liv. 45.40.4 ja 7-8. Liviuksen mukaan nuorempi poika kuoli ennen triumfia, vanhempi triumfin jälkeen.

⁵⁹ Vuonna 280 eKr. perustettu Akhaian maakunnan kymmenen kaupungin yhteenliittymä, joka saavutti suuren vaikutusvallan. Roomalaiset hajottivat sen 146 eKr.

⁶⁰ Plut. *Fil.* 21.3.

lähettilään tehtävään vaadittavaa ikää. Ptolemaios kuitenkin kuoli samoihin aikoihin, ja siten lähettiläiden matka Egyptiin peruuntui.⁶¹

Vuosien 170–169 eKr. tietämällä Polybios oli kohonnut ratsuväen komentajaksi. Vuodesta 172 eKr. roomalaiset olivat käyneet sotaa Makedonian kuningas Perseusta vastaan. Akhaian liitto oli aiemmin tukenut Makedoniaa, mutta vuonna 198 eKr. se oli siirtynyt Rooman tukijaksi. Akhaialaisten tuki ei kuitenkaan täysin vakuuttanut roomalaisia, jotka odottivat kreikkalaisilta täydellistä sitoutumista. Roomalaiset kukistivat Perseuksen lopullisesti Aemilius Paulluksen johdolla Pydnassa vuonna 168 eKr. Taistelun jälkeen roomalaiset suorittivat perusteellisen poliittisen puhdistuksen kreikkalaiskaupungeissa. Myös Polybiosta syytettiin makedonialaismielisyydestä, ja yhdessä noin tuhannen muun vaikutusvaltaisen akhaialaisen kanssa hänet vietiin panttivankina Roomaan.⁶²

Joutuessaan panttivangiksi Polybios oli siis varsin korkeassa asemassa, ja hänen asemansa vaikuttaa olleen nousujohteinen. Hän oli Akhaian liiton johtohahmon poika, ja oli siten jo varhain mukana Kreikan poliittisissa tapahtumissa. Polybios ei kerro millaista koulutusta hän sai kotikaupungissaan Megalopoliissa. Polybioksen perhe on kuitenkin ollut Megalopoliissa yhteiskunnallisesti korkeassa asemassa, ja Polybios on siten varmasti saanut hyvän koulutuksen. Polybios osallistui jo varhain Kreikan poliittisiin tapahtumiin, ja toimi myöhemmin ratsuväen komentajana. Siten on todennäköistä, että hän sai ainakin poliittista ja sotilaallista koulutusta.⁶³

Akhaialaiset panttivangit joutuivat olemaan Roomassa vuodet 167–150 eKr. Heitä ei kuitenkaan asetettu syyteeseen, muttei myöskään päästetty takaisin Kreikkaan lukuisista pyynnöistä huolimatta.⁶⁴ Myös Aemilius Paullus oli tässä vaiheessa jo palannut takaisin Roomaan poikiensa Scipio Aemilianuksen ja Fabius Maximuksen kanssa. Poikien pyynnöstä Polybios sai jäädä Roomaan, kun kaikki muut akhaialaiset panttivangit lähetettiin provinssien kaupunkeihin.⁶⁵ Tästä voisi päätellä, että Polybioksen ja Aemilius Paulluksen poikien tuttavuussuhde on jo tässä vaiheessa ollut melko läheinen. On mahdollista että he ovat tutustuneet jo Kreikassa.⁶⁶ Polybios ei kerro tarkemmin, että kenen luokse hän Roomassa jäi. Todennäköisesti hän on jäänyt nimenomaan Aemiliusten talouteen.

---

⁶¹ Pol. 24.6.1-8.

⁶² Liv. 45.31; Walbank 1972, 6-8; Walbank 1979, 12-13.

⁶³ Walbank 1972, 33 ja 87-89.

⁶⁴ Pol. 30.32, 32.3.14-17, 33.1.3-8 ja 33.14.

⁶⁵ id. 31.23.5.

⁶⁶ Walbank 1972, 8.

2.2.2. POLYBIOKSEN PANTTIVANKEUS

Akhaialaisten panttivankeus kesti vuoteen 150 eKr. asti. Koko panttivankeuden ajan akhaialaiset lähetystöt kävivät tuon tuosta Roomassa pyytämässä panttivankien vapautusta.⁶⁷ Polybios on kertonut myös panttivankien vapauttamisesta, mutta kyseinen katkelma ei ole säilynyt. Ei ole ihan varmaa, missä kohdin Polybioksen tekstiä panttivankien vapauttamisesta on kerrottu, mutta todennäköisesti kirjassa 35. Historioitsija Plutarkhos on kuitenkin käyttänyt Polybiosta lähteenään Marcus Porcius Cato vanhemmasta kertovassa elämäkerrassa, ja siinä oleva akhaialaisten vapautusta koskeva teksti on säilynyt. Plutarkhoksen tekstiä ei kuitenkaan voi pitää suorana lainauksena Polybiokselta.⁶⁸ Plutarkhos kirjoitti noin vuoden 100 jKr. molemmin puolin, eli noin 250 vuotta Polybioksen jälkeen. Marcus Porcius Cato vanhempi oli huomattava roomalainen sotapäällikkö ja valtiomies, joka akhaialaisten vapautuessa oli jo varsin iäkäs, yli 70-vuotias.⁶⁹

Plutarkhos kertoo, että Scipio Aemilianus otti akhaialaisten asian esille Caton kanssa Polybioksen pyynnöstä. Pyyntön seurauksena asiasta keskusteltiin jälleen kerran senaatissa. Pitkän keskustelun jälkeen Cato lopulta nousi ja tradition mukaan sanoi: ”*Aivan kuin meillä ei olisi muuta tekemistä, kuin istua täällä koko päivän väitellen joistakin vanhoista kreikkalaisparoiista, että pitäisikö heidät haudata Roomaan vai Akhaiaan.*” Tämän jälkeen akhaialaiset päätettiin vapauttaa. Muutamaa päivää myöhemmin Polybios yritti päästä senaattiin vaatimaan, että panttivangeille palautettaisiin ne kunnianosoitukset⁷⁰, joista he olivat nauttineet Akhaiaassa. Tätä varten Polybios kysyi neuvoa Catolta. *Cato hymyili ja sanoi, että Odysseuksen tavoin Polybios halusi palata kykloopin luolaan uudestaan, koska oli unohtanut lakkinsa ja vyönsä.*⁷¹

Caton kommentti vanhoista kreikkalaisparoiista johtuu siitä, että akhaialaiset panttivangit olivat tässä vaiheessa jo melko iäkkäitä. Polybioskin oli tuolloin jo noin 50-vuotias. Alkuperäisestä tuhannen akhaialaisen joukosta oli vapautettaessa jäljellä enää noin kolmesataa henkilöä.⁷²

---

⁶⁷ Pol. 30.32, 32.3.14-17, 33.1.3-8, 33.3, 33.14.

⁶⁸ Walbank, Commentary overview 35.6.1-35.6.4; Walbank 1972, 6-8.

⁶⁹ RE 12.1, sivut 108-165. Cato syntyi vuonna 234 eKr. ja kuoli 149 eKr., eli noin vuosi akhaialaisten vapautuksen jälkeen.

⁷⁰ Kunnianosoituksilla tarkoitetaan mahdollisesti pappisvirkoja tms., koska akhaialaiset tuskin odottivat saavansa takaisin ne virat, jotka heillä oli heidän joutuessaan panttivangeiksi 17 vuotta aiemmin. Walbank, Commentary specifics 35.6.3.

⁷¹ Plut. *Cato mai.* 9 = Pol. 35.6. Kreikankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

⁷² Paus. 7.10.11-12.

Plutarkhoksen tekstin perusteella aloite panttivankien vapauttamiseksi vaikuttaa siis tulleen Polybiokselta. Scipio Aemilianuksella on tässä vaiheessa ollut jo sen verran vaikutusvaltaa, että on saanut Caton puhumaan senaatissa Polybioksen asian puolesta. Scipio Aemilianuksen ja Caton välisellä sukulaisuussuhteella on saattanut olla asiaan vaikutusta, Scipio Aemilianuksen sisar oli nimittäin naimisissa Caton pojan kanssa. Toisaalta kyseinen Caton poika oli kuollut jo pari vuotta aikaisemmin, joten suurempi merkitys saattoi olla sillä, että Scipio Aemilianuksen ja Catolla oli yhteisiä näkemyksiä politiikasta.⁷³

Akhaialaisten vapautus oli varmasti Polybiokselle suuri henkilökohtainen voitto, ja merkitsihän se hänelle itselleenkin vapautusta panttivankeudesta. Polybioksen panttivankeus tosin näyttää olleen melko vapaata. Vaikuttaa siltä, että hän sai Roomassa elää varsin vapaasti; hän piti yhteyttä muihin kreikkalaisiin panttivankeihin, ja tapasi myös Roomaan saapuneita kreikkalaisia lähetystöjä.⁷⁴ Scipio Aemilianuksen kautta hänellä oli hyvät mahdollisuudet luoda suhteita muihinkin vaikutusvaltaisiin piireihin Roomassa. Polybioksella olikin ainutlaatuiset näköalat roomalaiseen yhteiskuntaan ja sen ylimpiin kerroksiin, mistä hänelle varmasti oli hyötyä hänen kirjoittaessaan historiasteestaan. Polybios on mahdollisesti saanut jopa liikkua laajemminkin Italian alueella, hänen tiedetään esimerkiksi käyneen useamman kerran kreikkalaisen *Lokroi Epizefyrioi*-siirtokunnan luona Etelä-Italiassa.⁷⁵

Panttivankeutensa myötä Polybios menetti korkean arvoasemansa Kreikassa. Roomassa Polybioksen panttivankeus näyttää käytännössä tarkoittaneen sitä, ettei hän saanut ilman lupaa poistua Italian alueelta. Hän kuitenkin todennäköisesti kävi myös Italian ulkopuolella panttivankeutensa aikana Scipio Aemilianuksen kanssa. Noin 151 eKr. Scipio Aemilianus tarjoutui vapaaehtoisena lähtemään taistelemaan Iberiaan, ja Polybios mahdollisesti lähti hänen mukaansa. Samalla he ilmeisesti kävivät myös Pohjois-Afrikassa, jossa Polybios kertoo tavanneensa Numidian kuninkaan Masinissan.⁷⁶ Polybios myös kertoo ylittäneensä Alpit Hannibalin reittiä pitkin, ja tämä on todennäköisesti tapahtunut paluumatkalla.⁷⁷ Polybioksen tekstistä ei selviä, milloin hän tapasi kuningas Masinissan, tai milloin hän ylitti Alpit, mutta todennäköisintä on, että molemmat ajoittuvat tähän käyntiin Iberiassa ja Pohjois-Afrikassa.⁷⁸

---

⁷³ Walbank, *Commentary specifics* 35.6.2.

⁷⁴ Walbank 1972, 8-10.

⁷⁵ Pol. 12.5.1-3; Walbank 1957, 4; Walbank 1972, 76.

⁷⁶ Pol. 35.4.8-14, 9.25; Walbank 1972, 11, Walbank 1979, 14.

⁷⁷ Pol. 3.48.12; Walbank 1972, 11.

⁷⁸ Walbank 1972, 11; Walbank 1979, 14.

Polybios sai siis elää varsin vapaata elämää panttivankeudesta huolimatta. Akhaialaisten panttivankeus kesti yhteensä kokonaiset 17 vuotta, joten panttivankien tilanne muuttui kenties vähitellen helpommaksi. Lisäksi on muistettava, että panttivangit olivat kotimaassaan olleet arvostetussa asemassa, joka mahdollisesti jollain tavoin näkyi heidän kohtelussaan myös Roomassa. Polybios oli lisäksi jo panttivankeutensa alussa siinä mielessä erikoisasemassa, että ainoastaan hän sai jäädä Roomaan, kun muut panttivangit lähetettiin provinssihin.⁷⁹

Polybios ei kerro tarkemmin, miksi Scipio Aemilianus ja Fabius Maximus halusivat juuri hänen jäävän Roomaan. Voisi olettaa, että veljekset olivat Polybioksen lisäksi tutustuneet muihinkin akhaialaisiin panttivankeihin. Polybios ei kuitenkaan mainitse, että ketään muita akhaialaisia panttivankeja olisi jäänyt Roomaan. Polybios kertoo, että hänen tuttavuutensa Scipio Aemilianuksen kanssa alkoi kirjojen lainaamisella ja niistä keskustelemalla⁸⁰, joten vaikuttaa siltä, että Polybioksen oppineisuudessa tai mielipiteissä oli jotakin sellaista, joka vetosi Scipio Aemilianukseen, niin että hän halusi Polybioksen henkilökohtaiseksi opettajakseen ja ohjaajakseen. Scipio Aemilianuksella oli jo aikaisemmin ollut kreikkalaisia opettajia, joten siinä mielessä kreikkalaisen Polybioksen tuleminen Scipio Aemilianuksen opettajaksi oli luonnollista jatkumoa hänen aikaisempaan koulutukseensa.

2.2.3. POLYBIOS JA AEMILIUKSET

Polybioksen *Historiai*-teoksen tarkoituksena oli hänen omien sanojensa mukaan kertoa miten Rooman valtakunta levisi niin laajalle niin lyhyessä ajassa, että sen voi katsoa olleen ainutlaatuista siihenastisessa maailmanhistoriassa. Polybioksen teoksessa tärkeänä toimijana on *Tykhe*, onnen ja sattuman jumalatar.⁸¹ *Tykhellä* oli Polybioksen mukaan keskeinen rooli myös Rooman valtakunnan laajenemisessa. Polybioksen näkemyksen mukaan Rooman valtakunnan laajenemista ei voinut estää, koska se oli kohtalo, ja kohtaloa vastaan ei voinut taistella. Usko *Tykheen* voimaan ja vuosia kestänyt panttivankeus Roomassa saivat Polybioksen suhtautumaan varsin myönteisesti Roomaan ja roomalaisiin,⁸² ja se on otettava huomioon hänen tekstiään tulkittaessa. Erityisen myönteinen hän oli suhtautumisessaan Aemiliuksiin, eli perheeseen, jossa hän vietti panttivankeusaikansa.

---

⁷⁹ Pol. 31.23.5.

⁸⁰ id. 31.23.4.

⁸¹ Tarkemmin *Tykheen* roolista Polybioksen teoksessa esimerkiksi Walbank 1957, 16.26; Walbank 1972, 60-65.

⁸² Tarkemmin Polybioksen suhtautumisesta Roomaan ja roomalaisiin esimerkiksi Walbank 1972, 157-183.

Kuten johdannossa jo mainitsin, Polybios ei ole kertonut suhteestaan muihin Scipio Aemilianuksen perheenjäseniin. Polybioksen kuvauksessa heidän tuttavuutensa alkuajoista käy ilmi, että Polybios ainakin silloin oli melko läheisessä suhteessa myös Scipio Aemilianuksen veljen Fabius Maximuksen kanssa, ja mahdollisesti jonkin verran opetti myös häntä.⁸³

Vaikkei Polybios kerrokaan suhteestaan muihin perheenjäseniin, hän on kuitenkin muutoin kirjoittanut heistä. Yhteistä näille teksteille on se, että Polybios kertoo sekä Scipio Aemilianuksen biologisesta perheestä Aemiliuksista että hänen adoptioperheestään Scipioista hyvin ylistävään sävyyn.⁸⁴ Tämä on tietysti luonnollista, koska hän itse oli tekemisissä molempien perheiden kanssa. Vaikutusta on voinut olla myös sillä, että *Historiai*-teos todennäköisesti julkaistiin vielä Polybioksen elinaikana.⁸⁵ Polybios ei varmaankaan olisi antanut julkaistavaksi teosta, jossa hän moittii isäntäperhettään.

Koska Polybios kertoo ainoastaan suhteestaan Scipio Aemilianukseen, hänen asemaansa perhehierarkiassa on vaikea tutkia. Päätelmiä voi tehdä ainoastaan siitä, millainen oli hänen asemansa perhehierarkiassa Scipio Aemilianukseen nähden, ja siinäkin tulkinnassa on huomioitava Polybioksen myönteinen suhtautuminen Scipio Aemilianukseen. Vaikka Polybios Roomassa olikin ensisijaisesti panttivangin asemassa, niin Walbankin arvion mukaan hänen suhteensa Aemiliusten ja Scipioiden perheisiin on kuitenkin todennäköisesti muistuttanut klienttisuhdetta.⁸⁶

Teoksensa 38. kirjassa Polybios pohtii roomalaisten tapaa olla vastaanottamatta lahjuksia.⁸⁷ Hän kertoo kuinka toisen puunilaissodan aikana sotapäällikkö Titus Quintus Flamininus yhtäkkiä muutti käytöksensä Makedonian kuningas Filippos V:ttä kohtaan suopeammaksi, ja teki hänelle myönnytyksiä, vaikka oli juuri voittanut hänet Kynoskefelain taistelussa.⁸⁸ Polybioksen mukaan kreikkalaiset katsoivat tämän olevan ilman muuta osoitus siitä, että Filippos oli lahjonut Flamininuksen. Polybioksen mukaan lahjusten antaminen, ja ylipäätään sellainen ajattelu, että mitään ei tehty ilmaiseksi, oli hyvin yleistä tuohon aikaan Kreikassa. Polybios arvioi, että roomalaiset eivät ottaneet lahjuksia vastaan vielä silloin kun he eivät olleet lähteneet sotimaan merten yli, ja sen vuoksi säilyttivät vielä omat periaatteensa ja käytäntönsä. Tutustuminen muun muassa kreikkalaisiin käytäntöihin oli kuitenkin aiheuttanut sen, että roomalaisetkin olivat

---

⁸³ Pol. 31.23.7-24.7.

⁸⁴ Aemilius Paulluksesta esimerkiksi Pol. 18.35, Scipio Africanus vanhemmasta esimerkiksi Pol. 10.2.1-20.

⁸⁵ Walbank 1972, 22.

⁸⁶ Walbank, *Commentary specifics* 31.24.11.

⁸⁷ Pol. 38.34-35.

⁸⁸ Kynoskefelain taistelu käytiin vuonna 197 eKr.

Polybioksen mukaan tätä nykyä lahjottavissa. Hän kuitenkin korostaa, että tämä ei päde kaikkiin roomalaisiin, ja todisteeksi hän kertoo kahdesta roomalaisesta, joiden lahjomattomuudesta ei Polybioksen mukaan kukaan voi olla eri mieltä. Nämä kaksi roomalaista ovat Aemilius Paullus ja Scipio Aemilianus.

Polybios kertoo, että Aemilius Paullus voitettuaan Makedonian kuninkaan Perseuksen ei kajonnut kuninkaallisen palatsin aarteisiin, vaikka hänellä olisi ollut siihen oikeus. Polybios kertoo myös, että kuollessaan Aemilius Paullus oli niin köyhä, etteivät hänen perillisensä Scipio Aemilianus ja Fabius Maximus pystyneet maksamaan Aemilius Paulluksen käteisvaroista hänen vaimolleen kuuluvaa leskenosuutta⁸⁹. Leskenosuuden maksamiseksi Aemilius Paulluksen perilliset joutuivat sen vuoksi myymään hänen omaisuuttaan.⁹⁰

Samalla tavoin Polybioksen mukaan käyttäytyi myös Aemilius Paulluksen poika Scipio Aemilianus. Myöskään hän ei Karthagossa kajonnut kaupungin aarteisiin.⁹¹ Polybios katsookin, että tässä suhteessa Aemilius Paulluksen vaikutus Scipio Aemilianuksen luonteen kehittymisessä on ollut merkittävä, ja isä on ollut pojalle esimerkkinä. Scipio Aemilianus käyttäytyi Karthagon sotasaaliin suhteen samoin kuin hänen isänsä oli käyttäytynyt Makedoniassa.⁹²

Polybioksen esimerkit Aemilius Paulluksen ja Scipio Aemilianuksen käytöksestä eivät varsinaisesti liity lahjusten ottamiseen, mihin Polybios edellä viittaa, vaan heidän käyttökseensä raha-asioissa. Vaikka Aemiliuksen perheen jäseniä koskeva teksti on yleisluonteeltaan positiivista ja ylistävää, niin erityisesti Polybios tuo esille tämän Aemilius Paulluksen ja Scipio Aemilianuksen käytöksen raha-asioissa, joka vaikuttaa tehneen häneen itseensä suuren vaikutuksen. Todennäköisesti hän on arvioinut sen tekevän samanlaisen vaikutuksen myös teoksensa lukijoihin. Aemilius Paulluksen ja Scipio Aemilianuksen käytöksen voikin katsoa olleen melko epätyypillistä roomalaisille sotapäälliköille, jotka kaupunkeja valloittaessaan yleensä ottivat osan sotasaaliista itselleen.

Polybioksen myönteinen suhtautuminen Roomaan ja roomalaisiin, ja hänen klienttimäinen suhteensa Aemiliuksiin ja Scipioihin ovat vaikuttaneet siihen, miten hän tapahtumista ja ihmisistä kertoo. Nykypäivään ei ole kuitenkaan säilynyt muita ensi käden lähteitä, joista Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhdetta voisi tulkita. Sen vuoksi on luotettava Polybioksen tekstiin, mutta

---

⁸⁹ Myötäjäiset, jotka vaimo oli tuonut mukanaan miehensä talouteen.

⁹⁰ Pol. 18.35, 31.22.1-4.

⁹¹ id. 18.35.

⁹² id. 31.25.9-10.

pidettävä kuitenkin koko ajan mielessä, että Polybios kertoo tapahtumista Scipio Aemilianuksen kannalta suotuisalla tavalla.

2.3. POLYBIOS SCIPIO AEMILIANUKSEN OPETTAJANA

Polybios kertoo varsin vähän opettajuussuhteestaan Scipio Aemilianukseen. Lähteistä on kuitenkin tulkittavissa, että varsinkin heidän tuttavuutensa alkuaikoina heidän suhteensa on ollut pääasiallisesti opetussuhde. Tässä luvussa tutkin Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen tuttavuuden alkuvaiheita, ja Polybioksen roolia Scipio Aemilianuksen opettajana. Luvun lopussa pohdin Scipion piirin merkitystä Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhteessa.

2.3.1. NUOREN SCIPIO AEMILIANUKSEN OPETTAMINEN

Historiai-teoksensa 31. kirjassa Polybios omistaa pitkän katkelman Scipio Aemilianukselle. Itse asiassa kyseinen katkelma on pisin katkelma, jossa hän kertoo Scipio Aemilianuksesta ja myös omasta suhteestaan häneen. Polybios kertoo ensin millainen Scipio Aemilianus oli heidän tutustuessaan, ja miten hänestä sen jälkeen kehittyi huomattava valtiomies. Tutkin tässä luvussa tämän katkelman kautta Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen tuttavuus- ja opetussuhdetta heidän tuttavuutensa alkuaikoina, ja pohdin mitä Polybios on tällä pelkästään Scipio Aemilianukseen keskittyvällä tekstillään halunnut kertoa.

Kertomalla pitkän katkelman pelkästään yhdestä henkilöstä tai asiasta Polybios seuraa kreikkalaisen historiankirjoituksen traditiota siinä mielessä, että eripituiset poikkeamat tekstin varsinaisesta aiheesta olivat tyypillisiä esimerkiksi 400-luvulla eKr. eläneille kreikkalaisille historioitsijoille Herodotokselle ja Thukydideelle. Lukijan annettiin välillä ikään kuin ”levätä”, ja lukea yleensä hiukan keveämpää tekstiä.⁹³ Polybioksella kaikkein suurimpia poikkeamia tekstistä ovat kolme kokonaista kirjaa, kirjat 6, 12 ja 34, joista ensimmäisessä hän kertoo Rooman valtiomuodosta ja armeijasta, toisessa kritisoi muita historiankirjoittajia, ja kolmannen kirjan hän on omistanut maantieteelle. Maantieteelliset osiot olivat myös tyypillisiä kreikkalaiselle historiankirjoitukselle, esimerkiksi Herodotokselle.⁹⁴

---

⁹³ Walbank 1972, 115-116.

⁹⁴ id. 31-32.

Scipio Aemilianuksesta kertovan katkelman aluksi Polybios viittaa edelliseen kirjaan, jossa hän on luvannut kertoa miten ja miksi Scipio Aemilianuksen maine levisi niin laajalle ja niin nopeasti, ja miten hänen ja Polybioksen ystävyys nousi niin merkittäväksi, että siitä tiedettiin yleisesti jopa Italian ja Kreikan ulkopuolellakin. Polybios kertoo myös jo selittäneensä, että hänen ja Scipio Aemilianuksen ystävyys alkoi kirjojen lainaamisella, ja niistä keskustelemalla.⁹⁵ Kenties nämä kirjat olivat peräisin Perseuksen kirjastosta, josta Aemilius Paullus oli antanut poikiensa valita itselleen kirjoja.⁹⁶ Valitettavasti 30. kirjassa ollut teksti, johon Polybios viittaa, ei ole säilynyt. Kyseinen tekstikohta ei ole säilynyt myöskään muiden lähteiden kautta.

Katkelman aluksi Polybios kertoo eräästä keskustelustaan Scipio Aemilianuksen kanssa. Sen jälkeen Polybios kertoo hyvin tarkasti, kuinka Scipio Aemilianus saavutti mainetta erilaisilla hyveillään, ja onnistui siten tavoitteessaan pyrkiä esi-isiensä kaltaiseksi ja arvoiseksi. Tämä katkelma Polybioksen tekstiä on säilynyt, joten sitä ei tarvitse tulkita muiden lähteiden avulla. Teksti on todennäköisesti kirjoitettu Scipio Aemilianuksen kuoleman (129 eKr.) jälkeen, ja lisätty myöhemmin sopivaan kohtaan, nimittäin katkelman edellä Polybios kertoo Scipio Aemilianuksen biologisen isän, Aemilius Paulluksen kuolemasta.⁹⁷

Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen ystävyys alkoi siis mahdollisesti jo heidän ollessaan vielä Kreikassa. Kun muut panttivangit lähetettiin provinssihin, ovat Scipio Aemilianus ja Fabius Maximus joka tapauksessa tunteneet Polybioksen jo niin hyvin, että pyysivät preetorilta, että tämä sallisi Polybioksen jäädä Roomaan. Kyseinen preetori on mahdollisesti ollut *praetor urbanus*, jonka lupa Polybioksen Roomaan jäämiselle tarvittiin.⁹⁸ Polybioksen mukaan tämän jälkeen hänen ja Scipio Aemilianuksen kanssakäyminen muuttui paljon läheisemmäksi.⁹⁹

Seuraavaksi Polybios kuvailee erään keskustelun, jonka hän kävi Scipio Aemilianuksen kanssa. Kertomalla tästä keskustelusta Polybios tuo ikään kuin esille hänen ja Scipio Aemilianuksen välisen suhteen alkuasetelman: Roomalainen nuorukainen, joka haluaa tulla esi-isiensä kaltaiseksi ja arvoiseksi, ja saa tässä tavoitteessaan apua kreikkalaiselta oppineelta. Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen välisen suhteen tutkimisen kannalta tämä katkelma on keskeinen, ja sen vuoksi olen liittänyt sen tähän kokonaisuudessaan:

---

⁹⁵ Pol. 31.23.1-4.

⁹⁶ Plut. *Aem.* 28.11; Walbank 1972, 8, viite 3.

⁹⁷ Walbank, *Commentary overview* 31.22.1-31.30.4.

⁹⁸ Walbank, *Commentary specifics* 31.25.5.

⁹⁹ Pol. 31.23.5-6.

Erään kerran he olivat kaikki (Polybios, Scipio Aemilianus ja Fabius Maximus) tulossa Fabiusten talosta, ja Fabius Maximus kääntyi Forumille päin, kun taas Polybios ja Scipio kääntyivät vastakkaiseen suuntaan. Heidän kulkiessaan eteenpäin Scipio puhui Polybiokselle hiljaisella ja lempeällä äänellä samalla hieman punastuen: ”Miksi, Polybios, vaikka meitä on kaksi, keskustele jatkuvasti veljeni kanssa, ja osoitat kaikki kysymyksesi ja selityksesi hänelle, mutta minua kohtelet halveksuen? Ilmeisesti sinullakin on samat mielipiteet minusta kuin olen kuullut muillakin kaupunkilaisilla olevan. Sillä kuten minulle on kerrottu, kaikki uskovat minun olevan hiljainen ja laiska, enkä roomalaisen luonteinen, koska en ole kiinnostunut puhumisesta. Ja ihmiset sanovat, että suku, josta polveudun, ei tarvitse sellaista edustajaa, kuin minä olen, vaan juuri päinvastaisen. Ja tämä asia vaivaa minua.”

Polybios yllättyi tavasta, jolla nuori mies avasi keskustelun, sillä hän ei ollut tuolloin kuin 18-vuotias. ”Kautta jumalten, Scipio,” Polybios sanoi, ”älä puhu noin, äläkä ajattele noin. Vakuutan, etten tee niin, siksi että minulla olisi sinusta huono mielipide tai että halveksun sinua, vaan koska veljesi on sinua vanhempi. Minä sekä aloitan että lopetan keskustelun hänen kanssaan, ja mitä tulee selityksiin ja neuvoihin, puhun erityisesti hänelle, koska uskon että sinun mielipiteesi ovat samat kuin hänen. Joka tapauksessa, nyt ihailen sinua kun sanot, että sinua vaivaa se ajatus, että olet heikompiluonteinen kuin tämän suvun jäsenet, sillä se osoittaa, että olet ylevämielinen. Minä olisin mielissäni, jos voisin tehdä kaiken voitavani auttaakseni sinua puhumaan ja toimimaan esi-isiesi arvoisesti. Sillä niihin opintoihin, joita nyt opiskelet, ja jotka kiinnostavat sinua, et halua avuksesi heitä, jotka ovat valmiita auttamaan teitä molempia. Sillä niin suuri on juuri sellaisten miesten joukko, jonka näen tällä hetkellä virtaavan tänne Kreikasta. Mutta mitä tulee siihen minkä sanot vaivaavan mieltäsi, en usko että löydät ketään minua tehokkaampaa ohjaamaan sinua tavoitteessasi ja auttamaan sinua.” Ennen kuin Polybios lakkasi puhumasta, Scipio, tarttuen molemmin käsin hänen oikeaan käteensä ja puristaen sitä lämpimästi, sanoi: ”Kunpa näkisin sen päivän, jolloin sinä, pitäen sitä kaikkein tärkeimpänä asiana, omistaisit huomiosi minulle, ja eläisit kanssani. Silloin tuntisin heti itseni sukuni ja esi-isieni arvoiseksi.”

Polybios oli toisaalta hyvin onnellinen nähdessään nuoren miehen innostuksen ja kiintymyksen, toisaalta häntä kuitenkin nolotti, kun Scipio viittasi perheen korkeaan asemaan ja sen jäsenten varakkuuteen. Joka tapauksessa, tämän molemminpuolisen

*sopimuksen jälkeen nuori mies ei koskaan ollut erossa Polybioksesta, ja arvosti hänen seuraansa enemmän kuin mitään muuta. Siitä lähtien he käytöksellään, todistaakseen toisilleen arvonsa, kohtelivat toisiaan kuin isä ja poika tai lähisukulaiset.*¹⁰⁰

Tämä keskustelu on siis pisin säilynyt Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhteesta kertova katkelma. Polybios kertoo, että Scipio Aemilianus on ollut tähän aikaan 18-vuotias, joten Polybios on itse ollut noin 33–34-vuotias. Keskustelu ajoittuisi siten noin vuoteen 166 eKr. Kuten edellä mainitsin, Polybios on kirjoittanut tämän tekstin ilmeisesti vasta Scipio Aemiliuksen kuoleman jälkeen, eli noin 40 vuotta keskustelun jälkeen, jolloin Polybios ei varmaankaan ole muistanut keskustelua enää täysin sanatarkasti. Tärkeintä on kuitenkin se, että Polybios on halunnut kuvata keskustelun juuri tällaisena.

Polybios kertoo, että Scipio Aemilianus aloitti keskustelun puhuen hiljaisella ja lempeällä äänellä samalla punastuen. Tämä antaa Scipio Aemilianuksesta kuvan hyvin ujona nuorukaisena. Omien sanojensa mukaan häntä pidettiin hiljaisena ja laiskana, eikä häntä kiinnostanut puhuminen. Puhumisella tarkoitetaan tässä julkista puhumista esimerkiksi oikeudenkäynneissä. Toisaalta Scipio Aemilianus kuitenkin vaikuttaa ymmärtäneen millaiset odotukset häneen oli ladattu, ja halunneen nuo odotukset myös täyttää.

Polybios lupaa auttaa Scipio Aemilianusta tämän pyrkimyksessä tulla esi-isiensä kaltaiseksi. Polybioksen avun laadusta ei ole säilynyt mitään tietoa. Selvästi on kuitenkin kyse kreikkalaiseen kieleen tai kulttuuriin liittyvistä opinnoista, koska Polybios kehottaa Scipio Aemilianusta torjumaan muiden kreikkalaisten tarjoaman avun, pitäen itseään parempana vaihtoehtona kyseisten asioiden opettajaksi.¹⁰¹

Scipio Aemilianuksen innostus ja suuri kiintymys Polybiosta kohtaan vaikuttaa jossain määrin Polybioksen omahyväisyydeltä, ja on selvää, että Polybios kertoo asiat itsensä kannalta mahdollisimman suotuisassa valossa. Hän korostaa suhdettaan Scipio Aemilianukseen erityisesti ystävyysuhteena, eikä niinkään opettajan ja oppilaan välisenä suhteena. Kun roomalaisten ylimystöperheiden pojat tulivat aikuisikään, heidät usein annettiin perheen sukulais- tai ystävämiehen huomaan. Siten pojat oppivat esimerkin kautta erilaisia poliittisia ja sotilaallisia taitoja. Käytännön opetusta antavan miehen yhteiskunnallinen asema oli sama kuin pojan isän, ja

¹⁰⁰ Pol. 31.23.7-25.1. Kreikankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

¹⁰¹ Walbank, Commentary specifics 31.24.6.

heidän suhteensa oli muutoinkin isä-poika-tyyppinen.¹⁰² Vaikka Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhde jossain määrin vaikuttaa tämän tapaiselta nuoren miehen ja aikuisen miehen opetussuhteelta, niin tällaisesta suhteesta ei kuitenkaan voi olettaa heidän välillään olleen kyse. Polybios ei ollut sellaisessa yhteiskunnallisessa asemassa, että häntä olisi voitu tällaiseen vastuulliseen tehtävään valita.

Polybios on kuitenkin mahdollisesti nähnyt suhteensa Scipio Aemilianukseen kreikkalaisen tradition mukaisena. Klassisessa Kreikassa nuorukaisten koulutuksen yhtenä osana oli homoseksuaalinen suhde vanhempaan mieheen. Pojat kasvatettiin valmistautumaan ja hyväksymään tällainen suhde, ja molempien osapuolten perheet valvoivat suhdetta huolellisesti. Tulevaisuuden tavoitteena oli kuitenkin aina heteroseksuaalinen avioliitto. Nuorukaisen ja vanhemman miehen suhde saattoi jatkua myöhemmin ystävyysuhteena.¹⁰³ Nuorukaisten ja vanhempien miesten väliset suhteet vaikuttavat olleen yleisiä myös hellenistisellä ajalla.¹⁰⁴ Ei ole tietoa, oliko Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen välillä homoseksuaalista suhdetta, mutta Polybioksen kuvaus Scipio Aemilianuksen alistuvuudesta ja halukkuudesta Polybioksen muokattavaksi viittaa edellä mainittuun kreikkalaiseen traditioon.

Keskustelun jälkeen Polybios kertoo nolostuneensa, kun Scipio Aemilianus viittasi perheensä korkeaan asemaan ja varakkuuteen. Polybios on siis itsekkin nähnyt ja hyväksynyt olevansa hierarkiassa Scipioiden suvun alapuolella, joihin tekstissä siis viitataan. Roomalaisten silmissä Scipio Aemilianuksen ja Polybioksen suhde on todennäköisesti nähtykin enemmän *patronuksen* ja klientin välisenä suhteena, ei niinkään ystävyysuhteena.¹⁰⁵ Koska Polybios on kirjoittanut tämän tekstin vuosia tapahtumien jälkeen, hän on tuolloin jo tiennyt millaiseksi hänen ja Scipio Aemilianuksen suhde lopulta muodostui. Polybios on tekstiä kirjoittaessaan nähnyt heidän suhteensa nimenomaan ystävyysuhteena, ja on kenties juuri sen vuoksi halunnut korostaa suhteen ystävyysluonnetta jo tässä heidän tuttavuutensa varhaisvaiheessa. Katkelman alussa Polybios lupaa kertoa nimenomaan hänen ja Scipio Aemilianuksen ystävyysuhteen kehittymisestä, ja tämän lupauksen hän kertomuksellaan täyttää.

---

¹⁰² Dixon 1992, 117.

¹⁰³ Griffith 2001, 63-64.

¹⁰⁴ Pomeroy 1998, 216.

¹⁰⁵ Walbank, Commentary specifics 31.24.11.

2.3.2. UJOSTA NUORUKAISESTA ULJAAKSI VALTIOMIEHEKSI

Keskustelukatkelman jälkeen Polybios kertoo kuinka Scipio Aemilianus saavutti mainetta erilaisilla hyveillään, ja onnistui siten pyrkimyksessään tulla esi-isiensä kaltaiseksi ja arvoiseksi. Tässä luvussa käyn läpi tämän Scipio Aemilianuksen hyveistä ja maineen saavuttamisesta kertovan tekstin. Tutkin millaisen kuvan Polybios Scipio Aemilianuksesta antaa, ja mitkä hyveet hän nostaa esiin. Edellä olevassa keskustelussa Polybios tarjosi apuaan Scipio Aemilianukselle, joten tutkin myös sitä, millainen oli Polybioksen rooli Scipio Aemilianuksen tavoitteiden saavuttamisessa.

Polybios kertoo, että aluksi Scipio Aemilianus hankki mainetta itsehillinnällään (σωφροσύνη). Polybioksen mukaan Makedonian voiton jälkeen roomalaiset uskoivat olevansa voittamattomia, ja runsaan sotasaaliin ansiosta Roomassa oli paljon varallisuutta, ja siten hillittömyys ja laiskuus valtasivat Rooman nuorison. Nuoret miehet antautuivat rakkausjuttuihin poikien tai ilotyttöjen kanssa, juhlivat ja juopottelivat. Nuori Scipio Aemilianus kieltäytyi näistä viettelyksistä, ja vietti kaikin puolin kunnollista elämää, ja saavutti noin viiden vuoden kuluessa mainetta itsehillinnällään ja kohtuudellaan. Pidättäytymällä riettaasta elämästä hän siinä sivussa hankki hyvän fyysisen kunnon, josta hän sai nauttia koko loppuelämänsä.¹⁰⁶

Seuraavaksi Scipio Aemilianus hankki mainetta jalomielisyydellään (μεγαλοψυχία) ja kunnollisuudellaan (καθαρότης) raha-asioissa. Tällaisen maineen hän saavutti jakamalla perintöjään rehellisesti ja avokätisesti sukulaisilleen sekä Scipioiden että Aemiliusten suvussa. Scipio Aemilianus ja Fabius Maximus perivät lopulta myös biologisen isänsä Aemilius Paulluksen, koska nuorempien poikiensa kuoltua hänellä ei siis enää ollut miespuolista perillistä.¹⁰⁷

Kolmanneksi Scipio Aemilianus hankki mainetta rohkeudellaan (κόριος), joka Polybioksen arvion mukaan oli tärkein hyve varsinkin Roomassa. Rohkean miehen maineen Scipio Aemilianus saavutti metsästämisellä. Olen jo aiemmin kertonut, kuinka hän käytti Makedonian kuninkaallisia metsästysmaita hyväkseen Pydnan voiton jälkeen. Polybios kertoo, että Scipio Aemilianuksen saavuttua Makedoniasta takaisin Roomaan, hän huomasi, että Polybioskin oli yhtä innokas metsästyksen harrastaja kuin hän itse. Kun muut roomalaisnuorukaiset viettivät päivät forumilla

---

¹⁰⁶ Pol. 31.25.2-8 ja 31.28.12-13.

¹⁰⁷ id. 31.25.9-31.28.9.

yrittäen hankkia kansan suosiota, Scipio Aemilianus vietti saman ajan metsästäen, ja Polybioksen mukaan saavutti noilla urotöillään suuremman maineen kuin kukaan muu.¹⁰⁸

Vaikka Polybios kertoo, että hän lupasi auttaa Scipio Aemilianusta tämän pyrkimyksissä esi-isiensä kaltaiseksi, hän ei kuitenkaan kerro miten hän Scipio Aemilianusta auttoi ja opetti. On tietysti mahdollista, että hän on kertonut siitä jossakin teoksensa kadonneessa tekstikohdassa, mutta tuntuisi luonnollisimmalta, että hän olisi kertonut siitä nimenomaan tässä. Polybios ei vaikuta millään tavoin halunneen ottaa ansiota Scipio Aemilianuksen kehittymisestä itselleen, vaan korostaa Scipio Aemilianuksen omaa suunnitelmallista toimintaa tavoitteiden saavuttamiseksi. Polybios on kirjoittanut Scipio Aemilianuksen maineen tavoittelusta hyvinkin tarkasti, mutta ainut kohta, jossa hän viittaa itseensä, on tekstikatkelma, jossa hän kertoo Scipio Aemilianuksen metsästysharrastuksesta. Siinäkin hän vain toteaa olleensa itse yhtä innokas metsästäjä kuin Scipio Aemilianus.

Polybios kertoo Scipio Aemilianuksen viettäneen metsällä saman ajan, minkä muut roomalaisnuorukaiset viettivät Forumilla yrittäen hankkia kansan suosiota. Polybios ei kuitenkaan joko ymmärtänyt, tai vain jätti huomioimatta, että Forumilla luotiin niitä tärkeitä suhteita, joita roomalaisessa julkisessa elämässä ehdottomasti tarvittiin.¹⁰⁹ Hän vaikuttaa arvostaneen kreikkalaiselle yksinvallalle tyypillistä metsästysharrastusta enemmän, kuin tasavallalle tyypillistä puhetaidon harrastusta.

Plutarkhos kuitenkin kertoo Polybioksen neuvoneen Scipio Aemilianusta juuri siinä miten Forumilla tulisi käyttäytyä. Polybioksen neuvon mukaan Forumilta ei saanut lähteä, ennen kuin oli ystäväystynyt jonkun sellaisen kanssa, jonka kanssa oli keskustellut.¹¹⁰ Tämä neuvo viittaisi siihen, että Polybios on kuitenkin jollain tavoin ymmärtänyt poliittisten suhteiden luomisen tärkeyden roomalaisessa yhteiskunnassa. Kuten edellä totesin, Polybios on kirjoittanut Scipio Aemilianuksesta kertovan tekstikatkelman vasta tämän kuoleman jälkeen, jolloin Polybioksen voisi olettaa jo tunteneen melko hyvin roomalaisen yhteiskunnan ja sen toimintatavat. On kuitenkin mahdollista, että Polybios ei kreikkalaisena kuitenkaan täysin ymmärtänyt miten roomalainen yhteiskunta

---

¹⁰⁸ id. 31.29.1-12.

¹⁰⁹ Astin 1967, 27.

¹¹⁰ Plut. *Mor.* 199 F.

toimii.¹¹¹ Muita Polybioksen Scipio Aemilianukselle antamia poliittiseksi luokiteltavia neuvoja ei ole säilynyt, ainoastaan yllä mainittu Forumia koskeva neuvo.

Koska Polybios ei itse kerro opetussuhteestaan Scipio Aemilianukseen, on hänen opetuksensa sisältöä vaikea arvioida. Ajanlaskun alun molemmin puolin eläneen historioitsija Diodoroksen mukaan Polybios olisi opettanut Scipio Aemilianukselle filosofiaa.¹¹² Diodoros on kuitenkin kyseistä kohtaa kirjoittaessaan käyttänyt Polybiosta lähteenään, ja lähteenä on ollut nimenomaan edellä oleva Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen käymä keskustelu, jossa filosofiaa ei mainita.¹¹³ Missään muissa lähteissä ei ole myöskään kerrottu Polybioksen opettaneen Scipio Aemilianukselle filosofiaa, joten Diodoroksen väitteelle ei löydy tukea muualta. Polybioksen saama koulutus kotikaupungissaan Megalopoliissa oli todennäköisesti poliittista ja sotilaallista, ei niinkään kirjallisuuteen tai filosofiaan liittyvää. Historiantutkijoiden keskuudessa yleinen näkemys on, että Polybioksen Scipio Aemilianukselle tarjoama opetus koostui lähinnä käytännön neuvoista ja rohkaisusta.¹¹⁴

Polybios painottaa Scipio Aemilianuksen harkitsevaa ja tarkoituksenmukaista toimintaa maineen saavuttamiseksi. Siinä suhteessa Polybioksen teksti muistuttaa sitä, miten hän kertoo Scipio Africanus vanhemmasta.¹¹⁵ Polybios siis silläkin tavoin todistaa, että Scipio Aemilianus todella saavutti tavoitteensa tulla esi-isänsä kaltaiseksi, varsinkin kaikkein kuuluisimman esi-isänsä, Scipio Africanus vanhemman kaltaiseksi. Scipio Aemilianuksen saavuttamat hyveet, korkea moraalit, jalomielisyys ja rohkeus, olivat hyveitä joita Rooman valtio menestyäkseen tarvitsi. Ilman näitä hyveitä valtio joutuisi kadotukseen – valtio tarvitsi niitä pitääkseen poliittisen vakauden sekä sisäisten että ulkoisten uhkien edessä.¹¹⁶

Scipio Aemilianuksesta kertovan pitkän katkelman päätteeksi Polybios vielä kertoo, miksi hän on kirjoittanut näin pitkästi Scipio Aemilianuksesta. Pääsyy on se, että lukijat uskoisivat sen, mitä Polybios Scipio Aemilianuksen hämmästyttävästä elämästä teoksen myöhemmissä kirjoissa kertoo, eivätkä panisi hänen ansiokkaita saavutuksiaan sattuman piikkiin.¹¹⁷ Tämä huomautus on todennäköisesti tarkoitettu erityisesti kreikkalaisille lukijoille. Polybios kirjoitti teoksensa sekä

---

¹¹¹ Astin 1967, 31; Walbank 1972, 8.

¹¹² Diod. 31.26.5.

¹¹³ Astin 1967, 339.

¹¹⁴ Astin 1967, 339; Walbank 1957, 2; Walbank 1972, 33 ja 87-89.

¹¹⁵ Pol. 10.2-20. Walbank, Commentary overview 31.25.2.31.29.12.

¹¹⁶ Walbank 1972, 173.

¹¹⁷ Pol. 31.30.

roomalaisille että kreikkalaisille, mutta kuitenkin ehkä enemmän kreikkalaisille. Polybios on ajoittanut teoksensa olympiadeittain ja tapahtumilla Kreikassa, muutoinkin teoksessa on paljon viittauksia Kreikan sisäisiin asioihin.¹¹⁸

2.3.3. PANAITIOS JA SCIPION PIIRI

Polybios ei ollut ainut oppinut tai kreikkalainen, joka oli Scipio Aemilianuksen taloudessa. Polybioksen ohella kenties tunnetuin Scipio Aemilianuksen oppineista seuralaisista oli kreikkalainen filosofi Panaitios. Hän oli kotoisin Rhodokselta, ja hänellä oli kontakteja monien muidenkin roomalaiseen ylimystöön kuuluvien henkilöiden kanssa.¹¹⁹ Panaitios oli yksi niistä henkilöistä, joiden katsotaan kuuluneen Scipion piiriin. Scipion piirillä tarkoitetaan Scipio Aemilianuksen ympärille muodostunutta kirjallista ja filosofista keskustelupiiriä. Tässä luvussa kerron Panaitioksesta, ja siitä miten hänen suhteensa Scipio Aemilianukseen erosi Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen välisestä suhteesta. Kerron myös Scipion piiristä, ja pohdin mikä merkitys sillä oli Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen välisessä suhteessa.

Kreikkalaisen filosofi Panaitioksen tiedetään asuneen Scipio Aemilianuksen taloudessa. Ei ole kuitenkaan varmuutta siitä, missä vaiheessa Panaitios on asunut Scipio Aemilianuksen luona, koska vain yksi kohtaaminen heidän välillään voidaan varmuudella ajoittaa. Vuosina 140–139 eKr. Scipio Aemilianus matkusti itäisen Välimeren alueella, ja tälle matkalle hän pyysi mukaansa myös Panaitioksen. Ilmeisesti he ovat tunteneet toisensa jo ennen tätä, vaikka lähteitä aikaisemmista tapaamisista ei ole. Todennäköisintä on, että he ovat tutustuneet jossain vaiheessa Karthagon valloituksen jälkeen. Joka tapauksessa Panaitioksen tiedetään asuneen Scipio Aemilianuksen talossa melko pitkän ajan.¹²⁰

Ei ole olemassa mitään todisteita, puolesta tai vastaan, että Panaitios olisi ollut Scipio Aemilianuksen opettaja tai ohjaaja samalla tavoin kuin Polybios, tai että Panaitioksen mielipiteet olisivat erityisesti vaikuttaneet Scipio Aemilianuksen toimiin valtiomiehenä. Jos Scipio Aemilianus ja Panaitios ovat tutustuneet Karthagon valloituksen jälkeen, niin Scipio Aemilianus on tuolloin ollut jo kypsä, kokenut ja suosittu valtiomies, joka ei ole enää kaivannut ohjausta samalla tavoin kuin nuorena, kun hän tutustui Polybiokseen. Missään lähteissä ei myöskään kerrota, että Scipio

---

¹¹⁸ Rawson 1985, 61; Walbank 1972, 3-6, 105-107.

¹¹⁹ Astin 1967, 296.

¹²⁰ id. 297.

Aemilianus olisi ollut stoalainen, kuten Panaitios. Todennäköisempää onkin, että Panaitioksen mahdolliset neuvot Scipio Aemilianukselle ovat olleet vain yleisiä filosofisia ohjeita.¹²¹ Roomalaisen ylimystön talouksissa vieraina olevien filosofien ja muiden oppineiden tehtävänä suhteessa *patronukseen* olikin lähinnä eräänlaisen intellektuaalisen virkistykseen tarjoaminen.¹²² Näiden oppineiden neuvoilla ja ajatuksilla on toki ollut vaikutusta *patronusten* ajatteluun, mutta varsinaisesta opetussuhteesta ei oppineiden ja *patronusten* välillä juurikaan voida puhua.

Scipion piiri tarkoittaa siis Scipio Aemilianuksen ympärille muodostunutta kirjallista ja filosofista keskustelupiiriä, jonka keskuudessa kehittyi tradition mukaan käsite *humanitas*. Termi ”Scipion piiri” on moderni termi. Ainoa antiikin lähde, jossa siitä puhutaan ”piirinä”, on Ciceron *De Amicitia* -teoksessa, jossa Cicero käyttää sanaa *grex*, joukko, parvi, lauma.¹²³ Piiriin kuuluivat Panaitioksen lisäksi muun muassa Scipio Aemilianuksen ystävä Caius Laelius, valtiomies Caius Furius Filus, komediakirjailija Terentius, satiirikirjailija Lucilius, ja myös Polybios. Termi ”piiri” on sikäli harhaanjohtava, että kyse ei ollut minkäänlaisesta kerhosta tai klubista, jonka jäsenet olisivat säännöllisesti kokoontuneet keskustelemaan, vaan ryhmästä ihmisiä, joilla oli yhteinen kiinnostuksen kohde.¹²⁴

Scipion piirissä keskeinen kiinnostuksen kohde oli kreikkalainen kirjallisuus ja kulttuuri, mutta piiriin kuuluneeksi lasketaan myös sellaisia, joiden ei tiedetä olleen kyseisistä aiheista kiinnostuneita. Muillakin roomalaiseen ylimystöön kuuluneilla henkilöillä tiedetään olleen ympärillään ystävien ja seuralaisten piiri, jolla oli jokin yhteinen kiinnostuksen kohde. Scipion piiri oli kuitenkin ilmeisesti ensimmäinen tällainen piiri Roomassa. Ei ole tietoa siitä, oliko kiinnostus kreikkalaiseen kulttuuriin tyypillistä vain Scipion piirille. Scipio Aemilianuksen aikana Roomassa on kuitenkin ollut sellaisiakin kreikkalaisesta kulttuurista kiinnostuneita henkilöitä, jotka eivät ole olleet tekemisissä Scipio Aemilianuksen kanssa. Tämä viittaisi siihen, että kiinnostus kreikkalaiseen kulttuuriin ei välttämättä rajoittunut vain Scipion piiriin.¹²⁵

Scipion piiri ei siis välttämättä ollut mikään erikoinen ilmiö tuon ajan Roomassa. Scipio Aemilianusta tutkinut Astin arveleekin, että Scipion piirin vaikutusta sen jäsenten poliittiseen toimintaan usein liioitellaan. Mutta Scipion piirin jäsenillä on saattanut olla suurempi vaikutus

---

¹²¹ id. 298.

¹²² Powell 1999, 15-16; Rawson 1985, 19, 38; Rawson 2003, 153-154.

¹²³ Cic. *De amic.* 69.

¹²⁴ Astin 1967, 294.

¹²⁵ id. 295-296.

myöhempään sukupolviin, ja sen vuoksi se koetaan niin merkittävänä.¹²⁶ Muun muassa Cicero on käyttänyt Scipion piiriin kuuluneita henkilöitä tekstiensä henkilöihahmoina, esimerkiksi teoksessaan *De re publica*. Scipion piiri loi uusia kulttuurisia ihanteita, ja käsitteen *humanitas* katsotaan siinä olevan peräisin juuri Scipion piiristä.

Myös Polybioksen katsotaan kuuluneen Scipion piiriin. Hänen tarkempaa rooliaan piirissä on vaikea arvioida. Tärkeintä on kuitenkin huomioda se, että vaikka tässä tutkimuksessa keskityn pelkästään Scipio Aemilianuksen ja Polybioksen väliseen suhteeseen, heillä molemmilla on ollut myös muita, joskaan ei välttämättä samanlaisia, niin samankaltaisia suhteita. Polybios ei ollut ainut oppinut, jonka kanssa Scipio Aemilianus oli tekemisissä. Samoin Polybioksella on ollut suhteita muihin oppineisiin ja muihin roomalaisen ylimystön jäseniin.

2.4. POLYBIOS SCIPION NEUVONANTAJANA

Polybioksen ja nuoren Scipio Aemilianuksen käymä keskustelu ajoittui siinä vuoden 166 eKr. tietämille. Sen jälkeen aina vuoteen 150 eKr. asti heidän suhteestaan kertovia lähteitä on varsin niukasti. Polybios on kirjoittanut näiden vuosien välisistä tapahtumista *Historiai* -teoksessaan, mutta ei kerro mitään kanssakäymisestäään Scipio Aemilianuksen kanssa, vaikka on todennäköisesti asunut kyseisen ajan Scipio Aemilianuksen talossa. Seuraavat Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhteesta kertovat lähteet ajoittuvat Karthagoa vastaan käytyyn taisteluun vuoden 147–146 eKr. vaiheille. Näissä lähteissä Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhde on muuttunut opettajuussuhteesta neuvonantajasuhteeksi. Tässä luvussa käyn läpi Karthagon taisteluun sijoittuvat lähteet, ja tutkin millaisen kuvan ne antavat Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhteesta. Tutkin myös suhteessa tapahtuneita muutoksia.

2.4.1. KARTHAGON PIIRITYS

Vuonna 150 eKr. akhaialaisten panttivankeus loppui, ja Polybios pääsi takaisin Kreikkaan. Hän kuitenkin lähti pian paluunsa jälkeen Pohjois-Afrikkaan Scipio Aemilianuksen luo, joka johti siellä taistelua Karthagoa vastaan. Tässä luvussa kerron Polybioksen paluusta Kreikkaan ja hänen matkastaan Kreikasta Karthagoon. Plutarkhoksen *Moralia*-teoksessa on säilynyt yksi Polybioksen ja

---

¹²⁶ id. 294-296.

Scipio Aemilianuksen Karthagoon sijoittuva keskustelu. Tutkin millaisen kuvan keskustelu antaa heidän suhteestaan, ja miten suhde on muuttunut verrattuna vuoden 166 eKr. keskusteluun.

Akhaialaiset panttivangit vapautettiin siis vihdoinkin vuonna 150 eKr. Vapautus antoi noin 300:lle elossa olevalle panttivangille mahdollisuuden palata takaisin Kreikkaan. Akhaiassa ilmapiiri ei kuitenkaan ollut suotuisa niitä kotiin palaavia panttivankeja kohtaan, joilla oli läheiset suhteet roomalaisiin. Valta oli Akhaiassa siirtynyt radikaaleihin käsiin. Polybios vastusti näitä Akhaian valtaa pitäviä, mutta palasi kuitenkin Kreikkaan.¹²⁷

Pian Polybioksen kotiin paluun jälkeen vuoden 149 eKr. konsuli Manius Manilius pyysi akhaialaisia lähettämään Polybioksen Lilybaioniin¹²⁸, koska häntä tarvittiin Rooman palvelukseen. Tähän pyyntöön akhaialaiset suostuivat.¹²⁹ Polybios ei kerro, millaisia palveluksia roomalaiset häneltä halusivat, mutta mahdollisesti kyseessä on ollut sotilaallinen apu Karthagossa, jota vastaan roomalaiset taistelivat.¹³⁰ Polybioksen tekstistäkin selviää, että hänen varsinaisena määränpäänään oli Karthago.¹³¹ Polybios kertoo ajatelleensa, että oli useita syitä miksi hänen tulisi totella roomalaisia. Ilmeisesti Polybioksella on kuitenkin ollut jonkinlainen valinnan mahdollisuus niin halutessaan olla lähtemättä Karthagoon. Hänhän ei ollut enää panttivanki. Polybios kuitenkin päätti laittaa muut asiat syrjään ja lähteä Lilybaioniin.¹³² Hänen saavuttuaan Korkyraan¹³³ hän löysi kirjeen, jossa kerrottiin, että Karthago oli jo antautunut. Utinen osoittautui myöhemmin vääräksi, mutta Polybios kuitenkin luuli, että sota on ohi, ja purjehti takaisin Peloponnesokselle. Kuultuaan Karthagon antautumisuutisen perättömyydestä Polybios lähti uudestaan kohti Karthagoa.¹³⁴

Karthagoa vastaan käytyä taistelua johti Scipio Aemilianus. Hänet oli valittu konsuliksi vuonna 147 eKr., vaikka hän oli tuolloin konsulin virkaan vielä alaikäinen, hän oli noin 38-vuotias. Konsulin virkaan vaadittiin 43 vuoden ikä.¹³⁵ Tultuaan valituksi konsuliksi, Scipio Aemilianus lähti johtamaan taistelua Karthagoa vastaan. Roomalaiset olivat tuolloin piirittäneet Karthagoa jo kolme vuotta.

---

¹²⁷ Walbank 1972, 10.

¹²⁸ Puunilainen satamakaupunki Sisilian länsiosassa.

¹²⁹ Pol. 36.11.1.

¹³⁰ Walbank 1972, 10.

¹³¹ Pol. 36.11.3.

¹³² id. 11.1-3.

¹³³ Nykyinen Korfu.

¹³⁴ Pol. 36.11.3-4.

¹³⁵ Taylor 1973, 91.

Scipio Aemilianus oli kenties mukana pyytämässä Polybiosta Karthagoon, vaikka Polybios kertookin, että pyynnön lähettäjänä oli nimenomaan konsuli Manius Manilius.¹³⁶ Polybioksen oma koulutus, jonka hän kotikaupungissaan Megalopoliissa oli saanut, oli ilmeisesti lähinnä poliittista ja sotilaallista. Polybios olikin kiinnostunut sodankäyntitaktiikoista ja –tekniikoista, joista hän on *Historiai* -teoksessa kirjoittanut hyvin yksityiskohtaisesti.¹³⁷ Hänen tiedetään myös kirjoittaneen kirjan sotataktiikasta, mutta kyseinen teos on kadonnut. Kenties Scipio Aemilianus kaipasi Polybiokselta juuri sodankäyntiin liittyviä neuvoja, ja otti tämän siksi mukaansa Karthagoon.

Polybios on kertonut Karthagon taistelusta ilmeisesti pääasiassa kirjassa 37, mutta kyseinen kirja on kadonnut jo viimeistään 900-luvulla.¹³⁸ Plutarkhokselta on kuitenkin säilynyt yksi kohtaus, jossa Polybios neuvoo Scipio Aemilianusta Karthagossa käydyssä taistelussa. Tapahtuma sijoittuu elokuuhun 147 eKr., ja on todennäköisesti ollut Polybioksen teoksessa kirjassa 38.¹³⁹ Plutarkhos kertoo kuinka Scipio Aemilianus sotajoukkoineen oli jo saavuttanut Karthagon ympärismuurit, ja karthagolaiset puolustautuivat kaupungin sisällä olevasta linnakkeesta¹⁴⁰ käsin. Polybios huomasi, että meri kaupungin muurien ympärillä ei ollut kovin syvä, ja hän neuvoi Scipio Aemilianusta laittamaan veteen joko jalka-ansoja tai piikein varustettuja lankkuja, jotta vihollinen ei pääsisi hyökkäämään. Scipion mielestä ajatuksessa ei ollut järkeä, koska he olivat jo päässeet kaupungin muurien sisäpuolelle.¹⁴¹ Väite muurien sisäpuolelle pääsemisestä on todennäköisesti liioittelua, koska Karthago saatiin vallattua vasta seuraavan vuoden puolella.¹⁴²

Tässä katkelmassa käyty lyhyt keskustelu Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen kesken on hyvin erilainen, kuin mitä heidän keskustelunsa pian Polybioksen Roomaan saapumisen jälkeen. Toki keskustelujen välillä on aikaakin noin 20 vuotta. Scipio Aemilianus ei ole enää ujo nuorukainen, vaan nelikymppinen sotapäällikkö, ja Polybioskin on näihin aikoihin ollut jo yli 50-vuotias. Polybioksen rooli tässä keskustelussa, ja yleisemminkin koko Karthagon sotaretkellä, ei ole enää opettajan rooli, vaan hän on enemmänkin sotilaallinen neuvonantaja, jonka ehdotusta Scipio Aemilianus ei kuitenkaan tässä tapauksessa hyväksy.

---

¹³⁶ Pol. 36.11.1; Walbank, Commentary specifics 36.11.1.

¹³⁷ Walbank 1972, 33 ja 87-89.

¹³⁸ Walbank, Commentary overview 38.19.

¹³⁹ *ibid.* Teksti sijoitetaan yleensä lukuun 38.19.

¹⁴⁰ Walbankin mukaan Plutarkhos on ymmärtänyt tässä tekstin ehkä väärin, kyse ei ollut linnakkeesta, joka sijaitti muualla, vaan todennäköisemmin sotajoukosta. Walbank, Commentary specifics 38.19.1.

¹⁴¹ Plut. *Mor.* 200A = Pol. 38.19.

¹⁴² Walbank, Commentary specifics 38.19.1.

Kun ottaa huomioon Polybioksen kiinnostuksen sodankäynnin taktiikkaan, on varsin todennäköistä, että hänen teoksessaan on ollut useampiakin tällaisia kohtauksia, joissa hän ja Scipio Aemilianus neuvottelevat esimerkiksi hyökkäystaktiikoista. Samankaltaisia tarkkoja kuvauksia sodankäynnin taktiikoista ja tekniikoista on kaikkialla *Historiai*-teoksessa. Yksityiskohtaiset sodankäynnin kuvaukset viittaavatkin siihen, että Polybios on halunnut antaa itsestään kuvan sodankäynnin specialistina, eikä ainoastaan suhteessaan Scipio Aemilianukseen, vaan koko *Historiai*-teoksessa yleisemminkin.

2.4.2. SCIPIO AEMILIANUKSEN KYYNELEET

Scipio Aemilianus aloitti ratkaisevan hyökkäyksen Karthagoa vastaan keväällä 146 eKr. Karthagolaisten sotapäällikkö Hasdrubal antautui lopulta, ja roomalaiset valtasivat kaupungin. Hyökkäyksen vaiheista on kirjoittanut mm. noin 100-luvulla jKr. elänyt historioitsija Appianos.¹⁴³ Polybioksen vastaava teksti ei ole säilynyt kuin lyhyinä katkelmina.¹⁴⁴

Roomalaisten Karthagon valloituksen ehkä kuuluisin kohtaaminen on kuvaus, jossa Scipio Aemilianus itkee katsellessaan tuhoutuvaa Karthagoa. Tässä kohtauksessa myös Polybios oli mukana. Polybioksen teksti on tässä kohdin taas pahoin turmeltunut, tekstin alkuosasta on jäljellä vain yksittäisiä sanoja, ja tekstiä joudutaan tulkitsemaan muiden historioitsijoiden kautta. Kyseisen kohtauksen ovat kirjanneet muistiin myös ajanlaskun alun paikkeilla elänyt Diodoros ja noin 100-luvulla elänyt Appianos. Heidän kertomuksensa poikkeavat kuitenkin jonkin verran toisistaan. Tässä luvussa vertailen Polybioksen, Diodoroksen ja Appianoksen tekstejä, ja tutkin kuinka lähellä Diodoroksen ja Appianoksen tekstit ovat Polybioksen alkuperäistekstiä. Tutkin myös mitä nämä tekstit kertovat Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhteesta. Lisäksi pohdin mikä Polybioksen kuvauksessa on aiheuttanut sen, että juuri tästä kohtauksesta tuli tunnetuin Karthagon valloituksesta kertova kohtaaminen.

Diodoros ja Appianos ovat siis Karthagon taistelusta kirjoittaessaan käyttäneet Polybiosta lähteenään. Näiden tekstien vertailun mahdollistamiseksi olen liittänyt ne kokonaisuudessaan tutkimukseeni. Seuraavana on käänös siitä, mitä Polybioksen tekstistä on tässä kohtauksessa kokonaisina lauseina säilynyt, ja sen jälkeen Diodoroksen ja Appianoksen versiot:

---

¹⁴³ App. *Lib.* 127-130.

¹⁴⁴ Pol. 38.20.

Polybios:

(...) Kääntyen heti minua kohti ja tarttuen käteeni Scipio sanoi: ”Mikä kunniakas hetki, Polybios! Mutta minulla on kauhea aavistus, että jonakin päivänä sama kohtalo julistetaan omalle kotimaalleni.”¹⁴⁵

Diodoros:

Kun Karthago oli sytytetty tuleen, ja liekit tekivät kauheaa tuhotyötään läpi koko kaupungin, Scipio itki avoimesti. Kun Polybios, hänen ohjaajansa, kysyi, miksi hän oli niin liikuttunut, hän sanoi: ”Koska ajattelen Onnettaren oikullisuutta. Ehkäpä jonain päivänä tulee aika, jolloin samanlainen kohtalo saavuttaa Rooman. Ja hän lausui nämä säkeet runoilijalta: ”Päivä se koittava on, pyhä jolloin Ilion sortuu, kaatuu kansa ja kansan pää, Priamos pätöpeitsi.”¹⁴⁶

Appianos:

Scipion, katsoessaan kaupunkia, joka oli kukoistanut 700 vuotta, ja oli hallinnut niin monia maita, saaria ja meriä, jolla oli ollut paljon aseita ja laivoja, elefanteja ja varallisuutta, suurimpien valtakuntien vertainen, mutta erottuen niistä rohkeudessa ja innokkuudessa – sillä riisuttuna kaikista laivoista ja aseista se oli kestänyt nälkää ja yhtäjaksoista sotaa kolme vuotta –, joka kärsi nyt viimeisiä täydellisen tuhoutumisensa tuskia, kerrotaan vuodattaneen kyineleitä ja itkeneen avoimesti vihollistensa puolesta. Oltuaan pitkään ajatuksiinsa vaipuneena, ja tajutessaan, että kaikkien kaupunkien, valtioiden ja vallanpitäjien täytyy, kuten ihmistenkin, kohdata kohtalonsa; tämä tapahtui Ilionille, kerran niin kukoistavalle kaupungille, Assyrian, Median ja Persian valtakunnille, jotka olivat aikansa suurimpia valtakuntia, ja Makedonialle, jonka loistosta oli vasta niin vähän aikaa. Näitä ajatellessaan Scipio joko tarkoituksella tai säkeiden livahtaessa häneltä, lausui: ”Päivä se koittava on, pyhä jolloin Ilion sortuu, kaatuu kansa ja kansan pää, Priamos pätöpeitsi.”

Ja kun Polybios puhuen hänelle vapaasti, koska oli hänen opettajansa, kysyi häneltä mitä hän tarkoitti sanoilla, kerrotaan että ilman mitään yritystä salailla Scipio nimesi oman maansa, jonka puolesta hän pelkäsi, kun hän viittasi kaiken inhimillisen

---

¹⁴⁵ Pol. 38.21. Kreikankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

¹⁴⁶ Diod. 32.24. Kreikankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

*kohtaloon. Polybios todellakin kuuli hänen sanansa ja muistaa ne historiateoksessaan.*¹⁴⁷

Vaikka Polybiokselta säilynyt katkelma on niin lyhyt, silti on helppo nähdä, että Diodoros ja Appianos eivät ole siteeranneet Polybiosta sanatarkasti. Polybiokselta säilyneessä tekstissä ei mainita Scipio Aemilianuksen kyneleitä, eikä hänen lausumiaan säkeitä, jotka ovat peräisin Homeroksen *Iliasta*.¹⁴⁸ Todennäköisesti kyneleet ja säkeet ovat kuitenkin Polybioksen tekstissä olleet, koska ne ovat mukana sekä Diodoroksen että Appianoksen teksteissä. Kyneleet onkin ilmeisesti mainittu tekstin alkuosassa, mahdollisesti myös Homeros-sitaatti, mutta todennäköisesti tekstin kopioija on jättänyt sen kopioimatta, koska tekstin ymmärtämisen kannalta se ei ole ollut välttämätön.¹⁴⁹

Diodoroksen ja Appianoksen tekstien välillä on eroja. Esimerkiksi tapahtumien järjestys on erilainen. Appianoksen tekstissä Scipio Aemilianus ensin itkee ja lausuu säkeet, jolloin Polybios kysyy mitä hän säkeillä tarkoittaa. Diodoroksen tekstissä taas Scipio Aemilianus ensin itkee, jolloin Polybios kysyy syytä siihen, jonka jälkeen Scipio Aemilianus vastaa ja lausuu lopuksi säkeet.

Astinin mielestä Diodoroksen versio on lähempänä Polybioksen alkuperäistä. Hän perustelee väitteensä kolmella eri argumentilla. Ensinnäkin Diodoros käytti Polybiosta lähteenään suoraan, kun taas Diodorosta myöhemmin elänyt Appianos on tässä todennäköisesti käyttänyt Polybiosta lähteenä välikäden kautta. Toiseksi, Diodoroksen versio on lähempänä Polybioksen alkuperäistekstin säilynyttä osaa. Kolmanneksi, huolimatta Polybioksen tekstin alkuosan pirstaleisuudesta, sitä on mahdollista tulkita sen verran, että Polybioksen kysymys on koskenut nimenomaan Scipio Aemilianuksen kyneleitä, ei Homeros-sitaattia, niin kuin Appianoksen versiossa.¹⁵⁰ Myös Walbank tukee Astinin näkemystä.¹⁵¹ Omasta mielestänikin Astinin perustelut ovat vakuuttavat. Tämän tutkimuksen kannalta sekä Diodoroksen että Appianoksen versiot ovat kuitenkin tärkeitä. Polybioksen säilyneestä tekstikatkelmasta tulee mieleen Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen keskustelu Roomassa 20 vuotta aikaisemmin. Silloinkin tunnekuohun vallassa oleva Scipio Aemilianus tarttui Polybioksen käteen, samoin kuin nyt Karthagossa. Polybioksen antama kuva Scipio Aemilianuksesta on siinä suhteessa näissä kahdessa hänen tekstikatkelmassaan samanlainen.

¹⁴⁷ App. *Lib.* 132-133. Kreikankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

¹⁴⁸ Homeros, *Ilias* 6.448-449.

¹⁴⁹ Astin 1967, 282.

¹⁵⁰ id. 283.

¹⁵¹ Walbank, *Commentary overview* 38.21.1-38.21.3.

Diodoroksen ja Appianoksen tekstikatkelmissa molemmat kirjailijat luonnehtivat Polybioksen roolia Scipio Aemilianuksen elämässä. Diodoros käyttää Polybioksesta sanaa *επιστάτης*, joka tarkoittaa tässä tapauksessa lähinnä ohjaajaa tai valvojaa. Diodoros kuvaa Polybiosta tällä samalla sanalla myös kertoessaan Scipio Aemilianuksen nuoruusvuosista.¹⁵² Appianos taas käyttää Polybioksesta sanaa *διδάσκαλος*, opettaja. Hän myös kirjoittaa, että Polybios pystyi puhumaan Scipio Aemilianukselle vapaasti, koska oli hänen opettajansa. Tässä vaiheessa Scipio Aemilianus on siis ollut nelikymppinen, ja Polybios yli viidenkymmenen, joten miesten välinen suhde on tuskin enää ollut ensisijaisesti opettajan ja oppilaan välinen suhde. Mutta Appianos viittaa siihen, että koska miesten välillä oli ollut opetussuhde aikaisemmin, niin opettajan ja oppilaan välinen avoin suhde oli säilynyt, ja vaikka Scipio Aemilianus olikin yhteiskunnallisessa asemassa Polybioksen yläpuolella, Polybioksella oli edelleen samanlainen vapaus puhua hänelle, kuin opettajalla oli oppilaalle. Opettajan ja oppilaan välinen sidossuhde ei siis kadonnut iän karttuessa.

Roomalainen historioitsija Plinius, joka eli ensimmäisellä vuosisadalla jKr., on käyttänyt Polybioksesta sanaa *comes*¹⁵³, joka tarkoittaa lähinnä toveria, seuralaista. Nämä kaikki erilaiset luonnehdinnat Polybioksen roolista ja tehtävästä kertovat siitä, että jo antiikin historioitsijoilla on ollut erilaisia näkemyksiä siitä, millainen Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhde lopulta oli. Polybios itse ei ole käyttänyt itsestään mitään vastaavaa sanaa, ja varmasti osittain senkin vuoksi myöhemmät historioitsijat ovat päätyneet toisistaan poikkeaviin määritelmiin.

Vaikka Polybioksen kerronta keskittyykin Scipio Aemilianukseen, niin molemmissa Karthagoon sijoittuvissa Polybioksesta ja Scipio Aemilianuksesta kertovissa kohtauksissa on yhteisenä piirteenä se, että Polybios mainitsee olleensa Scipio Aemilianuksen vierellä. Scipio Aemilianuksella on ollut ympärillään varmasti paljon muitakin henkilöitä, mutta Polybios on halunnut antaa kuvan, että juuri hän on ollut Scipio Aemilianuksen rinnalla Karthagon valloituksen ratkaisevilla hetkillä.

Tämän katkelman jälkeinen Polybioksen teksti on säilynyt. Hän kertoo vaikuttuneensa Scipio Aemilianuksen sanoista. Hänen mukaansa on vaikea mainita valtiomiesmäisempiä ja syvällisempiä sanoja kuin nämä Scipio Aemilianuksen sanat, koska suurimman voitonriemun ja vihollisen tuhon hetkellä Scipio Aemilianus muisti, että olosuhteet voivat muuttua ja onni kääntyä.¹⁵⁴ Tämä onkin todennäköisin syy, miksi Polybios on tämän kohtauksen kertonut. Suuren voiton hetkelläkin Scipio

---

¹⁵² Diod. 31.26.5.

¹⁵³ Plin. *NH* 8.47.

¹⁵⁴ Pol. 38.21.

Aemilianus pysytteli ”kylmäpäisenä”, ja muisti Onnettaren eli *Tykheen* oikullisuuden ja sen, että asiat voivat joskus olla aivan toisin. Tämä teki Polybiokseen suuren vaikutuksen, ja hän on sen vuoksi kertonut sen myös historiateoksessaan.¹⁵⁵ Polybioksen antama kuva Scipio Aemilianuksesta – Karthagon raunioilla liikuttuva ja Homerosta lausuva sotapäällikkö – tuo mieleen kreikkalaisen heeroksen, ja sellaisena Polybios on hänet varmasti halunnutkin kuvata. Polybios loi Scipio Aemilianuksesta esimerkin tuleville sukupolville sekä sotapäällikkönä että ihmisenä, ja todennäköisesti juuri sen vuoksi tästä kohtauksesta tuli tunnetuin Karthagon valloituksesta kertova kohta.

Pohjois-Afrikassa ollessaan Polybios teki myös maantieteellistä tutkimusta. Scipio Aemilianus antoi sitä varten hänelle laivaston käyttöön. Polybioksen teksti tämän maantieteellisen tutkimuksen teosta ei ole säilynyt, mutta Plinius on käyttänyt häntä lähteenään.¹⁵⁶ Laivaston kanssa Polybios purjehti pitkin Pohjois-Afrikan rannikkoa 2-3 kuukauden ajan. Tämä on todennäköisesti tapahtunut Karthagon valloituksen jälkeen.¹⁵⁷

2.5. POLYBIOKSEN PALUU KREIKKAAN

Karthagon kukistuttua Polybios palasi uudestaan Akhaiaan. Polybioksen tästä ajanjaksosta kertova teksti ei ole säilynyt, mutta hänen toimistaan Kreikassa ovat kirjoittaneet ajanlasku alun molemmin puolin elänyt historioitsija ja maantieteilijä Strabon ja noin sata vuotta myöhemmin elänyt historioitsija Plutarkhos. Tässä luvussa käyn läpi Polybioksen vaiheet hänen palattuaan Kreikkaan, ja tutkin kuinka paljon hän on sen jälkeen vielä ollut yhteydessä Scipio Aemilianukseen. Luvun lopuksi pohdin vielä Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhdetta kokonaisuudessaan.

Roomalaiset olivat kukistaneet Akhaian liiton Lucius Mummius Akhaiakuksen johdolla 146 eKr., ja Polybios toimi Kreikkaan palattuaan eräänlaisena välittäjänä roomalaisten ja kreikkalaisten välillä. Korintissa Polybios näki kuinka roomalaiset sotilaat tuhosivat kreikkalaisten taideteoksia. Myös Filopimenin patsaat haluttiin tuhota, mutta Polybios sai sen estettyä keskustelemalla Mummiuksen roomalaisten legaattien kanssa. Joitakin kuvapatsaita oli siirretty jo Akarnaniaan¹⁵⁸, ja Polybios

---

¹⁵⁵ Astin 1967, 285; Walbank, Commentary overview 38.21.1-38.21.3.

¹⁵⁶ Plin. *NH* 3.75, 4.77, 4.119, 4.121, 5.9, 5.26, 5.40, 6.199, 6.206, 8.31, 8.47, 31.131 = Pol. 34. Plinius on mahdollisesti käyttänyt Polybiosta lähteenään Varron kautta. Walbank, Commentary overview 34.15.1-34.15.9.

¹⁵⁷ Walbank, Commentary overview 39.2.1-39.2.3, Commentary specifics 34.15.7; Walbank 1957, 5.

¹⁵⁸ Alue Kreikan luoteislaidalla.

pyysi Mummiusta palauttamaan ne takaisin Peloponnesokselle. Plutarkhoksen mukaan kreikkalaiset olivat niin tyytyväisiä Polybioksen toimiin, että pystyttivät hänelle patsaan.¹⁵⁹

Noin 100-luvulla eläneen maantieteilijä Pausaniaan mukaan Arkadiassa on temppeli, jossa on reliefi Polybioksesta. Reliefin piirtokirjoituksessa kerrotaan, että Kreikka ei olisi koskaan kukistunut, jos se olisi totellut Polybiosta kaikessa; ja kun kaupunki kohtasi tuhonsa, se sai apua ainoastaan Polybiokselta.¹⁶⁰ Polybiokselle pystytettyjä patsaita ja kunnianosoituksia oli muuallakin, Polybioksen kotikaupungissa Megalopoliissa, Tegeassa, Pallantiumissa ja Mantineassa.¹⁶¹

Järjestelyään asioita Kreikassa puoli vuotta, legaatit palasivat Roomaan. He määräisivät Polybioksen kiertämään kaupungeissa ja selvittämään kaikki epäselvyydet roomalaisen hallinnon ja lakien suhteen. Polybios onnistui tässä tehtävässä hyvin, ja sai maanmiehiltään tästä kiitosta ja kunnioitusta.¹⁶² Plutarkhos piti onnistumista tässä välitystyössä kreikkalaisten ja roomalaisten kesken Polybioksen suurimpana saavutuksena.¹⁶³

Polybioksen ja Scipion kohtaamisista ei ole muita lähteitä. Todennäköisesti Polybios on elämänsä loppupuolen viettänyt enimmältä osin kotikaupungissaan Megalopoliissa kirjoittaen historiateostaan. Hän kävi myöhemmin vielä Roomassa,¹⁶⁴ ja on varsin todennäköistä, että hän jatkoi yhteydenpitoa Scipion kanssa, vaikkei lähteissä siitä mitään mainintoja ole.¹⁶⁵

Ollessaan toisen kerran konsulina vuonna 134 eKr. Scipio Aemilianus sai päätökseen pitkään jatkuneen sodan Numantiaa¹⁶⁶ vastaan vuonna 133 eKr. Senaatin suostumuksella Scipio Aemilianus otti Numantiaan mukaansa vapaaehtoisia, joita kaupungit ja kuninkaat hänelle lähettivät. Sen lisäksi hän otti mukaansa yhteensä 500 klienttiä ja ystävää. Appianoksen mukaan koko tämän joukon suuruus oli yhteensä 4000 henkeä.¹⁶⁷ On mahdollista, että myös Polybios on ollut mukana tällä Numantian sotaretkellä. Mitään todistetta ei lähteissä tästä ole, mutta se on kuitenkin mahdollista, kun ottaa huomioon Scipion ja Polybioksen läheisen suhteen.¹⁶⁸ Voisi olettaa, että Polybios on

---

¹⁵⁹ Strab. 8.6.28; Plut. *Fil.* 21; Pol. 39.23.

¹⁶⁰ Paus. 8.37.1-2.

¹⁶¹ Paus. 8.30.8., 8.48.8, 8.44.5, 8.9.1.

¹⁶² Plut. *Fil.* 21, *Mor.* 814 = Pol. 39.5.

¹⁶³ Plut. *Fil.* 21.

¹⁶⁴ Pol. 39.8.1.

¹⁶⁵ Walbank 1972, 12.

¹⁶⁶ Kaupunki Espanjassa Kastilian ylängöllä.

¹⁶⁷ App. *Ib.* 84.

¹⁶⁸ Edwards 1975, 9; Walbank 1979, 15.

mahtunut tuohon 500 klientin ja ystävän joukkoon. Lisäksi Polybioksen tiedetään kirjoittaneen kirjan Numantian sodasta.¹⁶⁹ Polybios on kuitenkin tässä vaiheessa ollut jo varsin iäkäs, melkein 70-vuotias, joten mahdollista on myös sekin, ettei hän ole jaksanut enää Numantiaan lähteä. Toisaalta Polybioksen kerrotaan kuolleen 82-vuotiaana pudottuaan hevosen selästä,¹⁷⁰ mikä taas voisi olla todisteena siitä, että hän on kuitenkin ollut niin hyväkuntoinen, että on pystynyt ratsastamaan vielä yli 80-vuotiaanakin. Polybios kuoli noin vuoden 118 eKr. tienoilla.

Polybioksen kuvaus Scipio Aemilianuksesta on tietyllä tapaa varsin johdonmukainen. Alussa on ujo nuorukainen, josta määrätietoisella toiminnalla kehittyi taitava ja arvostettu valtiomies. Polybios kulkee itse koko ajan Scipio Aemilianuksen rinnalla, ensin opettajana ja ohjaajana, myöhemmin sotilaallisena neuvonantajana. Polybios on kuitenkin halunnut antaa itsestään ensisijaisesti kuvan Scipio Aemilianuksen ystävänä.

Suhteen alussa Polybios vaikuttaa olleen enemmän suhdetta määrittelevä toimija. Hän tarjoutui opastamaan Scipio Aemilianusta, joka otti tarjouksen kiitollisena vastaan ja oli valmis Polybioksen muokattavaksi. Siten kuvaus suhteen alkuvaiheista muistuttaa perinteistä kreikkalaista nuorukaisen ja vanhemman miehen välistä suhdetta. Myöhemmin suhteen määrittelijänä oli enemmän Scipio Aemilianus. Hän otti Polybioksen mukaansa Italian ulkopuolelle vielä tämän ollessa panttivankina, ja panttivankeuden jälkeen hän otti Polybioksen mukaansa Karthagoon.

Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen tuttavuus alkoi Scipio Aemilianuksen ollessa vasta nuorukainen, ja se kesti todennäköisesti hänen kuolemaansa asti. Lähteistä ei ole mahdollista tutkia kaikkia mahdollisia syitä, jotka saivat heidän suhteensa kestämaan näin kauan, mutta yhtenä syynä vaikuttaa olleen se, että heillä on ollut yhteisiä, kreikkalaisesta kulttuurista kumpuavia ihanteita. Scipio Aemilianus perehdyttiin jo pienestä pitäen kreikkalaiseen kulttuuriin ja ajatteluun, ja hän oli niistä kiinnostunut vielä aikuisenakin, josta todisteena voidaan pitää esimerkiksi Scipion piiriä. Polybios kuvaa Scipio Aemilianusta kreikkalaisena heeroksena, ja luo hänestä esimerkin tuleville sukupolville.

---

¹⁶⁹ Cic. *Ad fam.* 5.12.2.

¹⁷⁰ Ps.-Lukianos, *Macrobioi* 23.

3. OPETTAJA JA PATRONUS - DIONYSIOS JA CICERO

3.1. MARCUS TULLIUS CICERON PERHE

Polybiosta ja Scipio Aemilianusta käsittelevässä luvussa kävin ensin läpi heidän taustansa, jota kautta loin pohjan heidän suhteensa tulkitsemiselle. Tässä Dionysiosta ja Ciceroa koskevassa luvussa toimin samalla tavoin, ja samasta syystä, eli mielestäni Dionysioksen ja Ciceron suhteen tulkitsemisessä on tärkeää tuntea ensin heidän taustansa. Selvitän aluksi kuka oli Marcus Tullius Cicero, ja keitä muita hänen talouteensa kuului. Siten saan kuvan siitä, millaiseen talouteen Dionysios tuli opettajaksi. Sen jälkeen käyn läpi muut kreikkalaiset yksityisopettajat, jotka Dionysioksen lisäksi opettivat Ciceron perheessä.

3.1.1. CICEROT

Marcus Tullius Cicero (106–43 eKr.) oli syntyisin maalaisaateliseen kuuluvasta melko varakkaasta suvusta, jolla oli maatila Arpinumin kaupungin lähellä Etelä-Latiumissa. Hän sai hyvän koulutuksen Roomassa ja opiskeli retoriikkaa, oikeustiedettä ja filosofiaa. Vuodet 79–78 eKr. Cicero vietti veljensä Quintuksen kanssa Kreikassa ja Vähässä-Aasiassa tutustuen retoriikkaan ja filosofiaan. Palattuaan Roomaan hän meni naimisiin Terentian kanssa. He saivat kaksi lasta, Tullian ja Marcuksen. Cicero toimi kvestorina 77 eKr., ediliinä 69 eKr., preetorina 66 eKr., ja konsulina 63 eKr. Konsulina ollessaan hän onnistui kukistamaan Catilinan salaliiton.¹⁷¹

Ensimmäisen triumviraatin¹⁷² noustua valtaan 60 eKr. Cicero joutui syrjään politiikasta. Kansantribuuni P. Clodius Pulcherin aloitteesta hänet tuomittiin maanpakoon vuonna 58 eKr., häntä syytettiin Catilinan salaliiton kukistamisessa tehdyistä omavaltaisuuksista, ja hänen omaisuutensa takavarikoitiin. Cicero kutsuttiin kuitenkin takaisin jo runsaan vuoden kuluttua, ja hän ryhtyi perimään takaisin menetettyä omaisuuttaan ja poliittista vaikutusvaltaansa. Vuosina 51–50 eKr. hän toimi prokonsulina Kilikiassa. Tämä tutkimus sijoittuu ajallisesti juuri tuohon ajankohtaan, Ciceron Kilikian komennuksen vaiheille. Crassuksen kuoltua kilpailu Pompeiuksen ja Caesarin välillä alkoi,

---

¹⁷¹ RE 7.A1., sivulta 827 eteenpäin.

¹⁷² Caesarin, Pompeiuksen ja Crassuksen muodostama kollegio.

ja kauan epäröityään Cicero asettui Pompeiuksen puolelle. Farsaloksen taistelun jälkeen hän palasi Roomaan, ja sai armahduksen Caesarilta. Cicero kuoli vuonna 43 eKr. proskriptioiden uhrina.¹⁷³

Cicero asui Roomassa lähellä Palatinus-kukkulaa. Roomalaisilla senaattoreilla oli yleensä asunto Roomassa, riippumatta siitä, millaisia omistuksia heillä oli muualla. Tasavallan ajalla suosituimmat asuinpaikat Roomassa sijaitsivat Forumin ympäristössä, kaikkein suosituin alue oli juuri Palatinus-kukkula. Cicerolla oli asuntoja ja maatiloja myös muualla Italiassa, mm. Tusculumissa, Antiumissa ja Formiaessa.¹⁷⁴

Cicero oli *homo novus*, eli nousukas, joten hän ei kuulunut mihinkään maineikkaaseen roomalaiseen sukuun, eikä hänellä ollut kuuluisia esi-isiä, kuten muilla senaattoreilla. Sen vuoksi Ciceron arvovalta perustui hänen oppineisuuteensa ja puhetaitoonsa. Oppineisuutensa ulkoisina merkkeinä olivat hänen kirjastonsa, joita hänellä oli useammassa asunnossaan. Roomassa ei tuohon aikaan ollut vielä julkisia kirjastoja, ja siten tärkeimmät kirjastot olivat ylimystön asunnoissa.¹⁷⁵

Tärkeitä Ciceron ulkoisen statuksen merkkejä olivat myös kreikkalaiset yksityisopettajat, jotka opettivat Ciceron perheessä. Cicero huolehti sekä oman poikansa Marcuksen, että veljenpoikansa Quintuksen koulutuksesta tämän isän ollessa Italian ulkopuolella komennuksilla. Päävastuu nuoresta Quintuksesta on varmaankin ollut äidillä, Pomponialla, mutta myös setä Cicero ja eno Atticus ovat huolehtineen hänestä. Suurin vastuu pojan koulutuksesta vaikuttaa kuitenkin olleen Cicerolla, joka osallistui poikien opetukseen silloin kuin ehti, mutta enimmäkseen käytännön opetuksesta huolehtivat yksityisopettajat.¹⁷⁶

3.1.2. CICERON PERHEEN MUUT OPETTAJAT

Ciceron pojalla ja veljenpojalla oli useampia kreikkalaisia opettajia, mutta tutkimukseni keskittyy Dionysios Marcus Pomponiukseen. Tässä luvussa käyn läpi muut Ciceron perheessä toimineet kreikkalaiset opettajat. Kaikkiaan Ciceron kirjeissä mainitaan Dionysioksen lisäksi kolme kreikkalaista opettajaa. Opettajia on voinut toki olla enemmänkin, mutta lähteissä on mainintoja vain näistä neljästä. Lisäksi esim. Balsdon on luokitellut myös Khryssippos -nimisen Ciceron

---

¹⁷³ RE 7.A1, sivulta 827 eteenpäin; Bradley 1991b, 197.

¹⁷⁴ Plut. *Cic.* 8.2-3; Bradley 1991a, 87; Wallace-Hadrill 2001, 134. Tusculum sijaitsi Rooman kaakkoispuolella, Antium (nyk. Anzio) ja Formiae Etelä-Latiumissa, Cumae Campanian rannikolla.

¹⁷⁵ Rawson 1985, 39.

¹⁷⁶ Bonner 1977, 28; Bradley 1991b, 193-194.

vapautetun Marcuksen yksityisopettajaksi,¹⁷⁷ mutta itse en löytänyt mitään sellaiseen viittaavia todisteita. Khrysippoksen tehtävänä on todennäköisesti ollut enemmänkin toimiminen Marcuksen *paedagoguksena*, koska eräässä niistä harvoista kohdista, jossa Khrysippos mainitaan, Cicero haukkuu häntä Atticukselle, koska Khrysippos heti pian vapauden saatuaan oli erään toisen orjan kanssa häipynyt Ciceron tietämättä, ja jättänyt Marcuksen yksin. Tästä tulistuneena Cicero perui näiden orjiensa vapautuksen.¹⁷⁸ Muutoin Khrysippos mainitaan vain kirjastoasioiden yhteydessä Ciceron kirjastonhoitajana.¹⁷⁹ Myös Christes arvelee Khrysippoksen olleen Marcuksen *paedagogus*.¹⁸⁰

Kronologisessa järjestyksessä ensimmäinen opettaja, jonka tiedetään opettaneen nuoria Ciceroja, on Aristodemos, jonka Cicero mainitsee kirjeessään Atticukselle huhtikuussa 59 eKr.¹⁸¹ Quintus on ollut tuolloin noin 8-vuotias, ja Marcus melkein 6-vuotias. Koska roomalaislapset aloittivat koulunkäynnin noin 7-vuotiaina, on todennäköistä, että Aristodemos on ollut heidän ensimmäisiä opettajiaan. On mahdollista että kyseessä on sama Aristodemos, joka opetti Pompeius Suuren poikia Gnaeusta ja Sextusta.¹⁸² Tähän aikaan, vuonna 59 eKr., Gnaeus on ollut 20-vuotias ja Sextus 8-vuotias, eli Sextus oli samanikäinen kuin Quintus. On siis hyvinkin mahdollista, että Aristodemos on opettanut molempien perheiden poikia.

Kirjeessä, jossa Aristodemos mainitaan, Cicero kirjoittaa Atticukselle, että Marcus ”*antaa sinulle tehtäväksi, että annat hänestä Aristodemokselle saman vastauksen kuin hänen serkustaan, sisaresi pojasta*”.¹⁸³ Shackleton Bailey on tulkinnut tämän tarkoittavan sitä, että Marcus ja Quintus ovat olleet poissa koulusta, ja Marcus pyytää Atticusta antamaan Aristodemokselle saman poissaoloselityksen, kuin mitä Quintus oli antanut.¹⁸⁴ Tämä viittaisi siihen, että Aristodemos ei ole opettanut poikia Ciceron talossa, vaan jossain muualla. Cicero on kirjoittanut kyseisen kirjeen Antiumissa. Voisi päätellä että Aristodemos ja Atticus ovat tuolloin kenties olleet Roomassa, jossa Aristodemoskin todennäköisemmin on opettanut, jos hän on samalla opettanut Pompeiuksenkin poikia. Maininta Aristodemoksesta on jo vuodelta 59 eKr., eli noin 3 vuotta ennen kuin Ciceron Quintus-veli lähti legaattina Sardiniaan, eli pojat vaikuttavat jo tuolloin käyneen koulua yhdessä.

---

¹⁷⁷ Balsdon 1979, 56.

¹⁷⁸ Cic. *Ad Att.* 7.2.8; Treggiari 1969, 257-258.

¹⁷⁹ Cic. *Ad Q.Fr.* 3.4.5, 3.6.6.

¹⁸⁰ Christes 1979, 116.

¹⁸¹ Cic. *Ad Att.* 2.7.5.

¹⁸² Strab. 14.1.48; Shackleton Bailey 1965b, 367.

¹⁸³ Cic. *Ad Att.* 2.7.5. *Cicero tibi mandat ut Aristodemo idem de se respondeas quod de fratre suo, sororis tuae filio, respondisti.*

¹⁸⁴ Shackleton Bailey 1965b, 367.

Muissa samassa kuussa päivätyissä kirjeissä näkyy jo todisteita pikku Marcuksen opintojen edistymisestä. Kirjeiden lopussa on Marcuksen mahdollisesti itse kirjoittamia lyhyitä kreikankielisiä tervehdyksiä Atticukselle.¹⁸⁵

Myös retoriikan opettaja Paionios mainitaan vain yhden kerran.¹⁸⁶ Hän toimi Ciceron veljenpojan Quintuksen retoriikan opettajana lokakuussa 54 eKr. Veljelleen osoitetussa kirjeessä Cicero kertoo, kuinka syvästi Quintus on kiintynyt tähän opettajaansa. Samalla Cicero arvostelee Paionioksen opetustapaa, ja pitää omaa opetustapaansa hieman sivistyneempänä ja loogisempana. Koska Quintus kuitenkin pitää Paionioksesta ja hänen opetustavastaan, Cicero ei halua estää häntä opiskelimesta tämän johdolla. Mutta lopuksi Cicero vielä lisää, että jos hän ottaa Quintuksen mukaansa maaseudulle, niin silloin hän johdattaa tämän omiin opetusmetodeihinsa. Tämä viittaisi siis siihen, että Paionioksen opetusta oli mahdollista saada vain Roomassa, joten Paionios ei ole välttämättä toiminut yksityisopettajana ainakaan Ciceron perheessä. Yksityisopettajat yleensä kulkivat oppilaiden mukana, jos oppilaat siirtyivät toiselle paikkakunnalle.

Tyrannion¹⁸⁷, joka toimi lähinnä Ciceron kirjastonhoitajana, opetti ainakin Ciceron veljenpoikaa Quintusta. Tyrannionin aikaisempiakin vaihteita tunnetaan jonkin verran. Hän toimi alun perin opettajana Amisoksessa, Mustan meren rannalla, jossa hän oli saavuttanut mainetta. Vuonna 70 eKr. Lucius Licinius Lucullus kuitenkin valtasi Amisoksen, ja Tyrannion joutui vangiksi. Lucullus itse oli kuitenkin kreikkalaisen kulttuurin ystävä, ja hän luovutti Tyrannionin legaattinsa Murenan huomioon. Murena antoi lähes välittömästi Tyrannionille vapauden, josta Lucullus pahastui, koska Murena oli toisin sanoen kohdellut Tyrannionia tavallisena orjana. Joka tapauksessa Tyrannion menestyi Roomassa yhtä hyvin kuin Amisoksessakin, hänestä tuli varakas, hän hankki laajan kirjaston, ja julkaisi omiakin teoksia.¹⁸⁸

Cicero mainitsee Tyrannionin kirjeissään muutaman kerran, ensimmäinen maininta on kirjeessä Atticukselle keväällä 59 eKr.,¹⁸⁹ viimeinen maininta kirjeessä Atticukselle kevätkesällä 45 eKr.¹⁹⁰ Roomassa maaliskuussa 56 eKr. päivätyssä kirjeessä veljelleen Quintukselle Cicero kehuu nuoren Quintuksen saamaa opetusta, ja kertoo opetuksen olevan erinomaista varsinkin nyt, kun Tyrannion opettaa Ciceron luona.¹⁹¹ Tässä vaiheessa Tyrannion on siis ilmeisesti asunut jonkin aikaa Ciceron

---

¹⁸⁵ Cic. *Ad Att.* 2.9.4, 2.12.4, 2.15.4.

¹⁸⁶ Cic. *Ad Q.Fr.* 3.3.4.

¹⁸⁷ Tyrannion-nimisiä henkilöitä on ollut kaksi, tässä on kyseessä vanhempi Tyrannion.

¹⁸⁸ Plut. *Luc.* 19; Christes 1979, 27-38; Rawson 1985, 69; Treggiari 1969, 116.

¹⁸⁹ Cic. *Ad Att.* 2.6.1.

¹⁹⁰ id. 12.2.2.

¹⁹¹ Cic. *Ad Q.Fr.* 2.4.2.

luona, ja opetustyön lisäksi hän on järjestänyt myös Ciceron kirjastoa. Myöhemmin kesällä 56 eKr. kirjoittamissaan kirjeissä Cicero kehuu Tyrannionia myös Atticukselle. Nämä kirjeet on kirjoitettu Antiumissa. Cicero kertoo, että Tyrannion on tehnyt erinomaista työtä Ciceron kirjojen kanssa, ja pyytää Atticusta lähettämään kaksi kirjastoapulaista Tyrannionin avuksi.¹⁹² Cicero on tyytyväinen Tyrannionin järjestelykykyihin: ”*Nyt kun Tyrannion on järjestänyt kirjani, taloni näyttää heränneen henkiin.*”¹⁹³

On mahdollista, että Tyrannion on ollut Ciceron luona näiden maaliskuussa ja kesällä 56 eKr. kirjoitettujen kirjeiden välisen ajan. Tyrannionilla on varmasti ollut kysyntää muuallakin, ja hän on myös itse kirjoittanut tutkimuksia, joten hän ei välttämättä ole viipynyt Ciceron luona paljoa pitempään. Suurin osa Tyrannionia koskevista maininnoista liittyy Ciceron kirjastoon tai kirjahankintoihin, joten Ciceron kirjastonhoitajana ja kirjahankkijana toimiminen on kenties ollut Tyrannionin pääasiallinen tehtävä Ciceron taloudessa, ja opettaminen toissijaista.

3.2. DIONYSIOS

Ciceron perheen todennäköisesti pitkäaikaisin yksityisopettaja oli Ciceron ystävän Titus Pomponius Atticuksen vapautettu orja Dionysios Marcus Pomponius. Koska hän oli nimenomaan Atticuksen vapautettu, niin Cicero ja Atticus ovat varsin usein kirjoittaneet hänestä, mikä on onnekasta tämän tutkimuksen kannalta. Tässä luvussa tutkin ensin Dionysioksen taustaa ennen hänen saapumistaan Ciceron talouteen. Sen jälkeen tutkin milloin Dionysios Ciceron luo saapui, ja millainen oli hänen suhteensa Ciceroon ja oppilaisiinsa ensimmäisten vuosien aikana.

3.2.1. ATTICUKSEN VAPAUTETTU

Dionysioksesta ei kerrota missään muissa lähteissä kuin Ciceron kirjeissä Atticukselle. Cicerolla oli myös orja nimeltä Dionysios, jonka tehtävänä oli kerätä ja järjestää Ciceron kirjastoa. Vuonna 46 eKr. tämä Dionysios-orja kuitenkin pakeni Ciceron luota, ja ilmeisesti varasti samalla joitakin Ciceron kirjoja.¹⁹⁴ Opettaja Dionysioksen elämästä ennen Ciceron talouteen saapumista ei tiedetä juuri mitään. Tietoa ei myöskään ole hänen varhaisemmista vaiheistaan, esimerkiksi mistä hän oli

---

¹⁹² Cic. *Ad Att.* 4.4a.1.

¹⁹³ id. 4.8.2. *Postea vero quam Tyrannio mihi libros disposuit, mens addita videtur meis aedibus.*

¹⁹⁴ Ciceron mainintoja Dionysios-orjasta esimerkiksi *Ad Att.* 6.1.12; *Ad fam.* 5.9.2, 13.77. Tutkimuskirjallisuudessa hänestä kertoo esimerkiksi Rawson 2003, 155-156.

kotoisin. Cornelius Nepos kertoo, että Atticuksen taloudessa kaikki orjat olivat erittäin sivistyneitä, ja he olivat kaikki syntyneet ja saaneet kasvatuksensa Atticuksen talossa.¹⁹⁵ Kenties Dionysioskin oli tällainen kotona kasvatettu orja, toisaalta hän on aivan yhtä hyvin voinut alkujaan olla kotoisin Kreikasta, Cicerokin kutsuu häntä kreikkalaiseksi.¹⁹⁶ Joka tapauksessa hänen on täytynyt olla melko korkeasti koulutettu, koska hän opetti Ciceron ja Quintuksen poikia teini-ikäisiksi saakka. Ei ole tietoa julkaisiko hän omia teoksia.

Dionysioksen omasta perheestä tiedetään sen verran, että hänellä ilmeisesti oli samanniminen poika.¹⁹⁷ Rooman lain mukaan orjalla ei voinut olla perhettä, joten orjalle perheen perustaminen oli mahdollista vasta vapautuksen jälkeen. Ciceron omia vapautettuja tunnetaan lähteistä vajaa kymmenen, ja kenenkään näistä Ciceron vapautetuista ei tiedetä olleen perheellisiä. Se, että lähteissä ei ole mainintoja heidän perheistään, ei tietenkään tarkoita sitä, että heillä ei olisi perhettä ollut. Todennäköisesti kuitenkin ainakin Marcus Tullius Tiro, joka toimi Ciceron sihteerinä ja apulaisena, on ollut naimaton.¹⁹⁸ Koska Ciceron kirjeissä ei ole mitään mainintaa Dionysioksen perheestä, on jonkin verran todennäköisempää, että Dionysios on ollut tässä vaiheessa vielä naimaton. Sen ajan minkä hän oli Ciceron palveluksessa, hän on kulkenut edestakaisin Atticuksen ja Ciceron luona, mikä tuntuisi hankalalta järjestelyltä perheellisen näkökulmasta.

Lähteet eivät kerro mitään myöskään Dionysioksen iästä. Selvää on ainoastaan se, että kyseessä on aikuinen mies. Christes, joka on tutkinut orjia ja vapautettuja, sijoittaa Dionysioksen elinajan vuosien 90/80–30/20 eKr. välille.¹⁹⁹ Lain mukaan orjan vapauttamisen alaikäraja oli 30 vuotta, josta voisi siis päätellä Dionysioksen olleen yli 30-vuotias. Toisaalta poikkeuksiakin kyseiseen ikärajaan sallittiin.²⁰⁰ Vapautettuja tutkinut Treggiari arvioi, että Dionysios vapautettiin vuonna 55 eKr.²⁰¹ Hän perustaa arvionsa Ciceron Atticukselle osoittamaan kirjeeseen vuodelta 54 eKr., jossa Cicero kirjoittaa Dionysioksen nimestä.²⁰² Atticuksen eno Quintus Caecilius oli adoptoinut Atticuksen testamentissaan vuonna 58 eKr. ja siten Atticuksen aikaisempi nimi Titus Pomponius oli muuttunut Quintus Caeciliukseksi.²⁰³ Kirjeessä Cicero kiittää Eutykhidettä koskevista uutisista. Eutykhides on mitä ilmeisimmin ollut Atticuksen vapautettu, joka oli saanut vapautensa hiljattain, ja vapautuksen

---

¹⁹⁵ Nep. *Att.* 13; Christes 1979, 107; Rawson 2003, 156.

¹⁹⁶ Cic. *Ad Att.* 7.18.3. Rawson 1985, 70.

¹⁹⁷ Sen. *Contr.* 1.4.11.

¹⁹⁸ Treggiari 1969, 214.

¹⁹⁹ Christes 1979, 107.

²⁰⁰ Rawson 1986, 12.

²⁰¹ Treggiari 1969, 120.

²⁰² Cic. *Ad Att.* 4.15.1.

²⁰³ Nep. *Att.* 5; Christes 1979, 107.

yhteydessä hän oli saanut nimen Titus Caecilius, eli hän on saanut sekä Atticuksen vanhan että uuden nimen. Kirjeessä Cicero vertaa tätä Eutykhideen yhdistelmänimeä Dionysioksen nimeen: ”*kuten Dionysios M. Pomponius on yhdistetty minusta ja sinusta*”.²⁰⁴ Kirjeessä ei siis käsitellä Dionysioksen vapauttamista, vaan Eutykhideen, ja siten Treggiarin arviota Dionysioksen vapautusajankohdasta ei voi perustaa tähän lähteeseen. Myös Christesin mielestä Treggiarin arviolle ei tässä lähteessä ole pohjaa. Christes arvioi, että Dionysios on vapautettu aikaisemmin. Koska Dionysioksen nimessä on Atticuksen vanha nimi Pomponius, on Christesin mukaan todennäköistä että Dionysios on vapautettu ennen Atticuksen adoptiota, eli ennen vuotta 58 eKr.²⁰⁵

Huolimatta siitä, että Dionysioksen taustoja ei juurikaan tunneta, kenestäkään muusta kreikkalaisesta yksityisopettajasta ei ole yhtä paljon lähdemateriaalia saatavilla kuin hänestä. Dionysioksesta kertova lähdemateriaali on myös siinä mielessä arvokasta, että Dionysios ja Cicero lopulta riitaantuivat, ja Cicero on raportoinut varsin yksityiskohtaisesti tuon riidan vaiheista Atticukselle.

3.2.2. CICERON PALKOLLINEN

Cicero mainitsee Dionysioksen ensimmäisen kerran kirjeessään Atticukselle syksyllä 56 eKr. Kyseinen kirje on kirjoitettu Antiumissa tai Tusculumissa, ja Cicero kirjoittaa, että ”*koska kisat jatkuvat vielä päivän, sitä mieluummin vietän sen päivän Dionysioksen kanssa*”.²⁰⁶ On tärkeää huomioida, että Dionysioksesta kertovissa kirjeissä heijastuu sekä Ciceron ja Dionysioksen välinen suhde että Ciceron ja Atticuksen välinen suhde. Vaikka Dionysios olikin Ciceron palveluksessa, hän on silti pysynyt Atticuksen vapautettuna. Yllä olevat Ciceron mairittelevat sanat Dionysioksesta onkin sen vuoksi tulkittava osittain kohteliaisuudeksi Atticusta kohtaan. Vaikka Dionysios oli Ciceron palkollinen, hänen hierarkkinen asemansa suhteessa Ciceroon on kuitenkin muistuttanut *patronuksen* ja vapautetun suhdetta.

Ciceron kirjeistä ei selviä, milloin Dionysios on saapunut Ciceron talouteen. Christesin arvion mukaan Cicero mainitsee Dionysioksen ensimmäisen kerran jo keväällä 56 eKr.²⁰⁷ Samassa

---

²⁰⁴ Cic. *Ad Att.* 4.15.1. ...*ut est ex me et ex te iunctus Dionysios M. Pomponius.*

²⁰⁵ Christes 1979, 107.

²⁰⁶ Cic. *Ad Att.* 4.8a.1. *Ludis quidem quoniam dies est additus, eo etiam melius hic eum diem cum Dionysio conteremus.* Cicero käyttää usein monikon ensimmäistä muotoa puhuessaan itsestään. Kisat, jotka Cicero mainitsee, ovat todennäköisesti olleet *ludi plebeii*. Shackleton Bailey 1965c, 189.

²⁰⁷ Christes 1979, 108.

kirjeessä, jossa Cicero kehuu Tyrannionin aikaansaannoksia Ciceron kirjastossa, hän kehuu myös Dionysiosta ja Menofilosta, jotka ovat kuuluneet Atticuksen talouteen (*Dionysi et Menophili tui*), ja olleet ilmeisesti Cicerolla lainassa.²⁰⁸ Shackleton Bailey on tulkinnut tämän Dionysioksen Atticuksen orjaksi. Hänen mielestään vaikuttaa epäuskottavalta, että Atticuksen vapautettu ja ystävä Dionysios olisi työskennellyt kirjastoapulaisena.²⁰⁹ Elizabeth Rawsonkin epäilee hieman sitä, että kyse olisi vielä M. Pomponius Dionysioksesta, koska hänet olisi siinä tapauksessa lyhyessä ajassa ylennetty kirjastoapulaisesta oppineeksi mieheksi.²¹⁰ Christesin mielestä taas on epätodennäköistä, että Atticuksen taloudessa olisi ollut kaksi samannimistä henkilöä.²¹¹

Ei ole siis varmaa, onko tässä kevään kirjeessä kyseessä jo M. Pomponius Dionysios. Itse olen taipuvaisempi Shackleton Baileyn ja Rawsonin näkemykseen, koska missään niistä kirjeistä, joissa varmasti kerrotaan juuri M. Pomponius Dionysioksesta, Cicero ei mainitse, että Dionysios olisi jollain tavoin osallistunut kirjastojen hoitamiseen. Dionysioksen päätehtävänä Ciceron taloudessa vaikuttaa olleen nimenomaan poikien opettaminen, ja hän on saapunut Ciceron talouteen ilmeisesti jossain vaiheessa vuoden 56 eKr. aikana.

Ciceron kirjeistä ei selviä, milloin hän on alun perin tutustunut Dionysiokseen. Cicero ja Atticus olivat läheisiä ystäviä, ja ovat varmasti tunteneet hyvin myös toistensa talouteen kuuluvia henkilöitä. Siten Cicero ja Dionysios ovat todennäköisesti tunteneet toisensa jo ennen kuin Dionysios saapui Ciceron talouteen. Cicero tuskin olisi ottanut poikansa opettajaksi henkilöä, jota hän ei entuudestaan jollain tavoin tunne. Vahvin todiste Ciceron ja Dionysioksen tuttavuudesta on Dionysioksen nimi, Marcus Pomponius Dionysios. Vapautuksen yhteydessä hän on saanut etunimensä Cicerolta. Kyseessä on ollut ennen kaikkea Atticuksen kohteliaisuuden osoitus Cicerolle,²¹² mutta todennäköisesti Dionysioksella ja Cicerolla on tässä vaiheessa ollut jo jonkinlainen tuttavuussuhde, jonka vuoksi Ciceron etunimi on annettu nimenomaan Dionysiokselle.

Vuonna 55 eKr. Cicero mainitsee Dionysioksen kahdessa kirjeessä, toinen kirje on kesäkuulta, toinen marraskuulta. Kesäkuun kirjeessä Cicero kehuu Dionysiosta: ”*Ahmin täällä kirjallisuutta ihmeellisen miehen – totta totisesti ajattelen niin – Dionysioksen kanssa, joka lähettää sinulle ja kaikille teille terveisiä.*” Myöhemmin samassa kirjeessä Cicero vielä jatkaa: ”*En ole ottanut*

---

²⁰⁸ Cic. *Ad Att.* 4.8.2.

²⁰⁹ Shackleton Bailey 1965c, 183.

²¹⁰ Rawson 1985, 70.

²¹¹ Christes 1979, 108, viite 10.

²¹² Treggiari 1969, 250.

*mukaani muita kuin Dionysioksen, mutten pelkää kuitenkaan, että minulta loppuu keskustelunaiheet; iloitsen niin hänen seurastaan.*²¹³

Ciceron kehu on tässäkin tapauksessa tulkittava osittain ystävyuden ja kiitollisuuden osoitukseksi Atticukselle, joka oli lainannut Dionysioksen Ciceron palvelukseen. Oman vapautettunsa luovuttaminen toisen henkilön käyttöön oli yleensä merkki läheisestä suhteesta näiden henkilöiden välillä. Ne vapautetut, joita muille lainattiin, olivat useimmiten jonkin tietyn alan spesialisteja, esimerkiksi juuri opettajia.²¹⁴ Cicero on varmasti ollut kuitenkin myös aidosti mieltynyt Dionysioksen seuraan, koska ei ole ottanut seuraksensa muita kuin Dionysioksen.²¹⁵

Marraskuun kirjeessä Cicero toteaa vain lyhyesti saapuneensa Tusculumiin, jossa Dionysios oli häntä vastassa.²¹⁶ Ensimmäisen vuoden ajalta mainintoja Dionysioksesta on siis varsin niukasti, ja sen vuoksi onkin vaikea arvioida, kuinka paljon Dionysios lopulta oli Ciceron luona. Jos Atticus on samaan aikaan ollut Roomassa, Dionysios on saattanut olla osan aikaa hänen luonaan.

Missään näistä ensimmäisistä Dionysiosta koskevista maininnoista ei puhuta siitä, mitä Dionysios Ciceron luona oikeastaan teki. Cicero ei kerro, opettiko Dionysios jo tässä vaiheessa Ciceron poikaa Marcusta ja veljenpoikaa Quintusta. Kuten edellä mainitsin, Treggiari on arvellut Dionysioksen tulleen alun perin Ciceron luo kirjastonhoitotehtäviin. Ciceron myöhemmissä kirjeissä ei ole kuitenkaan mitään siihen viittaavaa, että Dionysios olisi työskennellyt Ciceron kirjastojen parissa. Todennäköisesti Dionysioksella on alusta alkaen kuitenkin ollut Ciceron taloudessa jokin tehtävä. Atticus olisi tuskin muutoin luovuttanut tätä korkeasti koulutettua ja sivistynyttä vapautettuansa Ciceron palvelukseen.

Toukokuusta 54 eKr. saman vuoden lopulle saakka Dionysios on varmasti ollut Atticuksen luona. Atticus on ollut tuolloin todennäköisesti tilallaan Epeiroksessa, ja Dionysios on ollut hänen mukanaan. Toukokuussa 54 eKr. päivätyssä kirjeessä Cicero vain lyhyesti lähettää Dionysiokselle terveisiä,²¹⁷ mutta myöhempien kirjeiden sävy on jo tunteikkaampi. Saman vuoden heinäkuussa Cicero kirjoittaa: ”*Sano Dionysiokselle terveisiä, ja pyydä häntä kehottamaan sinua tulemaan pian,*

---

²¹³ Cic. *Ad Att.* 4.11.2. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

²¹⁴ Treggiari 1969, 146 ja 222.

²¹⁵ Kirje on todennäköisesti kirjoitettu Tusculumissa.

²¹⁶ Cic. *Ad Att.* 4.13.1.

²¹⁷ id. 4.14.2.

niin että hän voisi opettaa Ciceroani ja myös minua itseäni.”²¹⁸ Cicero olettaa, että Dionysioksen paluu riippuu Atticuksen paluusta. Dionysioshan pysyi koko ajan nimenomaan Atticuksen vapautettuna, vaikka Ciceron palveluksessa olikin.²¹⁹

Tässä kirjeessä Cicero mainitsee ensimmäisen kerran Dionysioksen opetustyön. Kirjeestä ei kuitenkaan voi tulkita sitä, oliko Dionysios opettanut Marcusta jo aiemmin. Tekstissä mainittu Cicero tarkoittaa Ciceron poikaa Marcusta. Kirjoittaessaan Marcuksesta Cicero käyttää hänestä useimmiten nimeä Cicero, samoin kuin kirjoittaessaan Marcuksesta ja Quintuksesta hän käyttää heistä yleensä nimitystä *Cicerones*, Cicerot.

Loka-marraskuun vaihteessa päivätyssä kirjeessä Cicero kertoo kaipaavansa Atticusta ja Dionysiosista. Viimeisin kirje, jonka Cicero oli Atticukselta saanut, oli lähetetty Efesoksesta²²⁰ pari kuukautta aiemmin. Cicero kirjoittaa: ”*Ciceroni ja minä vaadimme häntä sinulta, kun se päivä tulee.*”²²¹ Cicero viittaa päivään, jolloin Atticus ja Dionysios palaavat takaisin Italiaan ja Roomaan. Tässäkin Cicero tarkoittaa Ciceron poikaa Marcusta.

Ciceron veljenpojan Quintuksen retoriikan opettaja Paionios opetti häntä juuri tähän samaan aikaan, kun Dionysios oli Atticuksen kanssa poissa Roomasta. Roomalaisessa koulujärjestelmässä siirtyminen kouluasteelta toiselle ei tapahtunut tietyssä iässä, vaan oppilaan kehityksen mukaan. Retoriikkaa alettiin opiskella yleensä noin 14–15-vuotiaina.²²² Quintus oli tähän aikaan 13-vuotias, joten todennäköisesti hän oli aloittanut retoriikan opintonsa vasta hiljattain. Niiltä ajanjaksoilta, jolloin Dionysios oli Ciceron luona, ei ole mainintoja muista opettajista, joten vaikuttaa siltä, että Dionysios enimmältä osin huolehti myös Quintuksen retoriikan opinnoista. Quintuksen isähän oli tähän aikaan Caesarin legaattina Galliassa, joten Quintus oli paljon Ciceron luona.

Marraskuussa 54 eKr. Atticus ja Dionysios olivat vihdoinkin palaamassa Roomaan. Cicero kirjoittaa: ”*Paljon terveisiä Dionysiokselle; en ole ainoastaan varannut hänelle paikkaa, vaan myös rakentanut. Mitäs ajattelet? Hänen tulonsa lisää vielä sitä suurta iloa, jonka sinun paluusi aiheuttaa. Jos rakastat minua, niin sinä päivänä kun saavut, jää väkesi kanssa luokseni.*”²²³

---

²¹⁸ id. 4.15.10. *Dionysium velim salvare iubeas et eum roges ut te hortetur quam primum venias, ut possit Ciceronem meum atque etiam me ipsum erudire.*

²¹⁹ Shackleton Bailey 1965c, 212.

²²⁰ Kaupunki Vähän-Aasian rannikolla.

²²¹ Cic. *Ad Att.* 4.18.5. *Quem quidem abs te, cum dies venerit, et ego et Cicero meus flagitabit.*

²²² Rawson 2003, 168 ja 181.

²²³ Cic. *Ad Att.* 4.19.2. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

Cicero vaikuttaa todellakin arvostaneen Dionysiosta, ja odottaneen häntä innokkaasti, koska oli rakennuttanut tälle omia tiloja. Ilmeisesti hän on tässä vaiheessa jo ollut Dionysiokseen niin tyytyväinen, että on suunnitellut käyttävänsä tämän palveluja pitempäänkin. Toki tässäkin Ciceron teksti ja Dionysiokselle rakentamat tilat on tulkittava kohteliaisuutena ja ystävyyden osoituksena myös Atticusta kohtaan. Dionysiokselle varatuista tiloista ei ole mainintoja muualla, mutta koska kyseinen kirje on päivätty Roomassa, ovat tilat mahdollisesti sijainneet siellä.

Dionysioksen asemaa perhehierarkiassa näiden ensimmäisten vuosien aikana on vaikea arvioida. Ciceron kirjeistä ei selviä, kuinka paljon Dionysios lopulta Ciceron luona oli, ja siten Dionysiosta ei varmuudella voi tässä vaiheessa edes laskea kuuluvaksi Ciceron talouteen. Cicero vaikuttaa arvostaneen Dionysiosta, mistä voisi päätellä että hänen asemansa Ciceron taloudessa on ollut melko korkea, mutta Ciceron sanoissa on kuitenkin niin paljon myös Atticukselle osoitettua ystävällistä retoriikkaa, että Dionysioksen todellista asemaa Ciceron talouden perhehierarkiassa on vaikea hahmottaa.

3.3. DIONYSIOS, CICERO JA POJAT KILIKIASSA

Marraskuun 54 eKr. kirjeen jälkeen Ciceron ja Atticuksen kirjeenvaihdossa on kolmen vuoden tauko. Ilmeisesti Atticus on tuon ajan ollut Roomassa, mutta Cicero on varmasti viettänyt osan ajasta maaseutuasunnoissaan, joten sikäli kirjeitä pitäisi tältäkin ajanjaksolta olla. On mahdollista, että kirjeitä on ollut, mutta ne eivät ole säilyneet.²²⁴ Koska Ciceron kirjeitä Atticukselle ei näiltä vuosilta ole, ei ole myöskään tietoa siitä, mitä Dionysios on näiden vuosien aikana tehnyt. Todennäköisesti hän on jatkanut poikien opettajana toimimista, koska keväällä 51 eKr. hän lähti Ciceron, poikien ja Ciceron Quintus-veljen mukana Kilikiaan²²⁵.

Kilikiassa Ciceron oli määrä toimia prokonsulina vuoden ajan. Tässä luvussa tutkin Ciceron ja Dionysioksen Kilikiassa viettämää aikaa. Tutkin miten Cicero kuvaa suhdettaan Dionysiokseen tämän matkan aikana. Tutkin Dionysioksen opetussuhdetta poikiin, ja neuvonantajasuhdetta Ciceroon.

Ciceron veli Quintus toimi Kilikian komennuksen ajan Ciceron legaattina. Myös veljesten pojat Marcus ja Quintus otettiin matkalle mukaan. Ciceron vaimo Terentia, heidän tyttärensä Tullia, ja

---

²²⁴ Shackleton Bailey 1965a, 25.

²²⁵ Maakunta Vähä-Aasian kaakkoisosassa.

Quintuksen vaimo Pomponia jäivät Roomaan. Tuohon aikaan vaimot eivät yleensä seuranneet miehiään näiden lähtiessä komennukselle provinssiin.²²⁶ Terentia oli jo Ciceron maanpaon aikana hoitanut Ciceron liiketoimia yhdessä Ciceron veljen Quintuksen, Atticuksen, ja Ciceron silloisen vävyn C. Calpurnius Piso Frugin kanssa.²²⁷ Terentialla oli samanlaisia tehtäviä myös Ciceron ollessa Kilikiassa.²²⁸

Cicero ei ollut ollenkaan innoissaan tästä Kilikian komennuksesta.²²⁹ Cicero oli huolissaan siitä, että hänen komennustaan pidennetään. Tässä asiassa hän vetosi Atticukseen, ja pyysi tätä puhumaan Roomassa hänen puolestaan.²³⁰ Kilikian provinssi oli hyvin laaja, siihen kuuluivat tuohon aikaan myös Lyykia, Pamfylia, Pisidia, Isauria, Lykaonia ja Kypros, ja lisäksi vielä kolme pienempää aluetta Frygian puolelta: Laodikea, Apamea ja Synnada (Liite 4). Alue oli Rooman valtakunnan itärajalla, ja sotilaallisten konfliktien todennäköisyys paikallisten heimojen kanssa oli suuri.²³¹ Pojille matka on kuitenkin ollut varmasti jännittävä, he eivät olleet aiemmin matkustaneet näin kauas. Matka oli tarkoitettu pojille kenties myös eräänlaiseksi opintomatkaksi. Matkan aikana he näkivät ensinnäkin millaista on matkustaminen Rooman kaukaisimmissa provinseissa, ja samalla he oppivat miten roomalainen hallinto provinseissa toimii.²³²

Toukokuussa 51 eKr. Cicero joukkoineen oli lähtenyt hiljattain matkaan ja edennyt Campanian seudulle. Trebulan lähellä päivätyssä kirjeessä on kaunis lause Dionysioksesta: ”*Dionysios nobis cordi est.*”, Dionysios on lähellä sydäntäni.²³³ Samassa kirjeessä Cicero kertoo myös Nicanorista olevan hänelle paljon apua. Nicanor oli ilmeisesti Atticuksen orja, jonka Atticus antoi Ciceron mukaan Kilikiaan.²³⁴ Ciceron sanat ovat jälleen kiitoksen osoitus Atticukselle, joka oli antanut vapautettunsa ja orjansa Ciceron palvelukseen, ja jopa hänen mukaansa pitkälle Kilikian matkalle.

Kesäkuussa matka oli edennyt Kreikan länsirannikolle Actiumiin. Kirjeen lopussa Cicero kirjoittaa: ”*Ciceroni, mitä vaatimattomin ja viehättävin poika, lähettää sinulle terveisiä. Dionysiosta aina*

---

²²⁶ Dixon 1991, 101, viite 4; Rawson 2003, 227.

²²⁷ Cic. *Ad Att.* 3.9.3, 3.11.2 ja 3.22.1; *Ad fam.* 14.5 ja 14.4.3-4; *Ad Q.Fr.* 1.3.7; Dixon 1986, 95-102; Dixon 1992, 27.

²²⁸ Dixon 1986, 102-106.

²²⁹ Cic. *Ad Att.* 5.2.3, 5.10.3.

²³⁰ id. 5.2.1, 5.9.2, 5.15.1, 5.17.5, 5.21.3.

²³¹ Shackleton Bailey 1968a, 189.

²³² Bradley 1991b, 194.

²³³ Cic. *Ad Att.* 5.3.3. Suora käänös Ciceron tekstistä olisi ”Dionysios on lähellä sydäntämme”, mutta Cicero käyttää usein monikkomuotoa, vaikka tarkoittaakin vain itseään, kuten tässä.

²³⁴ Shackleton Bailey 1968a, 194. Cicero käyttää ilmaisua *Nicanor tuus*, sinun Nicanorisi, mikä viittaa siihen, että kyseessä on ollut Atticuksen talouteen kuulunut henkilö.

todellakin, kuten tiedät, olen pitänyt arvossa, mutta joka päivä arvostan häntä yhä enemmän, totta totisesti erityisesti koska hän rakastaa sinua, eikä herkeä puhumasta sinusta.”²³⁵

Cicero vaikuttaa edelleen olevan hyvin tyytyväinen Dionysiokseen. Tässä vaiheessa Dionysios oli opettanut poikia jo muutaman vuoden, mahdolliset tauot mukaan lukien. Cicero korostaa Dionysioksen uskollisuutta ja kiintymystä *patronustaan* Atticusta kohtaan. Uskollisuus ja kiintymys omaa *patronusta* kohtaan on tietenkin ollut erityisen toivottu ja kiitetty ominaisuus vapautetulla,²³⁶ mutta tässäkin Ciceron teksti on tulkittava ennen kaikkea Ciceron kiintymyksen ja ystävyuden osoitukseksi Atticusta kohtaan.

3.3.1. DIONYSIOS POIKIEN OPETTAJANA

Dionysioksen opetustyöstä on Ciceron kirjeissä vain vähän mainintoja. Cicero ei kuvaa Atticukselle osoitetuissa kirjeissään Dionysiosta niinkään opettajana vaan enemmänkin Ciceron ja Atticuksen välisen ystävyysuhteen välikappaleena. Koska Cicero kirjoittaa niin vähän Dionysioksen opetustyöstä, kirjeistä ei selviä mitä Dionysios oikeastaan Marcukselle ja Quintukselle opetti. Koska siltä ajalta, jonka Dionysios oli Ciceron taloudessa, ei ole mainintoja muista opettajista, Dionysioksen tehtävänä on todennäköisesti ollut opettaa kaikkea sitä, mitä Marcuksen ja Quintuksen ikäisille roomalaisille ylimystöpojille yleensä opetettiin. Tässä luvussa tutkin muiden muassa sitä yhtä ainoaa kirjettä, jossa viitataan Dionysioksen ja hänen oppilaittensa suhteeseen.

Cicero saapui provinssinsa länsiosaan Laodikeaan heinä-elokuun vaihteessa 51 eKr. Hän lähti heti sotaretkelle käyden provinssin itärajalla Tarsoksessa asti. Hän ei ottanut poikia mukaansa tälle vaaralliselle matkalle, vaan pian saavuttuaan Kilikiaan hän jätti heidät muiden huostaan. Hän kirjoitti tästä myös Atticukselle: ”*Nuorempi Deiotarus, joka on senaatin toimesta nimitetty kuninkaaksi on ottanut meidän Ciceromme²³⁷ mukaansa valtakuntaansa. Arvelimme sen olevan pojille paras paikka, sillä aikaa kun me olemme sotaretkellä.*”²³⁸

---

²³⁵ Cic. *Ad Att.* 5.9.3. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

²³⁶ Treggiari 1969, 217.

²³⁷ *Cicerones*, eli koska sana on monikossa, Cicero tarkoittaa tässä sekä Marcusta että Quintusta.

²³⁸ Cic. *Ad Att.* 5.17.3. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

Nuoremman Deiotaruksen samanniminen isä valloitti melkein koko Galatian²³⁹. Hän oli roomalaisten ystävä ja liittolainen. Nuoremman Deiotaruksen titteli oli ilmeisesti saatu Rooman senaatilta,²⁴⁰ ja hän myös luovutti omia joukkojaan Ciceron käyttöön.²⁴¹ Cicero antoi pojat paikallisen, Roomalle uskollisen hallitsijan huomaan, joka kenties pystyi suojelemaan poikia parhaiten. Todennäköisesti Dionysios on mennyt poikien mukana Deiotaruksen luo, vaikka siitä ei Ciceron kirjeissä ole mainintaa.

Vaikka Cicero jättikin pojat Deiotaruksen luo nimenomaan turvallisuuden vuoksi, hänellä on ollut poikien turvallisuuden takaamiseksi varasuunnitelmainkin. Syyskuussa 51 eKr. kirjoittamassaan kirjeessä hän kertoo poikien olevan yhä Deiotaruksen luona, ”*mutta jos tarve vaatii, heidät viedään Rhodokselle*”.²⁴² Pojat olivat kuitenkin Deiotaruksen luona vuoden 51 eKr. loppuun.

Joulukuussa 51 eKr. Cicero kirjoitti Atticukselle Deiotaruksen saapuvan poikien kanssa Ciceron luo Laodiceaan.²⁴³ Samassa kirjeessä Cicero kertoo, että häntä on pyydetty antamaan Laodiceassa nuorelle Quintukselle *toga pura*²⁴⁴, eli aikuisen tooga. Quintuksen 16-vuotissyntymäpäivä oli noihin aikoihin. Cicero lupaa Atticukselle myös ohjata Quintusta huolellisemmin. Vaikka Marcus ja Quintus olivatkin Deiotaruksen luona, heitä koskevia raportteja toimitettiin Cicerolle, Atticukselle ja muillekin perheenjäsenille. Ilmeisesti Quintusta koskevissa raporteissa oli ollut huolestuttavia uutisia hänen käytöksestään.²⁴⁵

Ciceron ja poikien saavuttua Laodiceaan Cicero ehti hetkeksi keskittyä poikien opintoihin. Helmikuussa 50 eKr. päivätyssä kirjeessä hän kertoo Atticukselle kuulumisia pojista: ”*Pojat rakastavat toisiaan, opiskelevat, tekevät harjoituksia; mutta kuten Isokrates sanoi Eforoksesta ja Theopompoksesta, toinen tarvii suitsia, toinen kannustimia. Olen ajatellut antaa Quintukselle aikuisen toogan Liberalia-juhlassa; hänen isänsä nimittäin pyysi niin. (...) Olen mielissäni Dionysioksesta. Pojat tosin sanovat hänen suuttuvan raivoisasti, mutta kukaan ei voisi olla oppineempi, nuhteettomampi, tai sinuun ja minuun kiintyneempi.*”²⁴⁶

---

²³⁹ Alue Vähä-Aasian koillisosassa.

²⁴⁰ Shackleton Bailey 1968a, 220. Vanhempi Deiotarus taisteli myöhemmin Pompeiuksen puolella Farsaloksessa. Hän kuoli erittäin korkeassa iässä vuonna 40 eKr.

²⁴¹ Cic. *Ad Att.* 5.20.9.

²⁴² id. 5.18.4. *...sed si opus erit, deducuntur Rhodum.*

²⁴³ id. 5.20.9.

²⁴⁴ *Toga virilis* ilman purppuraista reunusta.

²⁴⁵ Shackleton Bailey 1968a, 231.

²⁴⁶ Cic. *Ad Att.* 6.1.12. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

Ciceron viittaus suitsiin ja kannustimiin kertoo poikien erilaisesta luonteesta. Ciceron poika Marcus oli osoittautumassa hiukan laiskanpuoleiseksi, kun taas Ciceron veljenpoika Quintus oli Ciceron mukaan luonteeltaan ”vilpitön, mutta monimutkainen”.²⁴⁷ Quintuksen vanhemmat olivat näihin aikoihin eroamassa, mikä aiheutti erityisesti Quintukselle suurta surua.²⁴⁸

Ainoastaan tässä kirjeessä Cicero kertoo jotakin Dionysioksen ja poikien välisestä suhteesta. Dionysios oli suuttunut pojille ilmeisesti jo useampaan kertaan. Ciceron kirjeestä ei selviä, millaisissa tilanteissa Dionysios oli suuttunut pojille, kenties kyse oli opetustilanteesta. Pojat kertoivat Cicerollekin Dionysioksen äkkipikaisesta luonteesta, mutta se ei horjuttanut Ciceron luottamusta Dionysiokseen.²⁴⁹

Dionysios saa Cicerolta kiitosta oppineisuudestaan, mutta erityisesti Cicero korostaa Dionysioksen nöyryyttä sekä Atticusta että Ciceroa itseään kohtaan. Christes on verrannut näitä Ciceron sanoja Dionysioksesta Ciceron sanoihin vapaasyntyisestä P. Nigidius Figuluksesta.²⁵⁰ Vaikka Cicero kehuu näitä kahta eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvaa henkilöä samanlaisilla sanoilla, Christesin mukaan erottava tekijä kehuissa on juuri nöyryyden korostaminen Dionysioksen käytöksessä.²⁵¹ Cicero myös käyttää tässä kirjeessä Dionysioksesta sanaa *sanctus*, joka tässä yhteydessä tarkoittaa lähinnä nuhteetonta. Bonnerin mukaan *sanctus* on tyypillinen juuri opettajia ja *paedagoguksia* kuvaava sana piirtokirjoituksissa.²⁵² Vaikka Cicero kehuukin Dionysiosta, hän käyttää sellaisia ilmaisuja ja sanoja, jotka viittaavat Dionysioksen asemaan vapautettuna.

3.3.2. DIONYSIOS CICERON NEUVONANTAJANA

Dionysioksen opetustyöstä on Ciceron kirjeissä siis hyvin vähän mainintoja. Cicero ei myöskään kerro Dionysioksen mahdollisista muista tehtävistä Ciceron taloudessa. Ciceron kirjeistä on kuitenkin mahdollista tulkita Dionysioksen toimineen myös eräänlaisena Ciceron neuvonantajana. Tässä luvussa käyn läpi ne kirjeet, joissa Cicero kertoo Atticukselle kysyneensä Dionysiokselta neuvoa jossakin asiassa. Tutkin millaisissa asioissa Cicero on Dionysiokselta neuvoja tarvinnut, ja mitä ne kertovat heidän suhteestaan.

---

²⁴⁷ id. 6.2.2. *Sed est magnum illud quidem verum tamen multiplex pueri ingenium.*

²⁴⁸ id. 6.3.8, 6.7.1.

²⁴⁹ Christes 1979, 109.

²⁵⁰ Cic. *Ad fam.* 4.13.3.

²⁵¹ Christes 1979, 109.

²⁵² Bonner 1977, 105.

Samassa helmikuussa 50 eKr. kirjoitetussa kirjeessä, jossa Cicero kertoo Atticukselle kuulumisia pojista, on lyhyitä kommentteja myös Ciceron ja Atticuksen yhteisistä tuttavista. Yksi kommentti koskee henkilöä nimeltä Amianos, josta Cicero välittää Atticukselle myös Dionysioksen kommentin: ”*Amianoksen suhteen Dionysios ei usko olevan toivoa.*”²⁵³ Kyseistä Amianosta ei mainita missään muualla. Hän on kenties ollut Atticuksen karannut orja tai Atticuksen velallinen.²⁵⁴ Viittaus Amianokseen antaa pienen esimerkin siitä, millaisista asioista Cicero ja Dionysios ovat keskustelleet. Tässä asiassa Cicero on ilmeisesti kysynyt myös Dionysioksen mielipidettä, ehkä Dionysios on tuntenut Amianoksen paremmin, varsinkin jos kyseessä on ollut Atticuksen talouteen kuulunut henkilö.

Saman vuoden keväällä Cicero kertoo Atticukselle ongelmistaan *De re publican* kirjoittamisessa.²⁵⁵ Cicero oli käyttänyt 300-luvulla eKr. elänyttä kreikkalaista filosofia Dikaiarkhosta lähteenään, eikä ollut varma olivatko Dikaiarkhoksen Peloponnesosta koskevat maantieteelliset tiedot luotettavia. Tässä asiassa hän kääntyi Dionysioksen puoleen, joka asiaa pohdittuaan tuli siihen tulokseen, että Dikaiarkhoksen voi luottaa. Se, että Cicero kysyi Peloponnesoksen maantieteestä Dionysiokselta, viittaisi siihen, että Dionysioksella oli asiasta enemmän tietämystä kuin Cicerolla. Ciceron kirjeestä käy myös ilmi, että Dionysios arvosti Dikaiarkhosta erittäin paljon, ja kenties senkin vuoksi Cicero kysyi Dionysioksen mielipidettä tässä asiassa. Cicero luotti Dionysioksen näkemykseen, ja kertoo Atticukselle lopulta siteeranneensa Dikaiarkhosta sanatarkasti.²⁵⁶

Saman vuoden joulukuussa Cicero kysyi neuvoa Dionysiokselta kielioppiasianssa.²⁵⁷ Cicero pohti pitääkö Pireuksen eteen lokatiivimuodossa laittaa prepositiosta vai ei, joka taas riippui siitä määritelläänkö Pireus kaupungiksi vai paikkakunnaksi. Atticus oli ilmeisesti edellisessä kirjeessään huomauttanut tästä Ciceron kirjoitusvirheestä.²⁵⁸ Tämäkin pohdinta liittyi mahdollisesti *De re publican* kirjoittamiseen.²⁵⁹ Cicero vastasi Atticuksen huomautukseen puolustamalla omaa näkemystään, hän oli myös konsultoinut asiassa Dionysiosta ja Nicias Cousia, joka tuolloin oli käymässä Ciceron luona: ”*Meidän Dionysioksemme ja meidän kanssamme oleva Nicias Cous ovat*

---

²⁵³ Cic. *Ad Att.* 6.1.13. *De Amiano, spei nihil putat esse Dionysius.*

²⁵⁴ Shackleton Bailey 1968a, 246.

²⁵⁵ Cic. *Ad Att.* 6.2.3; Shackleton Bailey 1968a, 256; Treggiari 1969, 149.

²⁵⁶ Cic. *De rep.* 2.8: ”*nam et ipsa Peloponnesus fere tota in mari est nec praeter Philiuntios ulli sunt quorum agri contingant mare.*” Shackleton Bailey 1968a, 256.

²⁵⁷ Cic. *Ad Att.* 7.3.10.

²⁵⁸ Shackleton Bailey 1968a, 296.

²⁵⁹ Treggiari 1969, 149.

sitä mieltä, että *Pireus ei ole kaupunki*.”²⁶⁰ Kirjeessä mainittu Nicias Cous oli ilmeisesti grammatikkona toiminut Ciceron ystävä.²⁶¹ Missään lähteissä ei ole mainittu, että hän olisi kuitenkaan opettanut Marcusta ja Quintusta.

Jo kesäkuussa 55 eKr. Cicero kirjoitti Atticukselle, etteivät häneltä ja Dionysiokselta keskustelunaiheet lopu. Valitettavasti edellä olevat kolme kirjettä ovat ainoat esimerkit, joita Cicero antaa näistä hänen ja Dionysioksen välisistä keskusteluista. Kaikki näissä kirjeissä ilmenneet keskustelunaiheet, yhteiset tuttavat, Kreikan maantiede ja kieliopilliset asiat, antavat kuitenkin joitakin esimerkkejä siitä, millaisista aiheista Dionysios ja Cicero keskustelivat. Maantieteelliset ja kieliopilliset kysymykset ovat varmaankin olleet sellaisia, joissa Dionysioksen oppineisuudelle on ollut käyttöä. Näissä esimerkeissä on mielenkiintoista se, että ne ovat kaikki ajalta, jolloin Cicero ja Dionysios olivat Kilikian matkalla. Cicero on siis ehtinyt prokonsulin tehtäviltään keskittyä myös muun muassa *De re publican* kirjoittamiseen.

Cicero palasi Kilikiasta vuonna 50 eKr. Yli vuoden kestäneellä komennuksellaan hän kirjoitti lukuisia kirjeitä Atticukselle, mutta ainoastaan viidessä kirjeessä hän on maininnut Dionysioksen. On mahdollista, että kaikki tältä ajalta olevat kirjeet eivät ole säilyneet. Kenties Dionysios on itse käynyt kirjeenvaihtoa Atticuksen kanssa, ja sen vuoksi Cicero ei ole nähnyt tarpeelliseksi kertoa Dionysioksen kuulumisia omissa kirjeissään. Cicero on myös ollut ilmeisen tyytyväinen Dionysiokseen, koska hän ei millään tavalla moiti tätä, ainoastaan toteaa poikien kertoneen tämän kiivasluonteisuudesta. Jos Dionysioksen käytöksessä olisi ollut jotain moitittavaa, Cicero olisi varmasti kertonut siitä hänen *patronukselleen* Atticukselle.

Cicero saapui Italiaan joulukuussa 50 eKr. Heti saavuttuaan Italian puolelle Cicero päästi Dionysioksen lähtemään Atticuksen luo, ja antoi Dionysiokselle kirjeen vietäväksi Atticukselle. Kirjeessä hän kehuu Dionysiosta jälleen vuolassanaisesti: ”*Lähetän luoksesi Dionysioksen, joka palaa kaipauksesta luoksesi, enkä totta vieköön mielelläni, mutta oli pakko suostua. Olen oppinut tuntemaan hänet oppineena, minkä kyllä jo ennestään tiesinkin, mutta myös nuhteettomana, erittäin kuuliaisena, innokkaana ylistämään myös minua, kelpo miehenä, ja etten näyttäisi ylistävän vapautettua, todella hyvänä miehenä.*”²⁶²

²⁶⁰ Cic. *Ad Att.* 7.3.10. *Et tamen Dionysius noster et qui est nobiscum Nicias Cous non rebatur oppidum esse Piraeae.*

²⁶¹ Nicias Cousista myös esimerkiksi Cic. *Ad fam.* 9.10. ja Suet. *De gramm.* 14. Kyseessä on tuskin sama henkilö kuin samanniminen Kosin tyranni. Nimi oli aika yleinen, lähteistä tunnetaan ainakin kolme samannimistä samaan aikakauteen sijoittuvaa henkilöä. Shackleton Bailey 1968a, 297; Rawson 1985, 71.

²⁶² Cic. *Ad Att.* 7.4.1. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

Cicero kehuu sekä Dionysioksen oppineisuutta että hänen moraalisia ominaisuuksiaan, ja korostaa varsinkin moraalisia ominaisuuksia, ja jälleen erityisesti Dionysioksen nöyryyttä ja kuuliaisuutta. Kehujensa lopuksi Cicero hillitsee itseään liioilta kehuilta, ettei liiaksi ylistäisi vapautettua. Tekstissä oleva sana *frugi* (*frugi hominem* – kelpo miehenä) on epiteetti, joka usein liitettiin juuri vapautettuihin tai orjiin, vaikka sanan käyttö ei rajoittunutkaan pelkästään näihin kahteen ihmisryhmään.²⁶³ Tässä yhteydessä Cicero on kenties kuitenkin tietoisesti käyttänyt kyseistä sanaa.

Cicero lähetti Atticukselle samoihin aikoihin vielä toisenkin kirjeen, jossa hän mainitsee Dionysioksen. Jos hän kirjoitti molemmat kirjeet samana päivänä,²⁶⁴ on mahdollista että Dionysios vei tämän jälkimmäisenkin kirjeen Atticukselle. Kirjeessä Cicero vastailee Atticuksen kysymyksiin, ja pyytää lopuksi Atticusta kääntymään muissa asioissa Dionysioksen puoleen.²⁶⁵ Kirjeestä ei paljastu, mitä nämä muut asiat olivat, mutta ilmeisestikin Dionysios on ollut tietoinen joistakin Ciceron ja Atticuksen välisistä asioista, ja toiminut tässä tapauksessa jos ei muuta niin viestinviejänä.

3.4. DIONYSIOKSEN JA CICERON VÄLIRIKKO

Koko Kilikian matkan aikana Dionysioksen ja Ciceron suhteessa ei vaikuta olleen mitään ongelmia. Dionysios opetti poikia ja toimi samalla Ciceron neuvonantajana erilaisissa asioissa. Heidän saavuttuaan Italiaan Dionysios kuitenkin halusi heti lähteä Atticuksen luo. Syynä on kenties ollut yksinkertaisesti vain Dionysioksen koti-ikävä, tai jokin kiireellinen asia, jota hän on halunnut heti päästä hoitamaan. On kuitenkin mahdollista, että pitkä yhdessäolo Kilikiassa oli jossain määrin hiertänyt Dionysioksen ja Ciceron välejä,²⁶⁶ ja Dionysios sen vuoksi halusi jättää Ciceron seuran heti heidän saavuttuaan Italian puolelle. Joka tapauksessa Kilikian komennuksen jälkeen Dionysioksen ja Ciceron välille syntyi vakava välirikko, joka on tässä luvussa tutkimukseni kohteena.

---

²⁶³ Shackleton Bailey 1968a, 299.

²⁶⁴ Molempien kirjeiden päiväys on epävarma, varmaa on vain se, että Cicero kirjoitti molemmat kirjeet joulukuun puolivälin tienoilla. Ensimmäinen kirje on mahdollisesti lähetetty Cumaesta ja jälkimmäinen Formiaesta, jolloin kirjeet on ilmeisesti lähetetty eri päivinä. Dionysios on kuitenkin todennäköisesti kulkenut samaa reittiä Ciceron kanssa, suoran tie Cumaesta Roomaan kulki Formiaen kautta. Shackleton Bailey 1968a, 299-300.

²⁶⁵ Cic. *Ad Att.* 7.5.3.

²⁶⁶ Christes 1979, 109.

3.4.1. KIITTÄMÄTÖN DIONYSIOS

Paluumatkallaan Kilikiasta Cicero sai kuulla huolestuttavia uutisia Roomasta, Caesarin ja Pompeiuksen välit olivat kiristyneet, ja sisällissodan uhka oli jo todellinen.²⁶⁷ Monen muun roomalaisen tavoin Ciceron oli päätettävä kumman puolelle asettua, Caesarin vai Pompeiuksen. Poliittisesti levottomassa tilanteessa Ciceron oli huolehdittava myös perheensä turvallisuudesta. Tässä muutoinkin tukalassa tilanteessa Cicero vielä riitaantui Dionysioksen kanssa. Heidän riitansa kehittyi lievistä loukkaantuneisuudesta ilmiriitaan, ja tässä luvussa tutkin niitä syitä, jotka johtivat riidan puhkeamiseen.

Joulukuun puolivälissä Cicero saapui tilalleen Formiaeen. Sinne hän sai vastauksen Atticukselle osoittamaansa kirjeeseen, jonka hän oli lähettänyt Dionysioksen mukana. Atticuksen kirjeen sisältö ei kuitenkaan tyydyttänyt Ciceroa. Hän oli ylistänyt Dionysiosta Atticukselle, eikä saanut kehuilleen riittävää kiitosta: ” *”Dionysios, mitä parhain mies, kuten minäkin tiedän hänen olevan, ja mitä oppinein ja sinua erittäin paljon rakastava, saapui Roomaan 16. joulukuuta, ja toi minulle kirjeitä sinulta.” Niin monta sanaa on Dionysioksesta kirjeessäsi, muttet kirjoita lisäksi vaikkapa että ”ja hän esitti kiitoksensa sinulle”. Ja hänen olisi varmasti pitänyt ne esittää, ja jos niin tapahtui, niin olisit sen hyväntahtoisuuttasi lisännyt kirjeeseen. Mutta minä en voi perua sanojani edellisessä kirjeessä olevan todistukseni vuoksi. Hän on siis todella hyvä mies; hän nimittäin teki hyvin siinä, että antoi minulle myös tuon tilaisuuden tutustua häneen tarkemmin.”*²⁶⁸

Cicero oli närkästynyt, koska hän oli niin vuolaasti kehunut Dionysiosta edellisessä kirjeessään, eikä Dionysios ollut pyytänyt Atticusta millään tavoin kiittämään häntä näistä kehuista. Cicero uskoi, että Atticus olisi ilman muuta välittänyt Cicerolle Dionysioksen kiitokset, joten kiitosten puuttuminen kirjeestä tarkoitti sitä, ettei Dionysios ollut kiittänyt Ciceroa lainkaan.

Seuraavassa kirjeessään Atticus vakuutteli Cicerolle Dionysioksen olevan ilman muuta kiitollinen Ciceron ylistävistä sanoista.²⁶⁹ Cicero oli yhä epäileväinen, mutta päätti lopulta luottaa ystävänsä sanaan: ”*Onko tarpeen niin suuresti vakuuttaa Dionysioksesta? Eikö viittaus sinulta saa minua uskomaan? Sinun väitiosi aiheutti minussa suuremman epäilyn, koska sinulla on tapana lujittaa ystävyksiä todistuksillasi, ja koska kuulin hänen puhuvan minusta eri tavalla eri ihmisille. Mutta*

²⁶⁷ Shackleton Bailey 1965a, 30; Taylor 1973, 68.

²⁶⁸ Cic. *Ad Att.* 7.7.1. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

²⁶⁹ Shackleton Bailey 1968a, 307.

*saat minut vakuuttuneeksi, että asia on juuri niin kuin kirjoitat. Niinpä minä suhtaudun häneen niin kuin sinä toivot minun suhtautuvan.*²⁷⁰

Ciceroa vaivasi edelleen se, että Atticus ei ollut aikaisempaan kirjeeseensä liittännyt Dionysioksen kiitoksia, vaikka olisi varmasti niin tehnyt, jos Dionysios olisi kiitokset esittänyt. Tässä kirjeessä Cicero tuo myös esille sen, että hän on kuullut Dionysioksen puhuvan Cicerosta eri tavoin eri ihmisille. Mitään tarkennusta kirjeessä ei tähän asiaan ole, joten ei ole tietoa mistä Ciceroa koskevista asioista Dionysios on puhunut. Kehuessaan Dionysiosta Cicero oli useaan kertaan maininnut yhtenä Dionysioksen hyvänä puolena juuri sen, että hän puhuu aina ylistävästi sekä Atticuksesta että myös Cicerosta,²⁷¹ joten uutinen Dionysioksen ”juoruilusta” on varmasti loukannut häntä.

Tammikuussa 49 eKr. Roomaan kantautui uutinen, että Caesar oli ylittänyt Rubicon-joen ja lähestyi kaupunkia. Monet kaupunkilaiset pakenivat uutisen säikäyttämänä Roomasta, varsinkin kun myös Pompeius lähti kaupungista. Atticus jäi kuitenkin Roomaan.²⁷² Myös Cicero pohti poliittista tilannetta ja perheensä kohtaloa: ”*Epäröin mitä tehdä meidän Cicerojemme²⁷³ kanssa; sillä toisinaan minusta näyttää, että olisi parempi lähettää heidät Kreikkaan.*”²⁷⁴

Cicero ei tässä vaiheessa uskonut että sota leviäisi Kreikkaan asti, niin kuin myöhemmin kävi, kun Pompeius pakeni Kreikkaan. Hän arveli, että jos Pompeius lähtee Italiasta, niin hän menee toiseen suuntaan, eli Espanjaan.²⁷⁵ Sen vuoksi Cicero arveli, että poikien vieminen Kreikkaan olisi heidän kannaltaan turvallisin vaihtoehto.

Cicero oli huolissaan myös tyttärestään Tulliasta ja vaimostaan Terentiasta, ja kysyi Atticuksen mielipidettä siitä, mitä hänen pitäisi tehdä, niin että tärkeimpänä näkökohtana olisi turvallisuus, ja toiseksi tärkeimpänä yleinen mielipide, ”*niin ettei minua kritisoida siitä, että haluan heidän jäävän Roomaan, kun muu kunnan väki lähtee pakomatalle.*”²⁷⁶

---

²⁷⁰ Cic. *Ad Att.* 7.8.1. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

²⁷¹ id. 5.9.3, 6.1.12, 7.4.1.

²⁷² Shackleton Bailey 1965a, 32.

²⁷³ Marcus ja Quintus.

²⁷⁴ Cic. *Ad Att.* 7.13.3. *Itaque de Ciceronibus nostris dubito quid agam; nam mihi interdum amandandi videntur in Graeciam.*

²⁷⁵ Shackleton Bailey 1968b, 305; Cic. *Ad Att.* 7.17.1.

²⁷⁶ Cic. *Ad Att.* 7.13.3. *...ne reprehendamur quod eas Romae velimus esse in communi bonorum fuga.*

Cicero ei itse ollut tässä vaiheessa Roomassa, joten hänen huolensa vaimon ja tyttären tilanteesta on helppo ymmärtää. Senaatti oli alkanut valmistautua mahdolliseen tulevaan sisällissotaan, ja sitä varten Italia oli jaettu pienempiin alueisiin, joille kullekin määrättiin oma päällikkö. Capuan²⁷⁷ alue oli annettu Ciceron vastuulle.²⁷⁸ Cicero kuitenkin uskoi että Tullian silloinen aviomies P. Cornelius Dolabella kykeni huolehtimaan Tullian ja Terentian turvallisuudesta Roomassa.²⁷⁹

Helmikuussa 49 eKr. Tullia ja Terentia saapuivat Ciceron luo Formiaeen, ja Cicero arveli, että heidän ja poikien on parasta jäädä sinne. Cicero itse oli lähdössä seuraavana päivänä Capuaan.²⁸⁰ Cicero odotti myös Dionysioksen palaavan taas takaisin luokseen: ”*Unohdin aiemmin kirjoittaa sinulle Dionysioksesta; mutta päätin odottaa Caesarin vastausta, että jos palaamme Roomaan, hän odottaisi meitä siellä, mutta jos tulomme viivästyy, käymme noutamassa hänet. Kaiken kaikkiaan tiedän mitä hänen on pitänyt tehdä pakoni aikana, mitä oli tuleva hänen kaltaiseltaan oppineelta mieheltä ja ystävältä, varsinkin kun häneltä kysyttiin, mutta tässä asiassa odotan liikaa kreikkalaisilta. Katso kuitenkin, ettet toimi hänen tahtoansa vastaan, jos minun täytyy lähettää hakemaan häntä, minkä toivon olevan tarpeetonta.*”²⁸¹

Cicero vaikuttaa edelleen olevan loukkaantunut Dionysiokseen. Ei ole tietoa, siitä millaisia tehtäviä Dionysioksen on ollut tarkoitus Ciceron puolesta Roomassa hoitaa. Paolla Cicero tarkoittaa sitä, ettei hän silloisessa poliittisesti levottomassa tilanteessa uskaltanut palata Roomaan. Tässäkin kirjeessä Cicero kuitenkin vielä toteaa Dionysioksen oppineisuuden, ja ensimmäistä kertaa Atticukselle kirjoittamissaan kirjeissä kutsuu Dionysiosta ystäväkseen. Tosin tässä ystävä-sanalle ei ehkä ole syytä antaa liian suurta merkitystä, koska patronukset usein kutsuivat vapautettujaan kohteliaasti ystäviksi, klientti-sanaa käytettiin harvemmin.²⁸²

Tässä kirjeessä Cicero myös viittaa Dionysioksen kreikkalaisuuteen. Viittaus on melko halveksuva, mutta sen voi ainakin osittain laittaa Ciceron suuttumuksen piikkiin. Christes arvioi, että Cicero ei tässä niinkään moiti tehtävien tekemättä jättämisestä Dionysiosta itseään, vaan hänen kreikkalaista alkuperäänsä.²⁸³ Roomalaisten keskuudessa kreikkalaisiin yhdistettiin erilaisia stereotyyppisiä ominaisuuksia, niin kuin kaikkiin muihinkin kansoihin. Kreikkalaisten huonoina puolina nähtiin

---

²⁷⁷ Roomalainen kaupunki Campaniassa.

²⁷⁸ Taylor 1973, 73.

²⁷⁹ Cic. *Ad Att.* 7.13.3.

²⁸⁰ id. 7.18.1. Tullian ja Terentian mukana saapui mahdollisesti myös Quintuksen entinen vaimo Pomponia. Shackleton Bailey 1968b, 314.

²⁸¹ Cic. *Ad Att.* 7.18.3. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

²⁸² Rawson 1985, 38 ja 67.

²⁸³ Christes 1979, 115.

muun muassa tietynlainen kevytmielisyys ja laiskuus,²⁸⁴ joihin Cicero tässä kenties viittaa. Ciceron kommentti siitä ettei Atticuksen tulisi toimia Dionysioksen tahtoa vastaan, tarkoittaa sitä, että Cicero ei halunnut Dionysioksen huolestuvan, niin kauan kuin Ciceron omat liikkeet olivat epävarmoja.²⁸⁵

Ciceron palattua Capuasta Formiaeen pari viikkoa myöhemmin, hän totesi, että on sopiva hetki pyytää Dionysiosta saapumaan hänen luokseen: ”Niin kauan kuin arvelin olevani liikkeellä, en halunnut olla Dionysiokselle vaivaksi; enkä vastannut useisiin mainintoihisi hänen kuuliaisuudestaan, koska odotin päivää päivältä, että päättäisin mitä tehdä. Nyt minusta näyttää siltä, että pojat ilmeisesti viettävät talven Formiaessa.”²⁸⁶

Koska pojat olivat jäämässä talven ajaksi Formiaeen, Cicero katsoi, että oli sopiva hetki kutsua Dionysios takaisin opettamaan poikia. Cicero ei vaikuta missään vaiheessa ajatelleen sellaista mahdollisuutta, ettei Dionysios enää tulisikaan hänen luokseen. Kirjeissään Cicero pohtii vain sitä, milloin ja minne Dionysioksen olisi parasta tulla.

Dionysioksella oli kuitenkin toisenlaisia suunnitelmia. Hän vastasi kieltävästi Ciceron pyyntöön, mikä sai Ciceron kirjoittamaan Atticukselle erittäin raivoisan kirjeen: ”Dionysiosta, enemmän sinun ystävääsi kuin meidän, ja jonka tavat olen oppinut tuntemaan riittävän hyvin, ja kuitenkin asetuin mieluummin sinun mielipiteesi taakse kuin omani, ei edes sinun todistelusi, joita hänestä usein minulle olet antanut, ole saanut häntä luopumaan ylimielisyydestä, jonka aiheutti muuttunut kohtaloni; jota kohtaloo minä aion hallita järkeillä liikkeillä, niin paljon kuin inhimillisillä toimilla on mahdollista. Minulta hän on saanut kaiken mahdollisen kohteliaisuuden ja myöntyvyyden; vaikka veljeni Quintus ja muut ihmiset ovat pitäneet mielipidettäni huonona, olen silti ylistänyt häntä, ja on parempi opettaa Cicerojamme minun työni ohessa, kuin minun etsiä toinen opettaja; ja kirje jonka hänelle lähetin, kautta Herkuleen, kuinka paljon siinä oli kunnioitusta ja rakkautta! Olisin voinut olla pyytämässä luokseni Dikaiarkhosta tai Aristoksenosta,²⁸⁷ enkä kaikkein puheliainta ja vähiten sopivaa opettamaan. Mutta hänellä on hyvä muisti: hän tulee huomaamaan, että minulla on parempi. Hän vastasi kirjeeseeni siten, miten en itse vastaisi kenellekään, jonka asiaa en ottaisi

---

²⁸⁴ Wardman 1976, 7-9.

²⁸⁵ Cicero ei selitä miten Atticuksen olisi vältettävä toimimasta vastoin Dionysioksen tahtoa, jos häntä pitäisi lähteä hakemaan. On mahdollista, että kyseisessä lauseessa on jokin tekstin kopioijien tekemä kirjoitusvirhe. Shackleton Bailey 1968b, 315.

²⁸⁶ Cic. *Ad Att.* 7.26.3. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

²⁸⁷ Sama Dikaiarkhos, jota Cicero käytti *De republican* lähteenä. Aristoksenos oli Dikaiarkhoksen aikalainen, joka tunnetaan erityisesti musiikkia koskevista kirjoituksistaan. Shackleton Bailey 1968b, 335.

ajettavaksi. Aina sanotaan 'jos pystyn', 'jollei joku aikaisempi juttu ole esteenä'; en ole koskaan antanut yhdellekään vastaajalle, oli hän kuinka alhainen, kurja, rikollinen tai vieras tahansa, niin suoraa kieltoa, kuin tämä melko ehdoton ei, jonka olen saanut Dionysiokselta. En ole koskaan kohdannut mitään näin kiittämätöntä; ja kiittämättömyys pitää sisällään kaikki viat. Mutta tämä on jo enemmän kuin riittävästi hänestä.”²⁸⁸

Tämän tunteen purkauksen lisäksi Ciceron kirjeessä ei juuri muuta asiaa ole. Cicero oli ilmeisesti saanut Dionysiokselta kirjeen, jossa tämä kieltäytyi tulemasta enää Ciceron luo opettamaan poikia. Cicero oli voimakkaan suuttumuksen vallassa, ja kirjeen melko sekava teksti viittaa siihen, että hän on kirjoittanut Atticukselle heti saatuaan Dionysioksen kirjeen. Cicero moitti Dionysiosta voimakkain sanoin, ja kokee erittäin loukkaavana Dionysioksen kiittämättömyyden Ciceroa kohtaan. Moitteita saavat myös Dionysioksen opetustaidot, joista Cicerolla oli tähän asti ollut pelkästään hyvää sanottavaa.

Ciceron kirjeestä on tulkittavissa, että hänen veljensä Quintus ja jotkut muutkin tuttavat olivat olleet Dionysiokseen tyytymättömiä jo aiemmin. Viittaus Dikaiarkhokseen ja Aristoksenokseen tarkoittaa sitä, että pyytäessään Dionysiosta luokseen Cicero puhui niin kauniisti, että kaunopuheisuutensa puolesta hän olisi voinut olla pyytämässä luokseen jopa Dikaiarkhosta tai Aristoksenosta,²⁸⁹ mutta sen sijaan hän tuhlassi kauniit sanansa puheliaaseen, juoruilevaan (*loquacissimum*) Dionysiokseen.

Tässä kohdin saattaa jälleen olla pieni viittaus kreikkalaisen luonteen stereotyyppioihin. Yhtenä kreikkalaisten huonona piirteenä pidettiin juuri juoruilua ja valehtelua. Tosin roomalaisten mielestä monilla muillakin kansoilla oli sama vika.²⁹⁰ Ciceron viittauksille Dionysioksen kreikkalaisuuteen ei saa kuitenkaan antaa liian suurta merkitystä Ciceron suhtautumisesta kreikkalaisiin. Cicero on kirjoittanut nämä kirjeet suuttumuksen vallassa, ja on kirjoittanut sen mitä juuri sillä hetkellä on ajatellut. Hän on halunnut loukata kirjeellään Dionysiosta, ja on sitä varten ottanut käyttöön kaikki retoriset keinot, myös Dionysioksen kreikkalaisuuden.

Cicero tuntui pitävän suurimpana syynä Dionysioksen kieltäytymiseen omaa tukalaa asemaansa Caesarin ja Pompeiuksen välissä. Cicero koki, että Dionysios halveksi häntä tämän vaikean tilanteen vuoksi. Ciceron asema on varmasti vaikuttanutkin Dionysioksen päätökseen. Ciceron

---

²⁸⁸ Cic. *Ad Att.* 8.4.1-2. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

²⁸⁹ Rawson 1985, 71.

²⁹⁰ Christes 1979, 115; Wardman 1976, 9.

tulevaisuudesta ei ollut varmuutta, eikä Dionysioskaan voinut siten olla varma, millainen tulevaisuus häntä Ciceron taloudessa odottaisi. Dionysios oli ollut jo pitkällä matkalla Ciceron kanssa Kilikiassa, joka oli ehkä jossain määrin rasittanut heidän suhdettaan; heidän saavuttuaan takaisin Italiaan Dionysios halusi heti palata Atticuksen luo.²⁹¹

Dionysioksen voi sanoa palvelleen yhtä aikaa kahta *patronusta*, Atticusta ja Ciceroa, mikä on varmasti ollut Dionysiokselle melko hankala tilanne. Hänen on täytynyt aina toisen luona ollessaan muistaa kiittää, ylistää ja lähettää terveisiä toiselle, niin että molemmat *patronukset* ovat pysyneet tyytyväisinä.²⁹² Ciceron ja Atticuksen välillä ei vaikuta kuitenkaan olleen minkäänlaista sitovaa sopimusta Dionysioksen suhteen, joka olisi velvoittanut Dionysiosta tulemaan takaisin Ciceron luo. Dionysioksen opetustyö Ciceron luona vaikuttaa perustuneen vapaaehtoisuuteen.²⁹³ Sen vuoksi Dionysioksella oli mahdollisuus vastata kieltävästi Ciceron pyyntöön.

Dionysios tuli vielä samana iltana käymään Ciceron luona, mutta sopua he eivät saaneet aikaiseksi. Cicero raportoi tapaamisesta heti Atticukselle: ”*Kun olin lähettänyt sinulle kirjeen Dionysioksesta ennen päivännousua, Dionysios itse tuli luokseni samana iltana, sinun kehotuksestasi, luulen, mitä muutakaan olettais? Hänellä on tapana katua, sen jälkeen kun on raivonnut. Mutta hän ei ole koskaan ollut hourupäisempi kuin tässä asiassa.*”²⁹⁴

Cicero kertoi kuulleen Dionysioksen lähteneen hänen luotaan kiroillen ja sadatellen. Ciceron suuttumus oli kuitenkin aamusta jo hiukan liehtynyt: ”*Mutta huomaa lempeyteni: laitan samaan nippuun sinun kirjeesi kanssa kovasanaisen kirjeen hänelle; haluan että se tulee minulle takaisin, ja vain tätä tarkoitusta varten olen lähettänyt Roomaan henkilökohtaisen orjani Pollexin. Ja kirjoitan sinulle, niin että jos sattumalta se tulee sinulle, pidä huoli, että se palautuu minulle, niin ettei se joudu hänen käsiinsä.*”²⁹⁵

Tässäkään kirjeessä ei ole juuri mitään muuta asiaa. Cicero ja Dionysios ovat kumpikin pitäneet oman näkemyksensä, ja tässäkin kirjeessä tulee taas esille Dionysioksen kiivasluonteisuus. Cicero on mahdollisesti lähettänyt tämän kirjeen yhtä aikaa edellisen kirjeen kanssa.²⁹⁶ Cicero ei tarkemmin selitä miksi hän lähettää kovasanaisen kirjeen Dionysiokselle, ja haluaa kirjeen kuitenkin

---

²⁹¹ Christes 1979, 109.

²⁹² Treggiari 1969, 120 ja 223-224.

²⁹³ Christes 1979, 109-110; Treggiari 1969, 120.

²⁹⁴ Cic. *Ad Att.* 8.5.1. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

²⁹⁵ *ibid.* Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

²⁹⁶ Shackleton Bailey 1968b, 459.

takaisin itselleen. Ciceron kirjeestä ei selviä tarkoittaako hän että Dionysios ensin lukisi kirjeen, ja sitten Ciceron orja Pollex toisi sen takaisin Cicerolle, vai tarkoittaako hän että Pollex toisi kirjeen heti takaisin, niin ettei Dionysios lukisi kirjettä ollenkaan. Ehkä Cicero ei ole kirjeen kovasanaisen sisällön vuoksi halunnut sen jäävän Dionysioksen haltuun. Koska Cicero kertoo Dionysiokselle osoitetusta kirjeestä myös Atticukselle, on hänen tarkoituksenaan voinut olla myös se, että nimenomaan Atticus lukisi kyseisen kirjeen.

Cicero ja Dionysios keskustelivat kuitenkin uudestaan ilmeisesti jo seuraavana päivänä.²⁹⁷ Molemmat olivat ehtineet hiukan tyyntyä, ja keskustelu sujui rauhallisemmissa merkeissä. Cicero raportoi tästäkin keskustelusta Atticukselle: ”*Kun Dionysios oli tullut luokseni vastoin odotuksiani, puhuin hänen kanssaan hyvin vapautuneesti; selitin hänelle tilanteen, ja pyysin häntä kertomaan mitä hänellä oli mielessään; ja sanoin etten vaadi häneltä mitään vastoin hänen tahtoaan. Hän vastasi, ettei tiedä missä tilanteessa hänen raha-asiansa ovat; toiset eivät olleet vielä maksaneet, toisilla ei vielä ollut maksupäivä. Hän sanoi myös jotain muuta orjistansa, josta syystä hän ei pysty olemaan meidän kanssamme. Täytyi hänen tahtonsa. Ciceron opettajana en päästänyt häntä menemään mielelläni, mutta kiittämättömänä ihmisenä päästin hänet menemään vastaan panematta. Halusin sinun tietävän, ja myös sen, mitä mieltä olen hänen tekemisistään.*”²⁹⁸

Kirjeessä ei ole mitään muuta tekstiä kuin yllä oleva teksti. Cicero on varmaankin kirjoittanut Atticukselle heti Dionysioksen lähdettyä. Ainoastaan tästä kirjeestä löytyy pientä viittausta Dionysioksen yksityiselämään. Kirjeestä selviää, että Dionysioksella on ollut omia orjia ja omia velallisia. Orjia tosin oli yleensä melko vaatimattomissakin talouksissa.²⁹⁹ Joka tapauksessa ongelmat velallisten ja orjien kanssa olivat Dionysioksen mukaan syynä siihen, ettei hän enää suostunut jäämään Ciceron palvelukseen.

Vaikka Cicero oli aiemmin haukkunut Dionysiosia epäpäteväksi, nyt hän kuitenkin myönsi, ettei mielellään päästäisi poikien opettajaa lähtemään. Dionysios oli opettanut poikia jo monta vuotta, ja jo siitä voi päätellä, että Cicero oli ollut hänen opetukseensa tyytyväinen. Lisäksi sen hetkisissä olosuhteissa oli todennäköisesti vaikea löytää uutta opettajaa Dionysioksen tilalle.³⁰⁰

---

²⁹⁷ *ibid.*

²⁹⁸ Cic. *Ad Att.* 8.10. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

²⁹⁹ Dixon 1992, 8.

³⁰⁰ Shackleton Bailey 1968b, 337.

Kirjeen lopussa Cicero kertoo vielä syyn, miksi hän tämän kirjeen kirjoitti: Hän halusi Atticuksen tietävän mitä mieltä hän on Dionysioksesta. Ciceron suuttumus Dionysiosta kohtaan vaikuttaa osittain olleen myös suuttumusta Atticusta kohtaan, olihan Dionysios juuri Atticuksen vapautettu. Cicero ja Atticus vaikuttavat molemmat olleen kiintyneitä Dionysiokseen, ja sen vuoksi Ciceron suuttumuksessa saattaa olla mukana myös mustasukkaisuutta. Dionysios oli heti heidän palattuaan Kilikiasta halunnut mennä Atticuksen luo, ja Cicero ehkä koki mustasukkaisuutta siitä, että Dionysios tuntui olevan kiintyneempi Atticukseen kuin Ciceroon.

3.4.2. YLIMIELINEN DIONYSIOS

Vaikka Cicero ja Dionysios olivatkin keskustelleet, ja periaatteessa selvittäneet välinsä, Ciceron suuttumus ei laantunut. Tässä kirjeessä käyn läpi Ciceron ja Dionysioksen riidan loppuvaiheita, ja tutkin myös mitä Dionysioksen ja Ciceron suhteen myöhemmistä vaiheista tiedetään. Luvun lopussa pohdin vielä Dionysioksen ja Ciceron suhdetta kokonaisuudessaan.

Maaliskuussa 49 eKr. Atticukselle kirjoitetussa kirjeessä hän ei edelleenkään voinut ymmärtää Dionysioksen käytöstä: ”*Olen ihmeissäni Dionysioksesta, jota kohdeltiin luonani kunniakkaammin kuin Panaitiosta Scipion luona; nyt hän halveksii minua nykyisessä tilanteessani. Vihaan häntä ja tulen vihaamaan; kunpa voisin rangaista häntä! Mutta hänen luonteensa tulee rankaisemaan häntä.*”³⁰¹ Kirjeessä on jälleen viittaus Dionysioksen kreikkalaisuuteen, Cicero rinnastaa hänet Scipio Aemilianuksen kreikkalaiseen seuralaiseen Panaitiokseen.³⁰² Cicero koki edelleen, että Dionysioksen kieltäytyminen johtui pelkästään Ciceron omasta tilanteesta, vaikka Dionysios oli aikaisemmin selittänyt hänelle kieltäytymisensä syitä.

Kirjeestä käy ilmi myös se, että Cicerolla ei ollut valtaa Dionysiokseen, ja hän toivoikin Atticuksen rankaisevan Dionysiosta. Atticus kuitenkin puolusti Dionysiosta, mikä sai Ciceron moittimaan myös Atticusta: ”*Kirjoitit että kirjoitin Dionysioksesta ankarammin kuin luonteeseeni sopii, katso kuinka vanhanaikainen olen: luulin sinun olevan tästä enemmän järkyttynyt kuin minun. Jos unohdetaan se, että mielestäni sinun pitäisi ottaa asiaksi tämä minuun kohdistunut vääräys, sitä paitsi hän tavallaan loukkasi sinuakin, kun hän oli niin julkea minua kohtaan. Mutta se on sinun asiaksi, kuinka vakavasti otat tämän; en kuitenkaan tästä asiasta halua sinulle mitään taakkaa. Mutta minä olen*

---

³⁰¹ Cic. *Ad Att.* 9.12.2. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

³⁰² Christes 1979, 115.

*aina pitänyt häntä puolihulluna, ja nyt pidän häntä myös riettaana ja katalana, ei kuitenkaan enemmän minun vihamiehenäni kuin hänen itsensä.”*³⁰³

Cicero vihjaa, että Atticus oli jossain määrin vastuussa Dionysioksen käytöksestä, koska Dionysios oli hänen vapautettunsa, ja odotti Atticuksen olevan ankarampi Dionysiosta kohtaan.³⁰⁴ Cicero koki loukkaavana sen, että vapautettu oli kohdellut häntä niin kiittämättömästi ja ylimielisesti, ja tuon vapautetun orjan *patronus* ei kuitenkaan ryhtynyt asiassa riittäviin toimenpiteisiin Ciceron menetetyin kunnian ja ylpeyden palauttamiseksi. Christesin mukaan Atticus itse asiassa osoittaa tässä olevansa hyvä *patronus*, kun puolustaa omaa vapautettua.³⁰⁵

Dionysioksen asemaa perhehierarkiassa on vaikea arvioida Ciceron aikaisempien kirjeiden perusteella, mutta heidän välirikkonsa jälkeen Cicero tekee esimerkiksi tässä kirjeessä hyvin selväksi, että hän on hierarkiassa Dionysiosta ylempänä. Cicero ei kuitenkaan ole Dionysioksen oikea *patronus*, joten hän ei voi rangaista Dionysiosta vaikka haluaisikin. Vaikka vapautetun tai orjan ja *patronuksen* välille saattoikin syntyä hyvin läheinen suhde, niin heidän erilaiseen yhteiskunnalliseen asemaansa sillä ei ollut vaikutusta, ja kuten Dionysioksen ja Ciceron tapauksessa, juuri yhteiskunnallinen asema oli lopulta suhteen tärkein määrittelijä.

Ciceron ja Dionysioksen välienselvittely jatkui vielä tämänkin jälkeen. Toukokuussa 49 eKr. Dionysios tuli jälleen käymään Ciceron luona. Cicero ei ollut halukas vastaanottamaan Dionysiosta: *”En haluaisi että Dionysios tulee luokseni; Tulliani kirjoitti siitä minulle. Mutta ajankohta on huono, enkä haluaisi muiden kuin ystävien näkevän meidän vaikeuksiamme, varsinkin kun ne ovat niin vakavia. En kuitenkaan halua sinun olevan hänen vihamiehensä minun nimeni tähden.”*³⁰⁶

Tässä kirjeessä on ainut viite siitä, että Dionysios on ollut tekemisissä muidenkin perheenjäsenten kuin Ciceron ja poikien kanssa. Kirjeen perusteella Dionysios oli kertonut Ciceron tyttärelle Tullialle olevansa menossa tapaamaan Ciceroa. Missään lähteissä ei ole mainintaa siitä, että Dionysios olisi opettanut Tulliaa. Cicero kirjoittaa Atticukselle, ettei hän haluaisi *muiden kuin ystävien* näkevän hänen vaikeuksiaan, eli Cicero ei katsonut Dionysioksen kuuluvan ystäviensä joukkoon.

---

³⁰³ Cic. *Ad Att.* 9.15.5. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

³⁰⁴ Shackleton Bailey 1968b, 391.

³⁰⁵ Christes 1979, 112.

³⁰⁶ Cic. *Ad Att.* 10.2.2. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

Dionysios kertoi myös Atticukselle aikeestaan mennä Ciceron luo, joka Tullian tavoin ilmoitti siitä Cicerolle. Dionysioksen vierailun jälkeen Cicero raportoi tapaamisesta heti Atticukselle: ”*Olin juuri lähettänyt sinulle kirjeen erilaisista asioista, kun Dionysios saapui luokseni aikaisin aamulla; enkä olisi ainoastaan tarjonnut hänelle sovintoa, vaan olisin ollut valmis antamaan kaiken anteeksi, jos hän olisi ollut sillä mielellä, josta sinä kirjoitit minulle. Sinun kirjeessäsi, jonka sain Arpinumiin³⁰⁷, oli nimittäin niin, että hän tulee ja tekee mitä haluan. Minä halusin, tai pikemminkin toivoin, että hän jäisi luoksemme. Ja koska hän, kun oli tullut Formiaeen, suoraan oli hylännyt minut, minulla oli tapana kirjoittaa hänestä ankarasti. Mutta hänellä oli hyvin vähän sanottavaa, ja pääasiana oli se, että antaisin hänelle anteeksi; häntä pidättelivät hänen omat asiansa, eikä hän voinut kulkea meidän kanssamme. Vastasin lyhytsanaisesti, mutta loukkaannuin syvästi, ymmärsin hänen halveksivan meidän kohtaloamme. Mitä mieltä olet? Ehkä ihmettelet: Tämän ajan suurista tuskista tämä on yksi suurimmista. Haluaisin että hän pysyy ystävänäsi; ja kun toivon tätä sinulle, toivon että olet onnellinen; sillä se kestää vain yhtä kauan.*”³⁰⁸

Kirjeen viimeisellä lauseella Cicero tarkoittaa sitä, että onnellisuutta kestää vain niin kauan kuin ystävyyttä. Atticus on ilmeisesti tässä vaiheessa antanut Ciceron ymmärtää, että Dionysios saattaisi sittenkin palata Ciceron luo. Atticus ja Dionysios ovat varmasti keskustelleet tästä tilanteesta, ja Dionysios on kenties Atticusta miellyttääkseen sanonut jotain sen tapaista. Tai sitten Cicero on ymmärtänyt Atticuksen kirjeen väärin. Vaikka Cicero oli haukkunut Dionysiosta jo monissa kirjeissään, hän oli silti valmis antamaan kaiken anteeksi ja ottamaan Dionysioksen takaisin.

Tästäkin kirjeestä saa sen vaikutelman, että Cicero ei uskonut Dionysioksen omien asioiden hoidon olevan todellinen syy tämän kieltäytymiseen Ciceron palveluksesta, vaan syynä oli nimenomaan Ciceron sen hetkinen tukala poliittinen tilanne Caesarin ja Pompeiuksen välissä. Dionysios vaikuttaa kuitenkin olleen aidosti pahoillaan, koska kävi useampaan otteeseen hieromassa sovintoa Ciceron kanssa.

Ciceron voimakas suuttumus ja pitkävihaisuus saavat ihmettelemään, miksi Dionysios oli Cicerolle niin tärkeä. Ciceron poliittinen tilanne oli vaikea, silti hän toteaa Atticukselle, että ”*Tämän ajan suurista tuskista tämä on yksi suurimmista.*” Ciceron kirjeiden perusteella Dionysios oli kuitenkin vain Ciceron ystävän vapautettu, jonka pääasiallisena tehtävänä oli toimia Ciceron pojan ja

---

³⁰⁷ Arpinum on tässä mahdollinen Ciceron muistivirhe. Katso Shackleton Bailey 1968b, 400.

³⁰⁸ Cic. *Ad Att.* 10.16.1. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

veljenpojan opettajana. Ehkä Dionysioksen ja Ciceron suhde on ollut läheisempi, ja Dionysioksella on Ciceron perheessä ollut muitakin tehtäviä, kuin mitä Ciceron kirjeistä on tulkittavissa.

Tämän Dionysioksen vierailun jälkeen Cicero ei kirjoittanut Dionysioksesta mitään neljään vuoteen, joten ei ole tietoa mitä heidän välillään on näiden vuosien aikana tapahtunut. Cicero mainitsee Dionysioksen seuraavan kerran kirjeessään Atticukselle toukokuussa 45 eKr.: ”*Meidän Dionysioksemme valittaa kovin, ja kuitenkin oikeutetusti, onhan hän ollut oppilaistaan erossa niin kauan. Hän kirjoitti minulle pitkän kirjeen, uskon että samoin sinulle. Kuitenkin minusta näyttää, että hän on poissa vielä pitkään. Enkä toivoisi niin; kaipaam häntä kovin.*”³⁰⁹

Vaikuttaa siltä, että Dionysios ja Cicero olivat päässeet jonkinlaiseen sovintoon jossain vaiheessa noiden neljän vuoden aikana. Koska Cicero arvelee Dionysioksen kirjoittaneen kirjeen myös Atticukselle, Dionysios on siis oleskellut tähän aikaan jossain muualla kuin Atticuksen luona. Hänen olinpaikkansa ei kuitenkaan ole tiedossa.³¹⁰ On mahdollista, että Dionysios oli ollut oppilaistaan Marcuksesta ja Quintuksesta erossa koko tuon neljän vuoden ajan.³¹¹ Hän ei ilmeisesti enää opettanut poikia, eikä hänestä siten tullut samanlaista ohjaajaa ja neuvonantajaa oppilailleen kuin esimerkiksi Polybioksesta tuli Scipio Aemilianukselle. Tasavallan ajan lopulla oli tapana lähettää ylimystöperheiden pojat opiskelemaan Kreikkaan,³¹² ja sinne Ciceron poika Marcuskin lähti opiskelemaan keväällä 45 eKr.³¹³

Saman vuoden heinäkuussa Cicero odotti Atticusta saapuvaksi Roomaan, ja Atticukselle osoitetussa kirjeessä on viimeinen maininta Dionysioksesta: ”*Joka tapauksessa en halua sinun uuvuttavan itseäsi matkustamalla; annan jopa anteeksi Dionysiokselle.*”³¹⁴ Ei ole tietoa siitä, mitä tämä Ciceron huomautus Dionysiokselle anteeksi antamisesta tarkoittaa. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Dionysios on tähän aikaan ollut taas Atticuksen luona.³¹⁵

Vuonna 43 eKr. Cicero mainitsee Dionysioksen vielä kirjeessään.³¹⁶ Ei ole kuitenkaan ollenkaan varmaa onko kyseessä juuri M. Pomponius Dionysios.³¹⁷ Cicero kertoo T. Pinariuksen hoitavan nyt

---

³⁰⁹ id. 13.2b. Latinankielinen alkuperäisteksti liitteessä 2.

³¹⁰ Shackleton Bailey 1966, 350.

³¹¹ Christes 1979, 13.

³¹² Rawson 1986, 39.

³¹³ Esimerkiksi Cic. *Ad Att.* 12.32; *De off.* 1.1.

³¹⁴ Cic. *Ad Att.* 13.33a.1. *Te tamen in via confici minime volo; quin etiam Dionysio ignosco.*

³¹⁵ Christes 1979, 113.

³¹⁶ Cic. *Ad fam.* 12.24.3.

³¹⁷ Rawson 1985, 71.

Dionysioksen liikeasioita. T. Pinarius oli Ciceron ja Quintus Ciceron *procurator*.³¹⁸ *Procuratorin* tehtävänä oli hoitaa patronusten ja heidän vapautettujensa liikeasioita. Tässä vaiheessa T. Pinarius siis vaikuttaa hoitaneen Dionysioksen liikeasioita. Dionysioksen liikeasioiden luonteesta Ciceron kirjeissä ei kerrota sen tarkemmin.³¹⁹

Tämän jälkeen Ciceron kirjeissä ei ole enää yhtään mainintaa Dionysioksesta, eikä Dionysioksen myöhemmistä vaiheista tiedetä siten mitään. Viimeisten mainintojen perusteella vaikuttaa siltä, että Cicero ja Dionysios ovat kuitenkin olleet ainakin jonkin verran yhteydessä. Vakava välirikko ei siten vaikuta katkaisseeseen heidän suhdettaan kokonaan.

Dionysios ja Cicero tutustuivat toisiinsa Atticuksen kautta, Dionysios oli Atticuksen vapautettu, ja Cicero oli Atticuksen ystävä. Sen vuoksi Dionysioksen ja Ciceron suhdetta tutkittaessa on oikeastaan tutkittava kaikkia näiden kolmen ihmisen välisiä suhteita: Dionysioksen ja Ciceron, Ciceron ja Atticuksen, Atticuksen ja Dionysioksen. Ciceron ja Dionysioksen välillä on ilmeisesti ollut tuttavuussuhde jo ennen Dionysioksen siirtymistä Ciceron palvelukseen. Cicero ja Atticus vaikuttavat molemmat olleen kiintyneitä Dionysiokseen. Dionysios kuitenkin vaikuttaa olleen enemmän kiintynyt Atticukseen, josta Cicero on kenties ollut mustasukkainen Atticukselle.

Jostain syystä, jota lähteistä ei ole mahdollista täysin selvittää, Dionysios oli Cicerolle hyvin tärkeä henkilö. Lähteistä on tulkittavissa, että Cicero on ollut hyvin tyytyväinen Dionysioksen opetustyöhön, ja hyvän opettajan menettäminen on varmasti harmittanut Ciceroa. Cicero tulkitsi Dionysioksen käytöksen kiittämättömäksi ja ylimieliseksi, ja siten Dionysios käytöksellään loukkasi Ciceron kunniaa. On kuitenkin vaikea uskoa, että ainoastaan nämä olisivat olleet syynä Ciceron voimakkaaseen suuttumukseen, ja siihen, että hän jaksoi kirjeissään puida tätä välirikkoa joulukuusta 50 eKr. toukokuuhun 49 eKr. saakka.

---

³¹⁸ Cic. *Ad Att.* 6.1.23, 8.15.1 *Ad Q.Fr.* 3.1.22

³¹⁹ Christes 1979, 111-112, Treggiari 1969, 150.

4. TUTKIMUSTULOKSET

Kreikkalaisten yksityisopettajien tutkimisessa, kuten kaikessa muussakin historian tutkimuksessa, saatavilla olevat lähteet asettavat paljon rajoituksia. Kreikkalaisista yksityisopettajista kertovia lähteitä on melko vähän, ja nekin varsin rajallisia. Lähteiden niukkuudesta ja rajallisuudesta huolimatta näitä opettajia on kuitenkin mahdollista tutkia melko monestakin näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa olen keskittynyt kahden kreikkalaisen yksityisopettajan, Polybioksen ja Dionysioksen, tutkimiseen. Polybios ja Dionysios ovat ainutlaatuisia tapauksia kreikkalaisten yksityisopettajien joukossa; Polybios sen vuoksi, että hänet tunnetaan ennen kaikkea historioitsijana, ja Dionysios sen vuoksi, että kenestäkään muusta kreikkalaisesta yksityisopettajasta ei ole säilynyt yhtä paljon tietoa kuin hänestä. Polybioksen ja Dionysioksen opettajuudesta ei siten voi tehdä kovin laajoja kaikkia kreikkalaisia yksityisopettajia koskevia päätelmiä, mutta juuri heidän ainutlaatuisuutensa tekee heistä mielenkiintoisia tutkimuksen kohteita.

Olen tutkinut Polybioksen ja Dionysioksen sidossuhteita yhden ihmissuhteen kautta. Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen sidossuhteita tutkiessani tarkastelussa on ollut opettajan ja oppilaan suhde. Dionysioksen ja Ciceron sidossuhteita tutkiessani tarkastelussa on ollut opettajan ja *patronuksen* suhde. Molemmissa tutkimukseni ihmissuhteissa kuvaajana on vain suhteen toinen osapuoli, Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhteessa kuvaajana on Polybios, ja Dionysioksen ja Ciceron suhteessa kuvaajana on Cicero. Tutkimukseni tulokset kertovatkin nimenomaan siitä, millaisena tämä suhteen toinen osapuoli on suhteen nähnyt, ja millaisena hän on halunnut muiden sen näkevän.

Olen tutkinut Polybioksen ja Dionysioksen sidossuhteita kahdesta eri näkökulmasta. Ensimmäisenä näkökulmana ovat olleet sidossuhteiden eri tasot ja sidossuhteiden muuttuminen ajan myötä. Kreikkalaisella yksityisopettajalla oli roomalaisten ylimystöperheen jäseniin muunlaisiakin suhteita kuin pelkkä opettajuussuhde. Ennen opettajuutta oli usein jo olemassa tuttavuussuhde opettajan ja perheenjäsenten kesken. Pitkäaikaisen opetussuhteen myötä opettajan ja perheenjäsenten välille saattoi syntyä myös ystävyysuhde. Opettaja on toiminut myös perheenjäsenten neuvonantajana. Olen tutkinut millaisia erilaisia sidossuhteita Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen sekä Dionysioksen ja Ciceron välillä on ollut, mikä suhteen taso lähteissä korostuu, miten suhteet ovat ajan myötä muuttuneet, ja miten Polybioksen ja Dionysioksen sidossuhteet eroavat toisistaan. Olen myös tutkinut miten ja millaisilla sanoilla Polybios ja Cicero kuvaavat suhteen toista osapuolta.

Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhteesta on säilynyt lähdeaineistoa vähemmän mutta pidemmältä ajalta kuin Dionysioksen ja Ciceron suhteesta. Lähdeaineistossa on säilynyt Polybioksen kuvaus nuoresta Scipio Aemilianuksesta ja hänen kehityksestään esi-isiensä kaltaiseksi ja arvoiseksi valtiomieheksi. Polybios kuvaa nuoren Scipio Aemilianuksen ujona mutta määrätietoisenä nuorukaisena, joka suunnitelmallisesti kehittää itsestään arvostetun valtiomiehen.

Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhteessa kiinnitti huomioni erityisesti se, että Polybios ei missään kerro siitä, mikä oli hänen oma osuutensa Scipio Aemilianuksen kouluttamisessa. Polybios kertoo tarjoutuneensa Scipio Aemilianuksen opettajaksi ja ohjaajaksi, muttei kuitenkaan viittaa tähän tehtäväänsä missään muualla, vaikka heidän tuttavuutensa alkuaikoina heidän välillään on ollut ensisijaisesti juuri opetussuhde. Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen opetussuhteen tarkempi määrittely on siten jäänyt myöhempien historioitsijoiden tehtäväksi. Polybios on kuitenkin halunnut korostaa suhdetta nimenomaan ystävyysuhteena, ja hän on varmasti halunnut myöhempienkin sukupolvien tulkitsevan suhteensa Scipio Aemilianukseen niin.

Myöhemmin Polybios ja Scipio Aemilianus taistelivat yhdessä Karthagossa. Heidän suhteensa oli muuttunut opetussuhteesta neuvonantajasuhteeksi. Polybios kuvaa Scipio Aemilianuksen järkevänä ja kaukonäköisenä sotapäällikkönä. Polybioksen kuvaus Scipio Aemilianuksesta on siten kokonaisuudessaan johdonmukainen: ensin kuvaus Scipio Aemilianuksesta nuorukaisena, sitten kuvaus siitä, kuinka hän muokkasi itseään, ja lopuksi kuvaus tuon muokkauksen tuloksesta. Varsinkin kohtauksessa, jossa Scipio Aemilianus itkee Karthagon raunioilla, Polybios luo Scipio Aemilianuksesta omien ihanteidensa mukaisen – ja kenties myös Scipio Aemilianuksen ihanteiden mukaisen – kreikkalaisen heeroksen, jonka tarkoituksena on olla esikuvana tuleville sukupolville.

Kirjoittaessaan Scipio Aemilianuksen biologisesta perheestä, Aemiliuksista, Polybios korostaa erityisesti isän, Aemilius Paulluksen, ja pojan, Scipio Aemilianuksen, vaatimattomuutta ja jalomielisyyttä. Polybios katsoo, että tässä isä on myös ollut esimerkkinä pojalle. Missään vaiheessa Polybios ei moiti Scipio Aemilianusta, vaan antaa tästä kaikin puolin täydellisen kuvan. Polybioksen positiiviseen kuvaukseen on vaikuttanut hänen myönteinen suhtautumisensa Roomaan, roomalaisiin, ja erityisesti Aemiliuksiin. Polybioksen ylistävä kuvaus on klientin kuvausta isäntäperheestään. Toisaalta hän kuitenkin koko ajan korostaa omaa asemaansa Scipio Aemilianuksen läheisenä ystävänsä ja neuvonantajana.

Ciceron kuvaus suhteestaan Dionysiokseen on varsin erilainen kuin Polybioksen kuvaus Scipio Aemilianuksesta. Tähän vaikuttaa tietysti se, että lähteiden kirjoittajien, Polybioksen ja Ciceron yhteiskunnallinen asema verrattuna suhteen toiseen osapuoleen on ollut erilainen. Polybios on ollut lähinnä klientin asemassa suhteessa Scipio Aemilianukseen, kun taas Ciceron voi katsoa olleen *patronuksen* asemassa Dionysiokseen, vaikkei hän virallisesti Dionysioksen *patronus* ollutkaan.

Ciceron kuvaus Dionysioksesta on kaksijakoinen. Niin kauan kuin heidän suhteensa toimi, eli Dionysios teki sen mitä Cicero häneltä odotti, heidän välinsä olivat varsin sydämelliset. Cicero viihtyi Dionysioksen seurassa, arvosti hänen oppineisuuttaan, ja aivan erityisesti hän arvosti Dionysioksen nöyryyttä ja uskollisuutta sekä Atticusta että Ciceroa itseään kohtaan. Ciceron sanoissa on toki mukana myös ystävällistä retoriikkaa Atticusta kohtaan. Cicero on käyttänyt jonkin verran sanoja ja ilmaisuja, joita tasavallan ajan lopulla käytettiin erityisesti vapautetuista ja opettajista.

Kun Dionysioksen ja Ciceron välille syntyi riita, Ciceron antama kuva Dionysioksesta muuttui täysin. Cicero moitti Dionysiosta juuri päinvastaisista asioista kuin mistä hän oli tätä aikaisemmin kehunut. Ciceron mielestä Dionysios oli epäpätevä ja juoruileva, ja Cicero viittasi useaan otteeseen negatiivisessa mielessä Dionysioksen kreikkalaisuuteen. Kaikkein pahimpina piirteinä Cicero piti Dionysioksen kiittämättömyyttä ja halveksivaa asennetta.

Vaikka Cicero kirjoittaa Dionysioksesta lukuisissa kirjeissä, ei Dionysioksen opetustyöstä ole lopulta montakaan mainintaa, ja sen vuoksi kirjeistä ei löydy mitään tarkempaa tietoa Dionysioksen opetuksesta. Ciceron Dionysiosta koskevat maininnat on osoitettu Dionysioksen *patronukselle* Atticukselle, ja ne ovatkin sen vuoksi lähinnä toteamuksia Dionysioksen luonteesta ja käytöksestä, eli asioita, jotka vapautetun *patronusta* varmasti kiinnostavat. Riitatilanteessa Cicero kokikin loukkaavana myös sen, ettei Atticus ryhtynyt mihinkään toimenpiteisiin rangaistakseen Dionysiosta tämän käytöksestä Ciceroa kohtaan.

Kuten tutkimukseni johdannossa totesin, kreikkalainen yksityisopettaja oli paljon muutakin kuin opettaja, ja sen tämä tutkimukseni mielestäni hyvin osoittaa. Polybioksen ja Ciceron teksteissä puhutaan hyvin vähän opetussuhteesta, enemmän puhutaan suhteen muista tasoista.

Polybioksen ja Dionysioksen voi katsoa samalla tavoin hyötyneen oppineisuudestaan. Polybios sai jäädä Roomaan Aemiliusten luo, koska oli tutustunut Aemilius Paulluksen poikiin jo Kreikassa.

Polybios kertoo tuttavuuden alkaneen nimenomaan kirjojen lainaamisella ja niistä keskustelemalla. Polybioksen oppineisuuden on täytynyt tehdä jonkinlaisen vaikutuksen Scipio Aemilianukseen, koska hän otti Polybioksen mukaansa neuvonantajaksi vielä Karthagoonkin, jolloin Scipio Aemilianus on itsekin jo ollut kokenut sotapäällikkö. Samoin Dionysios saavutti asemansa Ciceron perheen yksityisopettajana nimenomaan oppineisuutensa vuoksi. Cicero arvosti Dionysioksen oppineisuutta ja opetustaitoja niin paljon, että piti hänet palveluksessaan usean vuoden ajan, ja olisi pitänyt vielä pitempäänkin, jos Dionysios olisi suostunut.

Polybioksella ja Dionysioksella on oppineisuutensa vuoksi ollut perheille varmasti myös statusarvoa. On kuitenkin vaikea arvioida tuon statusarvon suuruutta ja merkitystä. Kreikkalaisten yksityisopettajien statusarvo laskee vähitellen ajan myötä. Ciceron aikaan kreikkalaiset yksityisopettajat käytettiin roomalaisissa ylimystöperheissä jo hyvin yleisesti. Tämän kehityksen perusteella on mahdollista, että Polybioksen statusarvo Aemiliusten perheessä on kenties ollut hiukan suurempi kuin Dionysioksen statusarvo Ciceron perheessä. Polybioksen statusarvoa on varmasti kohottanut myös hänen korkea asemansa Kreikassa ennen hänen joutumistaan panttivangiksi. Toisaalta Dionysioksen statusarvoakaan ei voi väheksyä. Kun ottaa huomioon Ciceron aseman nousukkaana, on Dionysioksen ja muiden oppineiden läsnäolo Ciceron taloudessa varmasti ollut hänelle tärkeä tekijä statusarvon kohottamisessa.

Dionysioksen ja Ciceron välillä on ollut tuttavuussuhde, mutta lähteiden perusteella on vaikea arvioida muuttuiko se lopulta todelliseksi ystävyysuhteeksi. Tuttavuussuhde vaikuttaa joka tapauksessa syventyneen vuosien myötä. Dionysios toimi myös Ciceron neuvonantajana. Dionysioksen toimiminen Ciceron pojan ja veljenpojan opettajana on perustunut vapaaehtoisuuteen, ja sen vuoksi hän ei ole ollut velvollinen jatkamaan opetustyötä Kilikian matkan jälkeen. Dionysioksen opettajuus oli Atticuksen ystävydenosoitus Ciceroa kohtaan.

Atticus ja Cicero olivat molemmat kiintyneitä Dionysiokseen, ja Dionysios vaikuttaa olleen erityisen kiintynyt Atticukseen. Siten Dionysioksen ja Ciceron välirikossa ei ollut ainoastaan kyse Dionysioksen ja Ciceron suhteesta vaan näiden kaikkien kolmen miehen välisistä suhteista. Ciceron kirjeistä näkyy selvästi, että Dionysios oli hänelle tärkeä ihminen. Dionysioksen menettäminen sai Ciceron voimakkaan suuttumuksen ja mustasukkaisuudenkin valtaan monen kuukauden ajaksi. Kirjeistä ei kuitenkaan löydy mitään selvää syytä sille, miksi Dionysios oli Cicerolle niin tärkeä. Ciceron tyytyväisyys Dionysioksen monta vuotta kestäneeseen opetustyöhön, ja Ciceron kokema kiittämättömyys ja ylimielisyys Dionysioksen taholta vaikuttivat varmasti osaltaan Ciceron

voimakkaaseen suuttumukseen. Taustalla saattaa kuitenkin olla vielä muita syitä, jotka eivät näy Ciceron kirjeissä.

Polybioksen ja Dionysioksen sidossuhteet olivat sikäli samankaltaisia, että molemmat tunsivat jo entuudestaan sen perheen, johon he menivät opettajiksi, joten heillä oli jo valmiiksi tuttavuussuhde perheenjäsenten kanssa. Molemmilla oli perheessä opetussuhde, Polybioksella Scipio Aemilianukseen, Dionysioksella Ciceron poikaan ja veljenpoikaan. Molemmilla oli myös neuvonantajasuhde, Polybioksella Scipio Aemilianukseen, Dionysioksella Ciceroon. Dionysioksesta ei kuitenkaan tullut Ciceron pojalle ja veljenpojalle samanlaista elinikäistä ohjaajaa ja neuvonantajaa kuin Polybioksesta tuli Scipio Aemilianukselle.

Molemmilla oli mahdollisesti myös ystävyysuhde, Polybioksella Scipio Aemilianukseen ja Dionysioksella Ciceroon. Ystävyysuhteen arviointi on kuitenkin hankalaa varsinkin sen vuoksi, että suhteen määrittelijänä on lähteissä vain toinen osapuoli. Vaikka Polybios korostaa olleensa läheinen ystävä Scipio Aemilianuksen kanssa, meillä on tuon ystävyysuhteen olemassaolosta vain Polybioksen sana. Myöhemmät historioitsijat ovat tulkinneet Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhdetta juuri Polybioksen kertoman perusteella. Dionysios taas oli selvästikin Cicerolle tärkeä ihminen, mutta Cicero ei kuitenkaan juuri kuvaa suhdettaan Dionysiokseen ystävyysuhteenä, kehuessaan Dionysiosta hän enemmänkin vahvistaa ystävyysuhtettaan Atticukseen.

Toisena näkökulmana tutkimuksessani on ollut se, mihin opettaja perheen sisäisessä hierarkiassa sijoittui. Tämä tutkimuskysymys on mielestäni osoittautunut hankalaksi ainakin tällä tutkimusaineistolla. Kahden ihmisen välisen suhteen tutkiminen ei juurikaan ole antanut vastauksia siihen, mikä oli Polybioksen ja Dionysioksen asema perhehierarkiassa. Perheen sisäisen hierarkian tutkiminen vaatisi laajempaa ja syvempää perehtymistä Aemilianusten, Scipioiden ja Ciceron perheisiin, jotta saisi kunnollisen kuvan siitä, keitä kaikkia voidaan laskea kuuluvaksi näihin perheisiin, ja millaiset heidän keskinäiset suhteensa olivat. Siten olisi mahdollista luoda kokonaiskuvat näiden perheiden sisäisestä hierarkiasta, ja pohtia Polybioksen ja Dionysioksen asemaa niissä.

Polybioksen ja Dionysioksen asemaa perhehierarkiassa on kuitenkin mahdollista arvioida suhteessa Scipio Aemilianukseen ja Ciceroon. Polybioksen ja Dionysioksen asema oli siinä mielessä erilainen, että Polybios oli panttivanki, Dionysios vapautettu orja. Toisaalta heidän asemansa on ollut siinä mielessä samanlainen, että kummankaan ei voi katsoa olleen vapaa. Polybioksen panttivankeus esti

häntä palaamasta Kreikkaan, ja Dionysioksella oli vapautettuna omat velvollisuutensa *patronustaan* Atticusta kohtaan.

Polybios kuvaa suhteensa Scipio Aemilianukseen ensisijaisesti ystävyyssuhteena. Polybioksen kuvauksessa ei juuri tule ilmi ero näiden kahden miehen yhteiskunnallisessa asemassa, joka kuitenkin on ollut olemassa. Ainoastaan keskustelussaan nuoren Scipio Aemilianuksen kanssa Polybios viittaa Scipioiden yhteiskunnallisesti korkeaan asemaan verrattuna häneen itseensä. Koska Polybioksen ja Scipio Aemilianuksen suhteen kuvaajana on hierarkkisesti alempana oleva Polybios, on tietysti ymmärrettävää, ettei hän ole halunnut tuoda tuota hierarkkista asemaa esille, varsinkin kun hän on halunnut jälkipolvien näkevän suhteensa Scipio Aemilianukseen ensisijaisesti ystävyyssuhteena.

Cicero taas tekee varsin selväksi, että hänen yhteiskunnallinen asemansa on korkeampi kuin Dionysioksen. Tämä tulee ilmi varsinkin välirikon aikaan. Dionysios ei enää käyttäytyneen siten kuin kunnollisen vapautetun tuli käyttäytyä. Cicero odotti Dionysioksen käyttäytyvän samoin kuin vapautettu käyttäytyy omaa *patronustaan* kohtaan, vaikka Dionysioksen työskentely Cicerolle vaikuttaa perustuneen vapaaehtoisuuteen, eikä hänellä siten voi katsoa olleen velvoitteita Ciceroa kohtaan.

Sekä Polybioksen että Dionysioksen kohdalla on mielestäni kuitenkin selvää, että heidän asemansa perheen sisällä ajan myötä koheni. Heidän yhteiskunnallinen tai perhehierarkkinen asemansa ei muuttunut, mutta heidän merkityksensä perheen jäsenten elämässä muuttui. Polybioksesta tuli ajan myötä Scipio Aemilianuksen läheinen neuvonantaja, joka oli hänen mukanaan Karthagon taistelun ratkaisevilla hetkillä. Dionysioksesta tuli Cicerolle niin tärkeä ihminen, että hän murehti tämän menettämistä monta kuukautta.

Polybios ja Dionysios vaikuttivat monin eri tavoin Scipio Aemilianuksen ja Ciceron elämään ja ajatuksiin. Polybios loi Scipio Aemilianuksesta esikuvan tuleville sukupolville, esimerkiksi Cicerolle, joka käytti Scipio Aemilianusta ja Scipion piiriä teostensa henkilöihminä. Dionysioksen merkitys Cicerolle oli ehkä luultua suurempi. Polybios ja Dionysios ovat siten olleet yhtenä tärkeänä osatekijänä vaikuttamassa roomalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan kehitykseen.

LÄHDELUETTELO

LÄHTEET

Appianos

Iberica

Libyca

Cicero

Ad Atticum

Ad familiares

Ad Quintum fratrem

Brutus

De amicitia

De divinatione

De officiis

De re publica

De senectute

Cornelius Nepos, *Vitae*

Diodoros Sisilialainen, *Bibliotheke historike*

Livius, *Ab urbe condita*

Pausanias, *Periegesis tes Hellados*

Gaius Plinius Secundus, *Naturalis historia*

Plutarkhos

Aemilius Paullus

Cato maior

Cicero

Filopoimen

Lucullus

Moralia

Pseudo-Lucianos, *Macrobioi*

Polybios, *Historiai*

Seneca maior, *Controversiae*

Strabon, *Geografia*

Suetonius, *De grammaticis*

HAKEMISTOT

Pauly's Realencyclopädie 1894-1978 (RE). Druckenmüller, Stuttgart.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Astin, A. E. (1967). Scipio Aemilianus. Clarendon Press, Oxford.

Balsdon, J. P. V. D. (1979). Romans and aliens. Gerald Duckworth & Co. Ltd., London.

Bonner, Stanley (1977). Education in ancient Rome. From the elder Cato to the younger pliny. Methuen & Co. Ltd., London.

Bradley, K. R. (1991a). Remarriage and the structure of the upper-class Roman family. Teoksessa Marriage, divorce and children in ancient Rome. Edited by Beryl Rawson. Oxford University Press, Oxford et al., 79-98.

Bradley, Keith R. (1991b). Discovering the Roman family. Oxford University Press, Oxford & New York.

Christes, Johannes (1979). Sklaven und Freigelassene als Grammatiker und Philologen in antiken Rom. Forschungen zur antiken Sklaverei, Band 10. Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden.

Corbeill, Anthony (2001). Education in the Roman republic: Creating traditions. Teoksessa Education in Greek and Roman anitquity. Edited by Yun Lee Too. Brill, Leiden et al., 261-287.

Corbier, Mireille (1991). Divorce and adoption as familial strategies. Teoksessa Marriage, divorce, and children in ancient Rome. Edited by Beryl Rawson. Oxford University Press, Oxford et al., 47-78.

Dixon, Suzanne (1986). Family finances: Terentia and Tullia. Teoksessa The family in ancient Rome. New perspectives. Edited by Beryl Rawson. Croom Helm Ltd., London & Sydney, 93-120.

Dixon, Suzanne (1991). The sentimental ideal of the Roman family. Teoksessa Marriage, divorce, and children in ancient Rome. Edited by Beryl Rawson. Oxford University Press, Oxford et al., 99-113.

Dixon, Suzanne (1992). *The Roman family*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore & London.

Edwards, H. J. (1975). Introduction. *Teoksessa Polybius. The histories in six volumes. Vol 1. With an english translation by W. K. Paton*. Harvard University Press, Cambridge & William Heinemann Ltd., London (5.p.), 7-16.

Gardner, Jane F. (1998). *Family and familia in Roman law and life*. Oxford University Press, Oxford et al.

Griffith, Mark (2001). Public and private in early Greek institutions of education. *Teoksessa Education in Greek and Roman anitquity*. Edited by Yun Lee Too. Brill, Leiden et al., 261-287.

Lacey, W. K. (1980). *The family in classical Greece*. Thames and Hudson, Auckland.

Lindsay, Hugh (2001). Adoption and its function in cross-cultural contexts. *Teoksessa Childhood, class and kin in the Roman world*. Edited by Suzanne Dixon. Routledge, London & New York, 190-204.

Morgan, Teresa (1998). *Literate education in the Hellenistic and Roman worlds*. Cambridge University Press, Cambridge et al.

Pomeroy, Sarah B. (1998). *Families in classical and hellenistic Greece*. Oxford University Press, Oxford et al. (2.p.)

Powell, J. G. F. (1999). Introduction: Cicero's philosophical works and their background. *Teoksessa Cicero the philosopher. Twelve papers*. Edited by J. G. F. Powell. Oxford University Press, Oxford et al., (2.p.)

Rawson, Elizabeth (1985). *Intellectual life in the late Roman republic*. Gerald Duckworth & Co. Ltd., London.

Rawson, Beryl (1986). *The Roman family. Teoksessa The family in ancient Rome. New perspectives*. Edited by Beryl Rawson. Croom Helm Ltd., London & Sydney, 1-57.

Rawson, Beryl (1991a). Introduction. *Teoksessa Marriage, divorce, and children in ancient Rome*. Edited by Beryl Rawson. Oxford University Press, Oxford et al., 1-5.

Rawson, Beryl (1991b). Adult – child relationships in Roman society. *Teoksessa Marriage, divorce, and children in ancient Rome*. Edited by Beryl Rawson. Oxford University Press, Oxford et al., 7-30.

Rawson, Beryl (2003). *Children and childhood in Roman Italy*. Oxford University Press, Oxford et al.

Sacks, Kenneth (1981). *Polybius on the writing of history*. University of California publications, classical studies, vol. 24. University of California Press, Berkeley et al.

Saller, Richard P. (1997). *Patriarchy, property and death in the Roman family*. Cambridge University Press, Cambridge et al. (3.p.)

Shackleton Bailey, D. R. (1965a). Introduction. *Teoksessa Cicero's letters to Atticus*. Vol. 1. The Syndics of the Cambridge University Press, Cambridge, 3-101.

Shackleton Bailey, D. R. (1965b). Commentary. *Teoksessa Cicero's letters to Atticus*. Vol. 1. The Syndics of the Cambridge University Press, Cambridge, 275-405.

Shackleton Bailey, D. R. (1965c). Commentary. *Teoksessa Cicero's letters to Atticus*. Vol. 2. The Syndics of the Cambridge University Press, Cambridge, 137-226.

Shackleton Bailey, D. R. (1968a). Commentary. *Teoksessa Cicero's letters to Atticus*. Vol. 3. The Syndics of the Cambridge University Press, Cambridge, 187-312.

Shackleton Bailey, D. R. (1968b). Commentary. *Teoksessa Cicero's letters to Atticus*. Vol. 4. The Syndics of the Cambridge University Press, Cambridge, 295-427.

Shackleton Bailey, D. R. (1966). Commentary. *Teoksessa Cicero's letters to Atticus*. Vol. 5. The Syndics of the Cambridge University Press, Cambridge, 263-397.

Taylor, David (1973). Cicero and Rome. Inside the ancient world. Macmillan Education Ltd., Basingstoke & London.

Treggiari, Susan (1969). Roman freedmen during the late Republic. Oxford University Press, London.

Walbank, Frank William (1957). Historical commentary on Polybios. Vol 1. Introduction. Clarendon Press, Oxford.

Walbank, Frank William (1957-1979). Historical commentary on Polybios. Clarendon Press, Oxford. [<http://pace.cns.yorku.ca/York/york/showTextPolybius?version=Loeb>], luettu 13-17.2.2008.

Walbank, F. W. (1972). Polybios. University of California Press, Berkeley et al.

Walbank, F. W. (1979). Introduction. Teoksessa Polybius, The Rise of the Roman empire. Translated by Ian Scott-Kilvert. Selected with an introduction by F. W. Walbank. Penguin Books Ltd., Harmondsworth et al., 9-40.

Wallace-Hadrill, Andrew (2001). Emperors and houses in Rome. Teoksessa Childhood, class and kin in the Roman world. Edited by Suzanne Dixon. Routledge, London & New York, 128-143.

Wardman, Alan (1976). Rome's debt to Greece. Elek Books Ltd., London.

LIITE 1: KREIKKALAISIA YKSITYISOPETTAJIA

ATHENODOROS CORDYLION

C. Octavianuksen yksityisopettaja. Strabon 14.5.14; Plutarkhos, *Cato mi.* 10.16.

APOLLODOROS

C. Octavianuksen yksityisopettaja. Suetonius, *DA* 89.1; Strabon 13.4.3.

CAECILIUS EPIROTA

Atticuksen tyttären Attican yksityisopettaja. Suetonius, *De gramm.* 16.

DIOFANES

Tiberius Gracchuksen retoriikan opettaja. Cicero, *Brut.* 104; Plutarkhos, *Ti. Gr.* 8.6. ja 20.4-6.

MENELAOS

Gaius Gracchuksen yksityisopettaja. Cicero, *Brut.* 100.

SARPEDON

M. Porcius Cato nuoremman yksityisopettaja. Plutarkhos, *Cato mi.* 1.10.

STABERIUS EROS

M. Junius Brutuksen ja C. Cassiuksen yksityisopettaja. Suetonius, *De gramm.* 13.

LIITE 2: KREIKAN- JA LATINANKIELISET ALKUPERÄISTEKSTIT

PLUTARKHOS, CATO MAIOR 9.

Ἐπεὶ δὲ τῶν ἐξ Ἀχαΐας φυγάδων ἐντευχθεὶς διὰ Πολύβιον ὑπὸ Σκιπίωνος, ὡς πολὺς ἐν τῇ συγκλήτῳ λόγος ἐγένετο, τῶν μὲν διδόντων κάθοδον αὐτοῖς, τῶν δ' ἐνισταμένων, ἀναστὰς ὁ Κάτων

"ὥσπερ οὐκ ἔχοντες" εἶπεν "ὁ πράττωμεν, καθήμεθα τὴν ἡμέραν ὅλην περὶ γεροντίων Γραικῶν ζητοῦντες, πότερον ὑπὸ τῶν παρ' ἡμῖν ἢ τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ νεκροφόρων ἐκκομισθῶσι.

"ψηφισθείσης δὲ τῆς καθόδου τοῖς ἀνδράσιν, ἡμέρας ὀλίγας οἱ περὶ τὸν Πολύβιον διαλιπόντες αὐθις ἐπεχείρουν εἰς τὴν σύγκλητον εἰσελθεῖν, ὅπως ἂς πρότερον εἶχον ἐν Ἀχαΐᾳ τιμὰς οἱ φυγάδες ἀναλάβοιεν, καὶ τοῦ Κάτωνος ἀπεπειρῶντο τῆς γνώμης.

ὁ δὲ μειδιάσας ἔφη τὸν Πολύβιον, ὥσπερ τὸν Ὀδυσσεᾶ, βούλεσθαι πάλιν εἰς τὸ τοῦ Κύκλωπος σπήλαιον εἰσελθεῖν, τὸ πιλίον ἐκεῖ καὶ τὴν ζώνην ἐπιλεησμένον.

POLYBIOS, 31.23.7-25.1.

23.7 ἐκπορευομένων γὰρ ποτε κατ' αὐτὸ πάντων ἐκ τῆς οἰκίας τῆς τοῦ Φαβίου, συνέβη τὸν μὲν Φάβιον ἐπὶ τὴν ἀγορὰν ἀπονεῦσαι, τὸν δὲ Πολύβιον ἐπὶ θάτερα μετὰ τοῦ Σκιπίωνος.

23.8 προαγόντων δ' αὐτῶν ὁ Πόπλιος ἠσυχῆ καὶ πράως τῆ φωνῆ φθεγζάμενος καὶ τῷ χρώματι γενόμενος ἐνερευθῆς, "

23.9 Τί δαί" φησὶν " ὦ Πολύβιε, δύο τρώγομεν ἀδελφοί, καὶ διαλέγει συνεχῶς καὶ πάσας τὰς ἐρωτήσεις καὶ τὰς ἀποφάσεις ποιεῖ πρὸς ἐκεῖνον, ἐμέ δὲ παραπέμπεις;

23.10 ἢ δῆλον ὅτι καὶ σὺ περὶ ἐμοῦ τὴν αὐτὴν ἔχεις διάληψιν, ἣν καὶ τοὺς ἄλλους πολίτας ἔχειν πυνθάνομαι;

23.11 δοκῶ γὰρ εἶναι πᾶσιν ἠσύχιός τις καὶ νωθρός, ὡς ἀκούω, καὶ πολὺ κεχωρισμένος τῆς Ῥωμαϊκῆς αἰρέσεως καὶ πράξεως, ὅτι κρίσεις οὐχ αἰροῦμαι λέγειν.

23.12 τὴν δ' οἰκίαν οὐ φασι τοιοῦτον ζητεῖν προστάτην ἐξ ἧς ὀρμῶμαι, τὸ δ' ἐναντίον· ὁ καὶ μάλιστα με λυπεῖ."

24.1 Ὁ δὲ Πολύβιος ξενισθεὶς τῆ τοῦ μαιρακίου καταρχῆ τῶν λόγων· οὐ γὰρ εἶχε πλέον ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα τότε·

24.2 "μὴ πρὸς θεῶν, Σκιπίων," ἔφη, "μηδὲ λέγε ταῦτα μηδ' ἐν νῶ λάμβανε ταῦτα τὸ παράπαν.

24.3 οὐδὲ γὰρ καταγινώσκων οὔτε παραπέμπων ἐγὼ σε ποιῶ τοῦτο, πολλοῦ γε δεῖν, ἀλλὰ τῷ πρεσβύτερον εἶναι τὸν ἀδελφὸν ἐν τε ταῖς ὁμιλίαις ἄρχομαί τ' ἀπ' ἐκείνου καὶ λήγω πάλιν εἰς ἐκεῖνον ἐν τε ταῖς ἀποφάσεσι καὶ συμβουλίαις πρὸς ἐκεῖνον ἀπερείδομαι, δοκῶν καὶ σὲ τῆς αὐτῆς μετέχειν γνώμης ἐκείνῳ.

24.4 σοῦ γε μὴν ἄγαμαι νῦν ἀκούων, ὅτι δοκεῖ σοι λυπηρὸν τὸ πραῦτερον εἶναι τοῦ καθήκοντος τοῖς ἐκ ταύτης τῆς οἰκίας ὀρμωμένοις· δῆλος γὰρ εἶ διὰ τούτων μέγα φρονῶν.

24.5 ἐγὼ δὲ κἂν αὐτὸς ἠδέως σοι συνεπιδοίην ἐμαυτὸν καὶ συνεργὸς γενοίμην εἰς τὸ καὶ λέγειν τι καὶ πράττειν ἄξιον τῶν προγόνων.

24.6 περὶ μὲν γὰρ τὰ μαθήματα, περὶ ἃ νῦν ὀρῶ σπουδάζοντας ὑμᾶς καὶ φιλοτιμουμένους, οὐκ ἀπορήσετε τῶν συνεργησόντων ὑμῖν ἐτοίμως, καὶ σοὶ κάκεινῳ·

24.7 πολὺ γὰρ δὴ τι φύλον ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐπιρρέον ὀρῶ κατὰ τὸ παρὸν τῶν τοιούτων ἀνθρώπων.

24.8 εἰς δὲ τὰ λυποῦντά σε νῦν καὶ μάλιστα, καθὼς φῆς, δοκῶ μηδένα συναγωνιστὴν καὶ συνεργὸν ἄλλον εὔρεῖν ἢ ἡμῶν ἐπιτηδειότερον.

24.9" ἔτι δὲ ταῦτα λέγοντος τοῦ Πολυβίου, λαβόμενος ἀμφοτέραις χερσὶ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ καὶ πίεςας ἐμπαθῶς " Εἰ γὰρ ἐγὼ ταύτην," φησίν, " ἴδοιμι τὴν ἡμέραν, ἐν ἧ σὺ πάντα ἄλλα δεύτερα θέμενος ἐμοὶ προσέξεις τὸν νοῦν καὶ μετ' ἐμοῦ συμβιώσεις·

24.10 δόξω γὰρ αὐτόθεν εὐθέως ἐμαντῶ καὶ τῆς οἰκίας ἄξιός εἶναι καὶ τῶν προγόνων.

24.11" ὁ δὲ Πολύβιος τὰ μὲν ἔχαιρε, θεωρῶν τὴν ὄρμην καὶ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ μειρακίου, τὰ δὲ διηπορεῖτο, λαμβάνων ἐν νῶ τὴν ὑπεροχὴν τῆς οἰκίας καὶ τὴν εὐκαιρίαν τῶν ἀνδρῶν.

24.12 πλὴν ἀπὸ γε ταύτης τῆς ἀνθομολογήσεως οὐκέτι τὸ μειράκιον ἐχωρίσθη τοῦ Πολυβίου, πάντα δ' ἦν αὐτῶ δεύτερα τῆς ἐκείνου συμπεριφορᾶς.

25.1 Ἀπὸ δὲ τούτων τῶν καιρῶν λοιπὸν ἤδη κατὰ τὸ συνεχές ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων πείραν αὐτῶν διδόντες ἀλλήλοις εἰς πατρικὴν καὶ συγγενικὴν ἦλθον αἴρεσιν καὶ φιλοστοργίαν πρὸς ἀλλήλους.

POLYBIOS, 38.21.

21.1 καὶ ἐπιστρέψας ἐξ αὐτῆς καὶ λαβόμενός μου τῆς δεξιᾶς "ὦ Πολύβιε", ἔφη "καλὸν μὲν, ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως ἐγὼ δέδια καὶ προορῶμαι μὴ ποτέ τις ἄλλος τοῦτο τὸ παρ' ἀγγελμα δώσει περὶ τῆς ἡμετέρας πατρίδος·"

DIODOROS, 32.24.

24. "Ὅτι τῆς Καρχηδόνος ἐμπρησθείσης καὶ τῆς φλογὸς ἅπασαν τὴν πόλιν καταπληκτικῶς λυμαιομένης, ὁ Σκιπίων ἀπροσποιήτως ἐδάκρυνεν. ἐρωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου τοῦ ἐπιστάτου τίνος ἔνεκα τοῦτο πάσχει εἶπε, Διότι τῆς κατὰ τὴν τύχην μεταβολῆς ἔννοιαν λαμβάνω· ἔσεσθαι γὰρ ἴσως ποτέ τινα καιρὸν ἐν ᾧ τὸ παραπλήσιον πάθος ὑπάρξει κατὰ τὴν Ῥώμην· καὶ τούτους τοὺς στίχους παρὰ τοῦ ποιητοῦ προηγέκατο,¹

ἔσσεται ἡμαρ ὅταν ποτ' ὀλώλη Ἴλιος ἱρὴ
καὶ Πρίαμος καὶ λαός.

ὁ δὲ Σκιπίων πόλιν ὀρῶν ἑπτακοσίοις ἔτεσιν ἀνθήσασαν ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ, καὶ γῆς τοσῆσδε καὶ νήσων καὶ θαλάσσης ἐπάρξασαν, ὅπλων τε καὶ νεῶν καὶ ἐλεφάντων καὶ χρημάτων εὐπορήσασαν ἴσα ταῖς ἀρχαῖς ταῖς μεγίσταις, τόλμη δὲ καὶ προθυμία πολὺ διασχούσαν, ἧ γε καὶ ναῦς καὶ ὅπλα πάντα περιηρημένη τρισὶν ὅμως ἔτεσιν ἀντέσχε πολέμῳ τοσῶδε καὶ λιμῶ, τότε ἄρδην τελευτῶσαν ἐς πανωλεθρίαν ἐσχάτην, λέγεται μὲν δακρῦσαι καὶ φανερὸς γενέσθαι κλαίων ὑπὲρ πολεμίων, ἐπὶ πολὺ δ' ἔννοους ἐφ' ἑαυτοῦ γενόμενός τε, καὶ συνιδὼν ὅτι καὶ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ ἀρχὰς ἀπάσας δεῖ μεταβαλεῖν ὥσπερ ἀνθρώπους δαίμονα, καὶ τοῦτ' ἔπαθε μὲν Ἴλιον, εὐτυχῆς ποτε πόλις, ἔπαθε δὲ ἡ Ἀσσυρίων καὶ Μήδων καὶ Περσῶν ἐπ' ἐκείνοις ἀρχὴ μεγίστη γενομένη, καὶ ἡ μάλιστα ἑναγχος ἐκλάμψασα ἡ Μακεδόνων, εἴτε ἐκὼν εἴτε προφυγόντος αὐτὸν τοῦδε τοῦ ἔπους,

“ ἔσσεται ἡμᾶρ ὅταν ποτ' ὀλώλη Ἴλιος ἱρὴ
καὶ Πριάμος καὶ λαὸς εὐμμελίῳ Πριάμοιο.”

Πολυβίου δ' αὐτοῦ ἐρομένου σὺν παρρησίᾳ (καὶ

γὰρ ἦν αὐτοῦ καὶ διδάσκαλος) ὃ τι βούλοιτο ὁ
λόγος, φασὶν οὐ φυλαξάμενον ὀνομάσαι τὴν
πατρίδα σαφῶς, ὑπὲρ ἧς ἄρα, ἐς τὰνθρώπεια
ἀφορῶν, ἐδεδίει.

XX

133. Καὶ τάδε μὲν Πολύβιος αὐτὸς ἀκούσας
συγγράφει·

CICERO, AD ATTICUM.

4.11.2.

nos hic voramus litteras cum homine mirifico (ita me hercule sentio) Dionysio qui te omnisque vos salutat.

ego mecum praeter Dionysium eduxi neminem nec metuo tamen ne mihi sermo desit. ab isto tantopere delector.

4.19.2.

Dionysio plurimam salutem; cui quidem ego non modo servavi sed etiam aedificavi locum. quid quaeris? ad summam laetitiam meam quam ex tuo reditu capio magnus illius adventus cumulus accedet. quo die ad me venies, tu, si me amas, apud me cum tuis maneat.

5.9.3.

Cicero meus, modestissimus et suavissimus puer, tibi salutem dicit. Dionysium semper equidem, ut scis, dilexi, sed cotidie pluris facio et me hercule in primis quod te amat nec tui mentionem intermitti sinit.

5.17.3.

Cicerones nostros Deiotarus filius, qui rex ab senatu appellatus est, secum in regnum. dum in aestivis nos essemus, illum pueris locum esse bellissimum duximus.

6.1.12.

Cicerones pueri amant inter se, exercentur, sed discunt, alter, uti dixit Isocrates in Ephoro et Theopompo, frenis eget, alter calcaribus. Quinto togam puram Liberalibus cogitabam dare; mandavit enim pater.

Dionysius mihi quidem in amoribus est; pueri autem aiunt eum furenter irasci; sed homo nec doctior nec sanctior fieri potest nec tui meique amantior.

7.4.1.

Dionysium flagrantem desiderio tui misi ad te nec me hercule aequo animo, sed fuit concedendum. quem quidem cognovi quom doctum, quod mihi iam ante erat notum tum sane plenum officii, studiosum etiam meae laudis, frugi hominem ac, ne libertinum laudare videar, plane virum bonum.

7.7.1.

'Dionysius, vir optimus, ut mihi quoque est perspectus, et doctissimus tuique amantissimus, Romam venit xv Kalend. Ian. et litteras a te mihi reddidit.' tot enim verba sunt de Dionysio in epistula tua, illud †putato† non adscribis, 'et tibi gratias egit.' atqui certe ille agere debuit et, si esset factum, quae tua est humanitas, adscripsisses. mihi autem nulla de eo palinodia datur propter superioris epistulae testimonium. sit igitur sane bonus vir. hoc enim ipsum bene fecit quod mihi sui cognoscendi penitus etiam istam facultatem dedit.

7.8.1.

quid opus est de Dionysio tam valde adfirmare? an mihi nutus tuus non faceret fidem? suspicionem autem eo mihi maiorem tua taciturnitas adtulit, quod et tu soles conglutinare amicitias testimoniis tuis et illum aliter cum aliis de nobis locutum audiebam. sed prorsus ita esse ut scribis mihi persuades. itaque ego is in illum sum quem tu me esse vis.

7.18.3.

de Dionysio fugit me ad te antea scribere; sed ita constitui, exspectare responsa Caesaris, ut, si ad urbem rediremus, ibi nos exspectaret, sin tardius id fieret, tum eum arcesseremus. omnino quid ille facere debuerit in nostra illa fuga, quid docto homine et amico dignum fuerit, cum praesertim rogatus esset, scio, sed haec non nimis exquiro a Graecis. tu tamen videbis, si erit, quod nolim, arcessendus, ne molesti simus invito.

7.26.3.

Dionysio, dum existimabam vagos nos fore, nolui molestus esse; tibi autem crebro ad me scribenti de eius officio nihil rescripsi, quod diem ex die exspectabam ut statuerem quid esset faciendum. nunc, ut video, pueri certe in Formiano videntur hiematuri.

8.4.1-2.

Dionysius quidem tuus potius quam noster, cuius ego cum satis cognossem mores tuo tamen potius stabam iudicio quam meo, ne tui quidem testimoni quod ei saepe apud me dederas veritus superbum se praebuit in fortuna quam putavit nostram fore; cuius fortunae nos, quantum humano consilio effici poterit, motum ratione quadam gubernabimus. cui qui noster honos, quod obsequium, quae etiam ad ceteros contempti cuiusdam hominis commendatio defuit? ut meum iudicium reprehendi a Quinto fratre vulgoque ab omnibus mallet quam illum non efferre me laudibus Ciceronesque nostros meo potius labore subdoceri quam me alium iis magistrum quaerere; ad quem ego quas litteras, di immortales, miseram, quantum honoris significantis, quantum amoris! Dicaearchum me hercule aut Aristoxenum diceris arcessi, non unum hominem omnium loquacissimum et minime aptum ad docendum.

2] sed est memoria bona. me dicet esse meliore. quibus litteris ita respondit ut ego nemini cuius causam non reciperem. semper enim, 'si potero, si ante suscepta causa non impediar.' numquam reo cuiquam tam humili, tam sordido, tam nocenti, tam alieno tam praecise negavi quam hic mihi plane nulla exceptione praecidit. nihil cognovi ingratius; in quo vitio nihil mali non inest. sed de hoc nimis multa.

8.5.1.

Cum ante lucem viii Kal. litteras ad te de Dionysio dedissem, vesperi ad nos eodem die venit ipse Dionysius auctoritate tua permotus, ut suspicor; quid enim putem aliud? etsi solet eum, cum aliquid furiose fecit, paenitere. numquam autem cerritior fuit quam in hoc negotio.

ed en meam mansuetudinem! Conieceni in fasciculum una cum tua vehementem ad illum epistulam. hanc ad me referri volo nec ullam ob aliam causam Pollicem servum a pedibus meum Romam misi. eo autem ad te scripsi ut, si tibi forte reddita esset, mihi curares referendam, ne in illius manus perveniret.

8.10.

Dionysius cum ad me praeter opinionem meam venisset, locutus sum cum eo liberalissime; tempora exposui, rogavi ut diceret quid haberet in animo; me nihil ab ipso invito contendere. respondit se quod in nummis haberet nescire quo loci esset; alios non solvere, aliorum diem nondum esse. dixit etiam alia quaedam de servulis suis qua re nobiscum esse non posset. morem gessi; dimisi a me ut magistrum Ciceronum non libenter, ut hominem ingratum non invitus. volui te scire et quid ego de eius facto iudicarem.

9.12.2.

de Dionysio sum admiratus qui apud me honoratior fuit quam apud Scipionem Panaetius; a quo impurissime haec nostra fortuna despecta est. odi hominem et odero; utinam ulcisci possem! sed illum ulciscentur mores sui.

9.15.5.

quod scribis asperius me quam mei patiantur mores de Dionysio scripsisse, vide quam sim antiquorum hominum. te medius fidius hanc rem gravius putavi laturum esse quam me. nam praeter quam quod te moveri arbitror oportere iniuria quae mihi a quoquam facta sit, praeterea te ipsum quodam modo hic violavit cum in me tam improbus fuit. sed tu id quanti aestimes tuum iudicium est; nec tamen in hoc tibi quicquam oneris impono. ego autem illum male sanum semper putavi, nunc etiam impurum et sceleratum puto nec tamen mihi inimiciorem quam sibi.

10.2.2.

Dionysium nollem ad me profectum; de quo ad me Tullia mea scripsit. sed et tempus alienum est, et homini non amico nostra incommoda, tanta praesertim, spectaculo esse nollem; cui te meo nomine inimicum esse nolo.

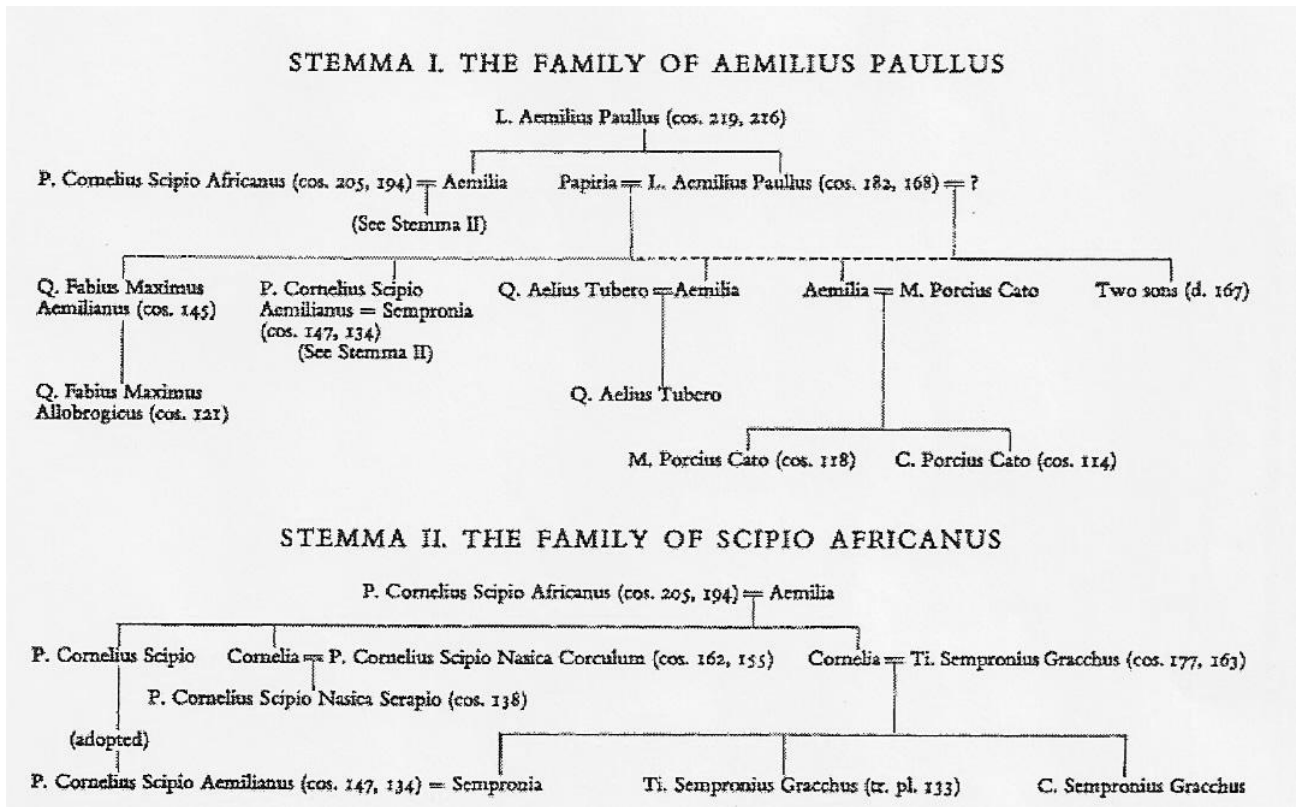
10.16.1.

Commodum ad te dederam litteras de pluribus rebus cum ad me bene mane Dionysius fuit. quoi quidem ego non modo placabilem me praebuissem sed totum remissem, si advenisset qua mente tu ad me scripseras. erat enim sic in tuis litteris quas Arpini acceperam, eum venturum facturumque quod ego vellem. ego volebam autem vel cupiebam potius esse eum nobiscum. quod quia plane, cum in Formianum venisset, praeciderat, asperius ad te de eo scribere solebam. at ille perpauca locutus hanc summam habuit orationis ut sibi ignoscerem; se rebus suis impeditum nobiscum ire non posse. pauca respondi, magnum accepi dolorem, intellexi fortunam ab eo nostram despectam esse. quid quaeris? (fortasse miraberis) in maximis horum temporum doloribus hunc mihi scito esse. velim ut tibi amicus sit. hoc cum tibi opto, opto ut beatus sis; erit enim tam diu.

13.2b.

Dionysius noster graviter queritur et tamen iure a discipulis abesse tam diu. multis verbis scripsit ad me, credo item ad te. mihi quidem videtur etiam diutius afuturus. ac nollem; valde enim hominem desidero.

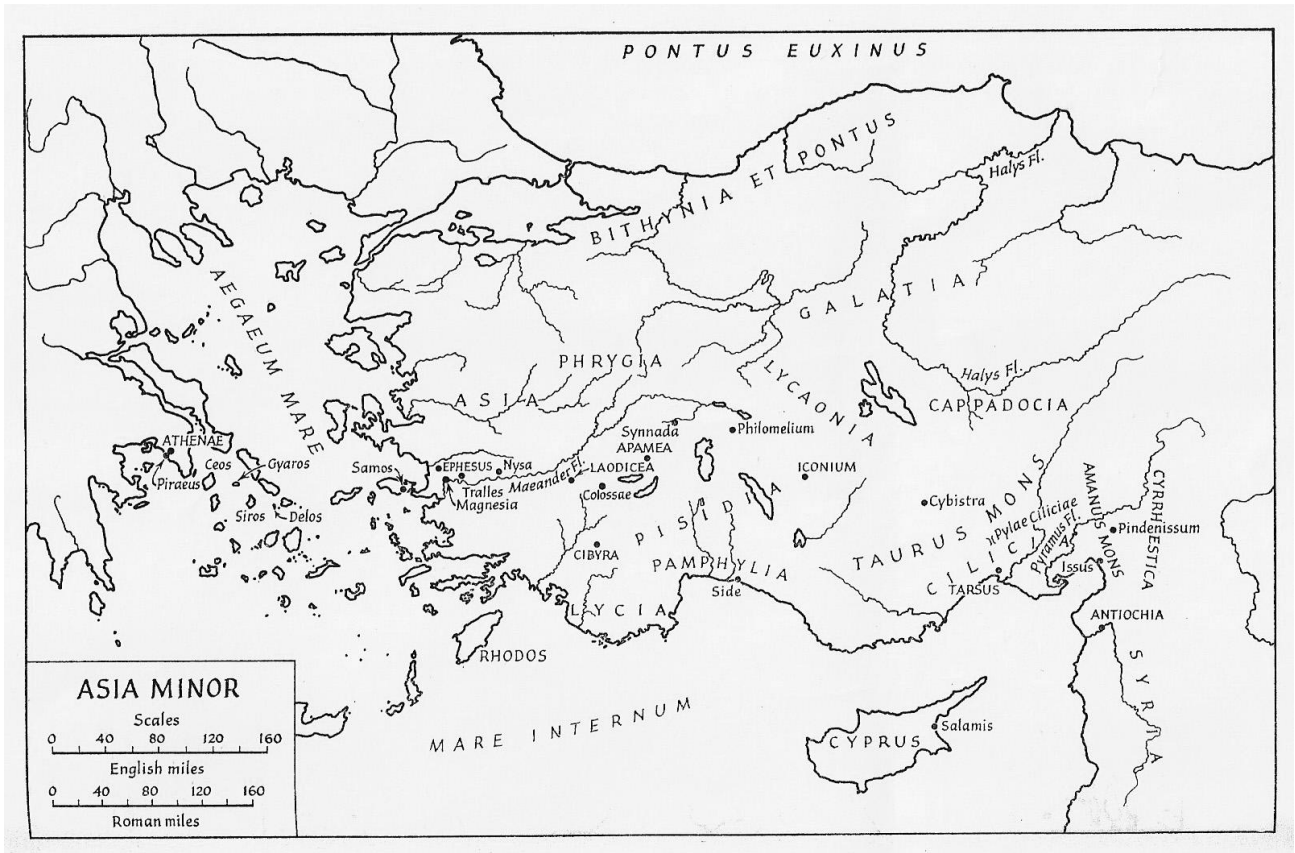
LIITE 3 : AEMILIUS PAULLUKSEN JA SCIPIO AFRICANUKSEN PERHEET

Lähde: Astin, A. E. (1967). Scipio Aemilianus. Clarendon Press, Oxford, 357.

LIITE 4: VÄHÄN-AASIAN KARTTA

Lähde: Shackleton Bailey, D. R. (1968a). Cicero's letters to Atticus. Vol. 3. The Syndics of the Cambridge University Press, Cambridge, 318.